

R

I

I

I

P

S

P

P

P

P

[illegible]

Crassus salustius de carthagine
com. i. acce. i. lib. i. incipit
MANES homines qui sese
student ceteris prestare
animantibus summa ope
riti decet. Ne uitam silen
tio transeant: ueluti pecora que natura
prona atq; uentri obedientia finxit. Sed
omnis nostri uis in uo & corpore sita est:
animi imperio corporis seruitio magis uti
mur. Alterum nobis cum dys alterum
cum beluis commune est. Quo mihi re
ctius esse uidetur Ingenij q̃ uiriu
opibus gloriam querere. Et quoniam
ipsa uita qua fruimur breuis est. Memo
rium nostri q̃ maxime longam ef
ficere. Nam diuitiarum & forme gloria
fluxa atq; fragilis est: Virtus clara eter
naq; habetur. Sed magnum diu certamine
inter mortales fuit. Vnde corporis an uir
tute animi res militaris magis procederet.
Nan priusquam incipias consilio & ubi

II

Cyrus
Lacedemonij
Athenienses

consuetis mature facto opus est. Itaque utro-
 que per se indigens alterum alterius au-
 xilio eget. Igitur initio reges nam in
 terris nomen imperij id primum fuit
 diuersi pars in genium alijs corpus ex-
 cebant. Etiam tum uita hominum sine
 cupiditate agitabatur. sua cuique satis pla-
 cebant. Postea uero quia in Asia Cyrus
 in graetia lacedemonij^{et} athenienses coe-
 pere urbes atque nationes subigere libi-
 dinem dominandi causam belli ha-
 bere. Maximam gloriam in maximo
 imperio putare. Tum demum peri-
 culo atque negocijs compertum est in
 bello plurimum ingenium posse. Quod
 si regum atque imperatorum animi uir-
 tus ita in pace uti in bello ualeret e-
 quabilius atque constantius sese res hu-
 manae haberent. Neque aliud alio ferri ne-
 que mutari atque misceri omnia eternis.
 Nam imperium facile his artibus re-
 tinetur quibus initio primum est. Verum

ac

3
ubi pro labore disidia pro continentia &
equitate libido atq; supbia in iuasere for-
tuna cum moribus immutatur. Ita im-
perium semper ad optimum quenq; ani-
mus bono transfertur. Quae homines
arant nauigant aedificant uirtuti om-
nia parent. Sed multi mortales dediti
uentri atq; somno indocti in cultiq;
Vitam sicuti peregrinantes transiere q-
bus profecto contra naturam corpus
uoluptati / anima oneri fuit. Eorum
ego uitam mortemq; iusta extimo. q-
nam de utraq; siletur. Verum enim
uero is demum mihi uiuere atq; frui
anima uidetur / qui aliquo negotio in-
tentus / preclari facinoris aut bone
artis famam querit. sed in magna co-
pia rerum aliud alij naturam iter q-
ostendit. pulchrum est bene facere ///
rei. p. etiam benedicere haud absur-
dum est. uel pace uel bello claru
fieri licet. & qui fecere & qui facta alioq;

scripsere multi Laudantur at mihi qd
tam & si haud qd par gloria sequa-
tur scriptorem & auctorem rerum
tamen in primis arduum uidetur
res gestas scribere primum qd facta
dictis exequenda sunt de hinc qd
pleriq; delicta que reprehenderis &
maluolenti & in uidia dicta esse
putant. Vbi de magna uirtute atq;
gloria bonos memores quae sibi qd
que facili factu putat aequo animo
accipit supraea ueluti ficta pro falsis
ducit. Sed ego adolescentulus inuito
sicuti pleriq; a studio ad rem. p. de-
latus sum Ibiq; mihi multa adue-
sa fiere. Nam pro pudore pro ab-
stinencia pro uirtute audacia largi-
tio auaritia ~~et~~ ~~et~~ uigebant quae
tam & si animus in solens malorum
actuum aspernabatur tamen inter
tanta uita imbecilla etas ambitioe
corrupta tenebatur ac me cum ab

facillima

reliquis malis moribus dissentirem. A
Nihilominus honoris cupido ea
dem que ceteros fama atque inui-
dia uexabat. Igitur ubi animus IV
ex multis miserijs atque periculis re-
quieuit & mihi reliquam uitam
a re. p. procul habendam decreui
non fuit consiliū secorda atque desi-
dia bonum otium cōterere neque uo
agrum colendo atque uenando serui-
libus officijs intentum aetate agere. P
Sed a quo incepto studio me mala
ambitio detinuerat eodem regressus
statui res gestas populi romani car-
ptū ut quaeque memoria digna uide-
bantur proscribere eo quia magis a
spe metu partibus publice rei ani-
mus liber erat. Igitur de coniurati-
one catilinae quā uerissimè potero
paucis absoluiam. nam id facinus in-
primis ego memorabile existimo sce-
leris atque periculi nouitate de cuius

hominis moribus pauca prius explana
da sunt quod initium narrandi fa

V

L V E V S. catilina nobis ciam.
li genere natus fuit magna ui
animi & corporis sed in genio malo p
uoq; huic ab adoleſcentia bella in tes
tina cecles rapine ciuiliſ discordia gra
ta fuere ibiq; iuuentute ſuam exercuit
corpus patiens in aedia algoris iugilie
ſupraquam cuiquam credibile eſt ani
mus eius audax ſubdolus uariuſ cu
iuſlibet rei ſimulator ac diſſimula
tor alieni appetens ſui profuſuſ ardeſ
in cupiditatibuſ ſatis & loquentia pa
rum ſapientia ualtuſ animuſ im mo
derata & in credibilia nimis alta ſemp
cupiebat. Tunc poſt dominationem
Lutij ſylle libido maxima inuaſerat rei
publice capunde. Neq; id quibuſ mo
diſ aſſequeretur dum ſibi regnum pa
raret quicquam penſi habebat agita
tur magiſ magiſq; in dieſ animuſ ferox

inopia rei familiaris & conscientia sce- A
lerumq; utraq; his artibus auxerat
quas supra memoravi. Incitabant
eum præterea corrupti mores ciui-
tatis quos pessima ac diuersa inter
se mala luxuria atq; auaritia uexa-
bāt. Res ipsa hortari uidetur quoni-
am de moribus ciuitatis tempus ad
monuit. Supta repetere. Ac paucis in-
stituta maiorum domi militiarq;
quomodo rem publicam habue- B
runt quantanq; relinquerit ut pau-
latim immutata ex pulcherrima
& optima pessima ac flagitiosissima
facta sit dissere.

V R B E M romam sicuti ego
accepi cōcludere atq; habuere
inino troyani. Qui aenea duce
profugi in certis sedibus uagabant.
Cumq; his ab origenes agreste ge-
nus hominum sine legibus sine im-
perio liberum atq; solutum hi post

quam in una moenia conuenere di-
spati genere & dissimili lingua
alijs alio more uiuentes incredibi-
le memoratu est q̃ facile coalue-
runt. Sed postq̃ res eorū ciuibus
moribus agris aucta satis prospera
satisq̃ pollens uidebatur sicuti ple-
taq̃ mortalium habentur in uicia
ex opulentia orta est. Igitur reges
populiq̃ finitimi bello tentare pau-
cis ex amicis auxilio esse. Nam cete-
ri metu percussi apericulis ab-erāt.
At romani domi militiq̃ intenti
festinare parare alius alium horti-
ri hostibus obuiam ire patriam li-
bertatem parentesq̃ armis tegere po-
st ubi pericula uirtute p̃pulerant
socijs atq̃ amicis auxilia portabant.
magisq̃ in dandis beneficijs quam
in accipiendis amicitias parabant im-
perium legitimū nomen impe-
rij regium habebant. delecti quib̃

corpus annis in firmum. ingenium
sapientia ualidum erat rei publice
consultabant. hi uel aetate uel ci-
uae similitudine praes appellabantur.
Post ubi regium imperium quod in
itio conseruanda libertatis atque auge-
da rei publice causa fuerat in super-
biam dominationemque se conuertit
inmutato more annua imperia bi-
nosque imperatores sibi facere eo modo
minime posse putabant per licentiam
humanum animum insolescere. Sed
ea tempestate coepere se quisque magis
extollere magisque ingenium improm-
ptu habere. Nam regibus boni quam
mali suspectiores sunt: semperque his alie-
na uirtus formidolosa est. Sed ciuitas
incredibile memoratu est ad eptali
bertate quantum breui creuerit: tan-
ta cupido gloriae in cesserat. iam pri-
mum iuuentus simul ac belli pati-
ens erat in castris per laborem & usu

laboris

militem discere magisq; in decoris
armis & militaribus equis quam in
scortis atq; conuiuiis libidinem ha-
beant. Igitur talibus iuris labori-
solitus non locus ullus asper aut
arduus erat: non armatus hostis for-
midolosus erat. Virtus omnia do-
muerat. Sed gloriæ maximum cer-
tamen inter ipsos erat: sic quisq; ho-
stem ferire murum ascendere con-
spici dum tale facinus faceret prope-
rabat. Ea diuitias: eaq; boni famam &
magnamq; nobilitatem putabant. La-
udis auicula: pecuniæ liberales erant.
gloriam in gentem: diuitiasq; hone-
stas uolebant. Memorare possem
quibus in locis maximas copias hosti-
um populus. R. parua manu fide-
rit: quas urbes natura munitas pu-
gnando coeperit: in ea res longius
nos ab incoepto traheret. Sed profer-
to fortuna in omni re dominatur: ea

res cunctas ex libidine magisq; ex ue-
ro celebrat obscuratq;

A THENIENSIVM res geste
sicuti existimo satis ample ma-
gnificeq; fuere. Verum aliquanto mi-
nores q; fama feruntur. Sed q;
prouenere ibi scriptorum mag^a in-
genia per terrarum orbem atheni-
ensium facta pro maximis celebra-
tur. Ita eorum qui ea fecere uirtus
tanta habetur quantum ea uerbis
præclara ingenia extollere potuerunt.
At populo Romano nunquam ea
copia fuit quia prudentissimus q;
que maxime negociosus erat. Inge-
nium nemo sine corpore exerce-
bat. Optimus quisq; facere q;
dicere & sua ab alijs benefacta la-
udari q; ipse aliosq; facta nar-
rare malebat. Igitur domi militi-
æq; boni mores colebantur. Mari-
ma concordia minima auaritia int

iplos erat tuis bonum apud eos no
legibus magisquam natura ualeba
turgia discordias similitates cum
hostibus exercebant. In supplicis de
orum magnifici domi parci in ami
cos fideles erant. Duabus his artib
auclatia in bello ubi parum euene
rat aequitate seq rem publicum cu
rabant. Quorum rerum haec ma
xima documenta ego habeo quod
in bello sepius uindicatum est qui
contra imperium in eos hostes pug
uerant. Quique tardius reuocati
praelio discesserant qui qui relin
querant signa aut pulsi loco cede
re ausi erant. In pace uero magis
qui metui imperium agitabant
Et accepta in iuria ignoscere qui
persequi malebant. Sed ubi pro
labore atq iustitia res publica cre
uit Reges magni bello domiti na
tiones fere & populi in gentes ui

subacti sunt.

A RTHAGO emula roma
in imperij à stirpe interijt.
cuncta maria terraeq; patebant.
Seuire ac miscere fortuna om
nia coepit. Qui labores picula
dubias res atq; asperas facile tolle
rauerant. his otium, diuitiaeq; alijs
optande honori miserieq; fuere.
igitur primo pecuniae, deinde
imperij cupido creuit. Ea quasi
materies omnium malorū fuere.
Nam auaritia fidem, probitatem
caeterasq; bonas artes subuertit. Pro
his superbiam, crudelitatem, deos
negligere, omnia uenalia habere
edocuit. Ambitio multos mortales
falsos fieri subegit. Aliud clausus
in pectore, aliud in lingua prom
ptum habere. Amicitias inimicit
as, non ex re sed ex conuoclo exi
stimare. Magisq; uultū q; in

genium bonum habere. Haec o-
primo paulatim crescere inter-
dum uindicari post ubi conti-
gio quasi pestilentia inuasit cui-
tas immutata est imperium
ex iustissimo atq; optimo crude-
le intolerandum factum est.
Sed primo magis ambitio qm
auaritia animos hominum ex-
cebat. Quod tamen initium
proprius uirtuti erat. Nam glo-
riam honorem & imperium bo-
nus & ignauus aequae sibi exopta-
nt. Sed ille uera uia nititur. Hinc
quia bonae artes desunt dolis atq;
fallacys contendit auaritia. Studi-
um pecuniae habet quam nemo
sapiens concupit. ea qm uenenis
malis imbuta corpus animumq;
uirilem effeminat. Semp infinita
in satiabilis est neq; copia neq; in-
opia minuitur. Sed postquam Lu-

tuus Sylla annis recepta re. pu. ex lo
nis initis malos euentus habuit.
rapere omnes trahere domum alius
alij agros cupere. Neq. modum
neq. modestiam uictores habere.
Sed crudeliaq. facere in ciues faci
nora. Huc accedebat quod Lutiū
Sylla exerritum quem in Asia
ductauerat quo sibi fidum face
ret contra morem maios. luxuri
ose nimisq. liberaliter habuerat. Lo
ca amena ac uoluptaria facile mo
tio feroces animos militum molliue
rat. Ibiq. primum in fuerit exercit.
populi. R. amare portare signa ta
bulas pictas uisa celata mirari. Ea
priuati ac publice rapere delubra
spoliare. Sacra profana que omnia
polluere. Igitur hi milites postquā
uictoriam adepti sunt nihil reli
qui uictis fecere. Quippe secunde
res sapientum animos fatigant. Ne

dum illi corruptis moribus uic-
toriae obtemperarent. Postquam
honori diuitiae esse coepere et
eas gloria imperium potentia se-
quebatur. hebescere uirtus coepit.
Paupertas probro haberi. In nocen-
tia pro malivolentia duci coe-
pit. Igitur ex diuitijs iuuentute
luxuria atq; auaritia simul cu
supbia inuasere. Rapere consume-
re sua parui pendere aliena cu-
pere pudorem, pudicitiam, di-
uina atq; humana promiscua ha-
bere. Nihil pensi neq; moderati
habere. Opere pretium est cum
domos atq; uillas cognoueris in
modum urbium aedificatas. Vi-
scere templa deorum quae nostri
maiores religiosissimi mortales fe-
cere. Verum illi de lubrica deorum
pietate domos suas gloria decora-
bant neq; uictis quicquam prae-

in iuriæ eripiebant licentiam.

At hi contra ignauissimi homines per summum scelus omnia ea totius adimere quæ fortissimi uiri uictores relinquerant proinde quasi in iuriam facere id demum esset imperio uti. Nam & quid ea memorem quæ nisi his qui uidere nemini credibilia sūt.

A priuatis compluribus subuersos montes & maria constata esse quibus — mihi uidentur ludibrio fuisse diuitiæ. Quippe quas honeste habere licebat ab uti perturpitudinem properabant. Sed libido stupri, ganeæ, ceteriq; cultus non minor incesserat. Videres uiros muliebria pati. Mulieres pudicitiam in propatullo habere. Vescendi causa terra mariq; omnia exquirere dormire priusquam somni cupido ad esset. Non sitim non sitim neq;

frigus neque nullam lascivitudine
opiri. sed in omnia luxu antea
pere in se inuentum ubi simili
ares opes defecerant, id facinora in
cedebant. Animus imbutus malis
artibus haud facile libidinibus ca
rebat. Eo profusi omnibus modis
quaestui atque sumptui ceditus erat.
In tanta itaque & tam corrupta ciui
tate Catelina id quod facillimum fa
ctum ratus erat omnium flagiti
osorum atque facinorosorum tanque
stipatorum circum se ceteruas ha
bebat. Nam quicumque impudicus
adulter panceo alea manu perne
uente bona patria lacerauerat. qui
que alium es grande conuenerant
quo flagitium aut facinus redime
rent praeterea omnes undique pari
cide sacrilegi conuincti iudicabant
profactis iudicium timentes. Ad haec
quos manus aut lingua periurio

127
aut civili sanguine alebat. Post
mō omnes quos q̄ flagitium &
egestas conscius animus exagita
bant in catilinæ proximi famili
aresq̄ erant. Quod si quis etiā
a culpa uacuius in amicitiam ei⁹
inciderat/quotidiano usu atq̄
illecebris facile parsimilisq̄ ceteris
effluiebat. Sed maxime famili
aritates adolecentium appetebat.
Eorum animi molles & tate fluxi
dolis haud difficulter capiebant.
Nam ut cuiusq̄ studium exarti
te fragrabat/alij scorta prebere alijs
canes atq̄ equos mercari. Postremo
neq̄ sumptui neq̄ modestiæ suæ pā
cere/dum illos obnoxios fidosq̄ ^{sibi} fa
ceret. Scio fuisse non nullos qui ita
existimarent iuventutem quæ do
mum catilinæ frequentabat. Pauci
honeste pudicitiam habuisse. Sed
ex alijs rebus magisquam id cuiq̄

competitum foret. hanc fama uale-
bat iam primum adolescens cati-
lina multa nefanda stupra fecerat
cum nobile uirgine cum sacerdo-
te dea uestie aliaq; huiuscemodi
contra ius fasq;. Postremo captus
amore aureliae hostilie cuius pre-
terformā unquā bonus laudauit.
q; ea illi nubere dubitabat time-
ns priuignium aduultum ietate.
Procerto creditur necato filio ua-
ciam domum scelestis nuptijs fe-
cisse. Quae quidem res in primis
mihi uidetur causa fuisse facinoris
matutandi. Namq; animus impuri-
dis hominibusq; infestus neq; uigi-
liis neq; quietibus sedari poterat. Ita
conscientia mentem excita uexabat. Igi-
tur color eius exanguis, facti oculi mo-
do citius modo tardius incessus erat.
Protus in facie uultusq; uerordia
in erat. Sed in uuentutem quam

ut supra diximus ille erat multis
modis mala facinora edocebat. Ex
illis testes signatoresque falsos como
clare fidem fortunae pericula ui
lia habere. Post ubi eorum famam
atque pudorem attraherat maiora
alia imperabat. Si causa peccandi
in praesens minus suppetebat. Ni
hilominus in fontes sicuti fontes
circumuenire lugulare scilicet ne
per otium torpescere manus aut
animus: gratuito potius maluit
quod crudelis erat: terras ingens erat
& quod plerique Syllani milites largi
us suo usi rapinarum & ueteris
uictoriae memores civile bellum
exoptabant: opprimende rei publicae
consilium coepit: in Italia nullus ex
ercitus erat. C. N. Pompeius in extre
mis terris bellum gerebat. Ipsi con
sulatum petendi magna spes erat.
Senatus nihil sane intentus tute

His amicis sociisque
confusus cathelina
Simulque ad alium
ad persolueudum
per omnes

tranquilla et res omnes erant. Sed
protinus ex Catilinæ oportuna ui-
debantur. Igitur circiter kalendas
Iulias. L. Cæsar & C. figulo con-
sulibus primo singulos appellare
hortari alios alios temptare. opes
suas in patrum rem. p. magna p-
ma coniurationis edocere. Vbi fa-
tis explorata sunt quæ uoluit in-
uicem omnes conuocat quibus
maxima necessitudo & plurimū
audatiæ inerat. Eo conuenere se-
natorij ordinis. P. Lentulus Sura.
P. Antonius. L. Cassius Longinus.
C. Cetheus. P. Seruius Sylle. Serui
filius. L. Quarguentius. Q. Cur-
ius. Marcus Portius. Lecca. L. Bestia.
Q. Annius. Præterea equestri
ordine. M. Fuluius nobilior. L. Sta-
tillius. P. Gabinus. Capito. & Corn-
elius. Ad hoc multi ex colonis & ex
municipijs qui domi nobiles

erant. Praeterea complures paulo
occultius consilij huiuscemodi ^{pāicipes nobi}
dominationis spes hortabatur. ^{les: quos mag}
q̄ inopia aut aliqua neces
situdine. Cæterum iuuentus ple
raque sed maxime nobilium in
ceptis catilinæ fauebat. Quibus
in otio uel magnifice uel molli
ter uiuere copia erat. Incerta
pro certis bellum q̄ — pāce
malebant. Fuere ea tempestate
qui credent. M. Licinium etas
sum non ignarium eius consi
lij fuisse quia. C. N. Pompeius
ipsi in uisus magnam exercitū
ductabat. Cuius uis opes uolu
isse dicitur contra illius poten
tiam crescere. Simulque confisi
si coniuratio ualuisse. et facile
apud eos se principem fore sed
antea item coniurauere pauci
contra rem. p. in quibus Catilina

fuit de quā uerissime potero dici.

L Vtio tullio & M. Lepido con-
sulibus. P. Antonius & P. Syl-
la designati consules legibus am-
bitus interrogati poenas de-
rant. Post paulo Catilina pecu-
narium repetundarū reus pro-
hibitus erat consulatum petere
q̄ intra legitimos dies profiteri
nequiverat. Erat eodem tempore
C. N. Piso nobilis adolescens su-
me audaciae egens factiosus quē
ad perturbandam rem publicā
inopia atq; mali mores stimula-
bant. Cum hoc Catilina & Anto-
nius circiter nonas decembris cō-
municato consilio parabant in
capitolio kalendis ianuarij. L. Co-
ttam & Lutium totquatū con-
sules interficere. Ipsi fascibus cor-
reptis, pisonem cum exercitu ad
optinendas duas hispanias mittere.

11
parabant ea re cognita rursus in
nonas februarias consilium cedis-
trastulerant iam tum non mo-
do consiliis sed plerisque Sena-
toribus perniciem machinaban-
tur. Quod in catelina maturassē
procurra signum locis dare eo
die post conditum urbem romā
pessimum facinus pro patrati
foret quia frequentes armati cō-
uenerant ea res consilium dire-
mit. Postea piso in citeriorem hi-
spaniam quaestor propretore mi-
ssus est. Adnitente. M. Crasso q
eum infestum inimicum. C. N.
Pompeio cognouerat: neq; ta-
men senatus inuitus prouintia
delectat: quippe factum hominē
are publica procul esse uolebat:
simul quia boni q plures pre-
sidium in eo putabant. Etiam tū
potentia pompey formidolosa

erat. Sed is Piso in prouintiam &
ab equitibus hispanis quos in ex-
citu ductabat iter faciens occi-
sus est. Sunt qui ita dicunt im-
peria eius iniusta, supba crude-
lia barbaros nequiuisse pati. Alij
fidosq; clientes uoluntate autem
equites illos. C. N. Pompei ueteres fi-
dosq; clientes uoluntate eius Pi-
sonem aggressos nūq; hispanos pra-
terea tale facinus fecisse. sed impe-
ria seua multa antea perpessos. nos
eam rem in medio relinquimus.
de superiori coniuratione satis dictū
est. Catilina ubi eos quos paulo an-
te memorauī conuenisse uidet. tā-
& si cum singulis multa sepe ege-
rat. tamen iurē fore credens uni-
uersos appellare & cohortari in ab-
ditam ptem eorum secessit: atq; ibi
omnibus arbitris procul amotis
orationem huiusmodi habuit.

NISI virtus fidelisq; uestra m¹
satis spectata foret. ne quic
quam res oportuna cecidisset.
Spesq; magna dominationis in
manibus frustra fuisset. neq; ego
pignatiam aut uana ingenia
in certa procettis captarem. Sed
quia multis & magnis tempesta
tibus uos cognoui fortes fidosq;
mihi eo animus ausus est maxi
mum atq; pulcherrimu facinus
incipere. Simulq; uobis eademq;
mihi bona/malaq; esse intellexi.
Nam idem uelle atq; idem uolle
ei demum firma amicitia est. Sz
ego q; mente agitari omnes iam
antea diuersi audiuitis. Certe
mihi in dies magis animus acce
ditur. cum considero quae uita
conditio futura sit. nisi nosmet
ipsos uedicemus in libertatem.
Nam postquam res publica in

paucorum potentium ius atq;
dictionem concessit. Semper
illis reges retrahere uertigalesq; esse
populi nationes stipendia pendere.
Ceteri omnes strenui boni
nobiles atq; ignobiles uulgi sumus
sine gratia sine auctoritate.
His obnoxii quibus si res. p. uale-
ret formidini essemus itaq; ois
gratia potentia honor diuitiae a
pud illos sunt aut ubi illi uoluit.
Nobis relinquere picula repulsos
iudicia egestatem q; quisq; tandem
patieminus o fortissimi uiri. Non
ne emori p uirtutem praestat q;
hanc miseram atq; in honestam
uitam ubi alienae superbiae luxu-
brio fueritis perdecere amittere.
Verum enim uero per deum atq;
hominum fidem testor Victoria
nobis in manu sita est. Viget atq;
animus ualet contra illis annis

sumum

atque diuitijs omnia conseruere +
Tantummodo in coepto opus est. Cæ-
tera res expediet. Et enim q̄s mō
taliū cui uirile ingenium est
tolletare potest illis diuitias sup̄a
re quas profundunt in extruendo
mari & coetquandis montibus. Nobis
rem familiarem etiam ad neces-
saria deesse. Et illos binas domos
aut amplius continuare. Nobis late
familiarem nusquam ullum esse.
Cum illi tabulas signa torreuma
ta emunt. noua arduunt: alia
reducunt. Postremo omnibus mo-
dis pecuniam trahunt: uexant: t̄n-
dem summa libidine diuitias suas
uincere nequeunt. At nobis est do-
mi inopia foris alienum es: mala
spes: res multo asperior: ceteriq; quic-
reliqui habemus præter miseram
animam. Quū igitur expergis ami-
ni. En illa quam sæpe optastis libe-

et capefate

tal est. Præterea diuitiæ decus glo-
ria in oculis uestris sita sunt. For-
tuna ex omnia uictoribus præmia
posuit. Res tempus iugestas belli spo-
lia magnifica magis quam mea oratio
uol hortentur. Vel impatore uel mili-
te me utimini. Neque animus neque
corpus a uobis aberit. Hec ipsa ut
spero uobiscum una consilium agam-
ni forte animus me fallit & uos ser-
uire magis quam impare parati estis.
Postquam acceper ea homines quibus
omnia mala abunde erant. Sed neque
res neque ulla bona spes illis tum et si
quietum mouere rem publicam ma-
gis merces uidebantur. Tamen po-
stulauere plerique ut præponeret
quæ conditio belli foret. quæ præmia
armis peterent. Tum Catilina pollice-
ri coepit tabulas nouas proscriptione
locupletum magistratus sacerdotia ra-
pinis aliisque omnia quæ bellum atque

pericula

quibusque opus est spes
seruare.

Libido uictorū fert. Præterea esse dice-
bat in hispania citeriore pisonem in
mauritania cum exercitu. P. sithiū
Nicerinum consiliū suū particeps. Pre-
terea petere consulatū C. Antonii
quē sibi collegam fore sperabat: homi-
nem familiarem & omnibus necessita-
tibus circūuenturum: cū eo se consule-
ritium belli agendi facturum. Ad
hoc maledictis increpabat omnes bo-
nos suos unumquemque nominatim. Lau-
dare ammonēbat alium egestatē a-
lium suā cupiditatē: complures peri-
cula aut ignominia. Victoriæ mul-
tos syllanę quibus ea præde fuerat.
Postquam omnium animos alacres
uidet: cohortatus ut petitionem suā
curæ haberent: conuentum dimisit.
Fuere ea tempestate qui dicerent Ca-
tilinā oratione habita cum ad lusu-
randum populares conscios sui sceleris
adiecisset: humani corporis sanguinē

7 vino pmixtum impateris circum
tulisse. Inde cum post ex-creatione
omnes degustassent. sicuti in solem
nib' sacris fieri consuevit. dicitur a
puisse suum consilium. Atq; eo di
ctate fecisse. quo inter se magis fi
di forent. aliud aliq; tanti facinoris
conscy. Nonnulli ficta haec & mul
ta alia praeterea existimabant. ab his
qui Cicerois inuidiam quae postea
orta est leniri posse credebant. a
trocitate sceleris eorum qui poe
nas dederant. Nobis ea res pro ma
gnitudine patum compta est. Sed
in ea conuentione fuit. Q. Curius
natus haud obscuro loco. facinori
bus atq; flagitijs co-optus. quem ce
sores alienati probri gratia amoue
rant. Huic homini non minor ua
nitas inerat. qm — audacia. neq; po
terat reticereq; audierat. neq; sua
metipsa scelera occultare. Prorsus

neq; dicere neq; facere quicquam pen-
si habebat. Erit ei cum filia nobi-
li muliere & super uetus consuetu-
do: cui cum minus gratus esset q-
in opia minus largiri poterat: repe-
te glorians matris monitione polli-
cem coepit: & minari interdum fer-
ro nisi obnoxia foret. Postremo fe-
rotius agitare q- solitus erat.
At filia ex isolentia cury causa
cognita tale piculum rei p. haud
occultum habuit: Sed sublato iu-
ctore de coniuratione catilinae q-
& quomodo audierat compluribus
narravit. Ea res in primis studia ho-
minum accendit ad consulatum
mandandum. M. Tullio ciceroni.
Namq; atea pleraq; nobilitas in ui-
dia estuabat: & quasi pollii consi-
laturum credebant si eum quumvis
egregius homo nouus adeptus foret.
Sed ubi periculum aduenit in +

uidia atq; supbia post fuere igitur
comitibus habitis consules declara-
tur M. Tullius & C. Antonius qd
factum primo populares coniu-
tationis concusserat. Neq; tamen
furore catiline minuebatur. Sed
in dies plura agitare arma per
italiam opportunis locis parare pe-
cuniam suam aut amicorum fide
sumptam mutuo fessulas ad quedam
malum portare qui postea prin-
ceps fuit fatundi belli. Ea tem-
pestate plurimos homines cuius
q; generis asscuisse sibi dicitur
Mulieres etiam aliquot quas primo
in gentes sumptus stupro corporis
tolleuerant. Post ubi artis tan-
tummodo questui neq; luxuria mo-
dum fecerat et alienum grande
conflauerant per eas se catilina
credebat posse seruitia urbana sol-
licitare. Urbem incendere uito

18
eas uel sibi adiungere uel uitae
ficere. Sed in his erat sempiterna
que multa saepe uiriliter audaci
ne facinorosa commiserat. Hec mul
lier genere atque forma prae
uero atque liberis satis fortunata
fuit. litteris graecis atque latinis do
cti. psallere saltare canere elegan
tius quam necesse est alicui pro
be mulierum multaque alia quae in
strumenta luxuriae sunt. Sed et ci
uota semper omnia quae — decus
atque pudicitia fuere. pecuniae
an fama minus parceret. haud
facile discerneres. libidine sic ac
censa erat ut saepius peteret ui
ros quam ipsa peteretur a uiris.
Sed ea saepe antea ac fidem pro
cliderat. creditum abiurauerat.
ceclis conscia fuerat. Luxuria atque
inopia praeceptis abiebat. Verum in
genium eius aut absurdum possit

agebat

anhuat

c uersus facere iocum mouere ser-
mone uti modesto uel molli uel
procaci. Proterus multe facetiae mu-
ltisq; Lepos inerat. His rebus ita
compati Catilina nihilominus
in proximum annum consula-
tum petebat. Sperans si designa-
tus foret consul facile se ex uolu-
tate Antonio uisurum. Neq; inte-
rea quietus erat sed omnibus o-
modis insidias Ciceroni parabat.
Neq; illi tamen ad cauendum
doli aut astutiae deerant. Namq;
a principio sui consulatus multa
pollicendo per Fulviam effecerat
ut. Q. Curius de quo paulo an-
te memoraui consilia Catilinae
sibi proderet. Ad hoc collegam
suum Antonium pactione pro-
uinctiae propulerat ne contra re-
p. dissentiret. Circum se praesidia
amicosq; atq; clientium occulte

19
habebat: Postquam dies coitiorum .4
uenit & catilinae neque petroni-
nes neque in fidiarum quas consilia
fecerat prospere cessere consti-
tuit bellum facere & extrema
omnia experiri: quoniam quod oc-
culte tentauerat aspice fedaque
euenerat: Igitur C. Mamilium fe-
siliam atque in eam partem etru-
scie septimum quendam camer-
tem in agrum picenum: C. Iulium
in appuliam misit: Praeterea alium
alio quem ubique opportunum si-
bi fore credebat: Interea Rome
multa simul moliri consilia in
sicias tendere: incensilia parare:
opportuna loca cum armatis ho-
minibus obsidere ipse cum telo
esse: Item alios iubere hostiarum
semper intenti paratique essent dies
noctesque festinare iugulare neque
in somniis neque labore fatigari

u alij

Postremo ubi multa agitant
nihil procedit: rursus in te-
pesta nocte principes coniu-
rationis conuocat. Ant^m. M. P. Lec-
cam: ibiq; multa de ignauia
eorum conquestus. Docet se
maius praemisisse ad eam &
multitudinem quam ad ca-
pienda arma parauerat: Item
alios in alia opportuna loca, qui
initium facerent: seque ad exe-
citum proficisci cupere: si pri-
us Ciceronem oppressissim^o: eū
suis consilijs multum officere:
igitur praeteritis ac dubitant-
ibus ceteris. C. cornelius eques
Romanus operam suam polli-
citus & cum eo. L. uargiateus
senator: constituere ea nocte &
paulo post cum armatis homi-
nibus: sicuti salutatum introi-
re ad Ciceronem: Ac de inpro-

beili

Alia

uiso domi suae impatium confode-
re sed. Q. Curius ubi intellexit
quantum periculum consuli im-
pendebat propere per fulviam Ci-
ceroni dolum qui parabatur enū-
tiata illi ianua prohibita tantū
facinus frustra susceperant. Interea
Malui in eturia plebem sollici-
tare egestate simul ac dolore in-
iuria nouatum rerum cupidam
q̃ Sylle dominatione agros bonaq̃
omnia amiserat. Præterea Latrones
cuiusq̃ generis sollicitabat quorū
in ea regione magna copia erat.
Nonnullos ex syllanis coloniis quib̃
libido atq̃ luxuria ex maioris rapi-
nis nihil reliqui fecerant. Ea cum
Ciceroni nuntiarentur anticipina
lo permotus q̃ neq̃ urbem ab insi-
diis privato consilio satis longius
tueri poterat neq̃ exercitus malū
quantus aut quo consilio foret satis

comperit habebat: rem ad sena-
tum refert: iam antea uulgi ru-
moribus exagitata: itq; qd ple-
rump; in atroci negotio fieri so-
let: senatus decreuit: ut darent
operam _____ consules: ne quid
res publicae detrimenti caperet:
Ea potestas per senatum more ro-
mano magistratui maxima per-
mittitur: exercitum parare: bellu
gerere: coercere omnib; modis
fores atq; ciues: domi militeq;
imperium atq; iudicium simul
habere: Aliter sine iussu populi
nulli eorum rerum consuli ius
est: Post paucos dies L. senius sena-
tor in senatu litteras recitauit: quas
fessulis allatas sibi dicebat: in qbus
scriptum erat. C. Marius arma
cepisse cum magna multitudine
ante sextum diem kalendarum
nouembriu simul: id quod in tali

re fieri solet alij portenta: atq; pro
clugia nuntiabant: Alij Conuentus
fieri arma portari capue: atq; in
apulia seruile bellum moueri.
Igitur senatus decreto. Q. mar
tius rex fesulas. Q. Metellus cre
ticus in appulia: circunq; ea loca
missi sunt. Hi utriq; ad urbem ro
mam impatores erant impediti
ne triumpharent: calumpnia pa
ucosq; quibus omnia honesta iue
dere mos erat: Sed praetores. Q.
Pompeius ruffus capuam: Q. Me
tellus celer in agrum picenum.
Hisq; pmissum est: uti pro tem
pore atq; periculo exercitū comp
arent. Ad hoc si quis indicasset de
coniuratione quae contra rem. Pu
blica erat premium decreuere: sester
tia quinquaginta milia: seruo li
bertatem & centum sestertia: item
q; decreuere uti gladiatoria fami
liae.

atq; i honesta

orta

libero i punitate
ei/ rei/ et duceta
milia sextertia

capuam & in cetera municipia di-
stribuerentur pro cuiusq; opibus:
roma p totam urbem Vigiliæ cre-
bræ haberentur: Hisq; minores ma-
gistratus præsentes: quibus rebus
permota ciuitas atq; immutata ur-
bis faties erat: ex summa lætitia/atq;
lasciua quæ diuturna quies pe-
perat: repente omnis tristitia inua-
sit: festinare: trepidare: neq; loco neq;
cuiquam homini sitis credere: neq;
bellum gerere: neq; pacem habere:
suo quisq; metu pericula metiri:
Ad hoc mulieres quibus rei publi-
ce timor insolitus incessera p mag-
tudinem belli timor insolitus inces-
serat: Afflicte sese: manus suppli-
ces ad celum tendere: miserari par-
uos liberos: rogare deos: omnia pa-
uere: supbia atq; delicijs omissis sibi
patriæq; diffidere: At catilinæ cru-
delis animus eadem illa mouebat:

4
tam & si praefidia parabantur
& ipse plantitia lege interroga-
tus erat a. L. paulo: postremo dis-
simulandi causa et se expur-
gandi sicut burgio lacestius fo-
ret in senatum uenit: Tum M.
Tullius consul siue praesentia ti-
mens siue ira commotus oratione
habuit luculentam atque utilem
rei publicae: cum postea scriptam edi-
dit: Sed ubi ille affectu catilinam
ut erat patius ad dissimulanda
omnia demisso uultu uoce sup-
plici postulare a patribus coepit
ne quid de se temere crederent:
ea familia se ortum dicebat: ita se
ab adulescentia uitam instituisse
se: ut omnia bona in spe habe-
rent: ne existimarent sibi patri-
tio hominibus ipsius atque ma-
iorum plurima beneficia in ro-
manam plebem essent: polita re-

publica opus esse: cum eam ser-
uaret: M. Tullius in quilius ci-
uis urbis romae: Ad hoc male-
dicta alia cum ad cleret/obstre-
pere omnes hostem atq; parra-
cidam uocare: Tum ille furibū-
clius inquit quoniam quidem cir-
cūuentus ab inimicis pcepti agor
in cendium meū uestit. ruina
extinguam: deinde se ex curia
domum proripuit: ibiq; multa
serum uolens qd neq; consu-
li insidia procedebant: & ab in-
cendio intelligebat urbem uigi-
lyf esse munitam: Optimum fac-
tu ratus uel credens exercitū
augere: Ac priusq; legiones scri-
berentur multa ante capere: qua
bello usui forent: Nocte intempe-
sta cū paucis in manliana ca-
stra profectus est: Sed cethego
atq; lentulo ceterisq; quorū cōg

uerat proptam audaciam nra
clat quibus rebus possent opes
factionis confirmant: in fidias co
suli maturent: et cetera in cen
dia aliac belli facinora parent
se se prope diem cum magno
exercitu ad urbem accessuri.
Dum rome geritur Caius Ma
lius ex suo numero legatos ad
Mattiū regem mittit cum
mandatis huiusmodi.

DE O S hominesq testamur
O imperator nos arma neq
contra patriam cepisse neq
piculi alijs faceremus: sed uti
corpora nra ab iuria tuta fo
rent: qui miseri egentes uiolen
tia atq crudelitate feneratoru
pleriq patriam sed omnes fama
atq fortunis expettersumus: Ne
q cuiqua nostru licuit more
maioru lege uti. Neq amisso pa

rimonio liberum corpus habe
tanta seuita feneratorum atq
purotoris fuit. Sepe maiores nost
miseri romane plebis decretis
suis inopia eius opitulati sunt.
Ad nouissime in memoria nra
propter magnitudinem erisali
em uolentibus omnibus bonis
argentum ex eis ere solutum est.
Saepe ipsa plebs ut domina
di studio permota aut supbia
magistratum armata a patribus se
cessit. At nos non imperium neque di
uitias petimus. quarum rerum cau
sa bella atq; certamina omnia
inter mortales sunt. Sed liberta
tem qua nemo bonus nisi sunt
cum anima amittit. Te atq; sena
tum obtestamur ut consulatis mi
seris ciuibus legum presidium ad in
iquitas pretoris eripuit restituantis.
ne ue nobis ea necessitudinem in

ponatis ut quaeramus quonāmo
do maxime ulti sanguinem no
strum peramus. Ad haec Q.
Martius rex respondit siquid
a senatu petere uellet ab armis
discedant: romā supplices profi
ciscantur. ea mansuetudine atq;
mā dicebat senatu populi Roma
ni semp fuisse: ut nemo unquā
ab eo frustra auxiliū petuerit:
At Catilina ex tunc plerisq; con
sularibus. Perterea cuiq; optimo
litteras mittit. se falsis criminibus
circuientū: quonā factioni in
imicos resistere nequerit fortuna
cedere: massiliam in exiliū profi
cisci: non quo sibi tanti sceleris cō
sciū esset. Sed uti res publica quie
ta foret ne ue ex sua cōtentione
seditio oriretur. Ab his longe diue
sas litteras. Q. Catullus in senatu
recitauit. quas sibi sub noīe Catē

linæ redditæ dicebat. Earum exem-
plum infra scriptum est. Lutiū
Catilina Quinto Catullo salutē.

E GREGIA tua fidelis reco-
gnita grata mihi in meis
magis piculis fiduciam comenda-
tionem meae tribuit. Quam ob re-
defensione in nouo consilio non
statim pare satisfactionem ex nulla
conscientia: de culpa proponere de-
creui. Quam mediū fidius uera licet
cognoscat iniurijs contumelijsq; con-
stitutus q; fructu laboris induit
meæ priuatus statum dignita-
tis non obtinebam: publicā misero-
rum causā pro mea consuetudine
suscepi. Non quia es alienū sumptū
meis nominibus ex possessionibus
soluere non possem: cū alienis no-
minibus liberalitas aurelia ore filia
suis / filiaeq; copijs psolueret. Sed q;
non dignos homines honore hone-

statos uidebam: meos falsa suspic-
tione alienati esse sentiebam.
Hoc nomine suis honestis spes
pro meo casu reliqua dignitatis
conseruande sum secutus. Plura
cum scribere uellem mutatum est
mihi ium parati. Nunc ore illi-
am tibi comendo: tuque fidei tra-
do ut eam ab iniuria defendas
pro liberos tuos aucto. Sed ipse post
paucos dies comoratus apud Ca-
ium flamineum in agro rentino
dum uicinitatem antea sollicita
tam armis exornat: cum facibus atque
alijs insignibus imperij in castra ad
Malum contendit. Hec ubi com-
pta sunt: senatus Catillinam
& Malum hostes uidet. Ceterum
multitudinem diem statuit ante
quod sine fraude liceret ab armis di-
scedere: uti consules delectum ha-
beant Antonius cum exercitu Catili-

nam

rogatus

nam

preter rerum
capitalium con-
denato. Preterea
decernit

sequi maturet. Cicero urbi sit p
fidio. ea te pestate impium populi
Romani multo maxime miserabile
uisum est. cui cum ad occasum abor
tu solis omnia domita armis pare
rent. domi otium atque diuitiae que
animi mortales putant. Affluerent
tunc tamen ciues cum sepe remque
pu. obstinatis animis perditum irer.
Namque duobus senatus decretis ex
tanta multitudine neque premio
in ductus conuentionem patefere
rat. neque ex castris Catilinae quisque
discesserat omnium tanta uis mor
bi atque uitae tabes plerisque ciuium
animos inuaserat. Neque solum illis
aliena mens erat. qui conscii con
uentionis fuerat. sed omnino cuncti
plebs accensa rerum nouarum stu
dio Catilinae incoepta probabat.
Idcirco more suo uidebatur facere.
Nam semper in ciuitate quibus opes

*Plebs rerum nouarum
et studio accen
sa.*

nulli sunt bonis in uident: malos **A**
ex tollunt: uetere odere: noua ex
optant: odio suarum rerum mu-
tari oia student: Turba atq; sedi-
tionibus sine cura aluntur: quonia
egestas facile habetur sine clano.
Sed urbana plebs ea uo praecep-
erat de multis causis. Primum om-
nium qui ubiq; probro atq; per-
tulantia maxime praescribant: ite
alii p de decora patrimonij amis- **B**
sis. Postremo omnes quos flagitiu
ut ficiunt de demo expulerat
hi romani sicut aqua in lentina
confluxerant. Deinde multi me-
more Sylane uictoriae p exgre-
garijs militib; alios stratores in
debuit aetatem agerent: sibi qd
q; si in armis foret ex uictoria in
lia sperabat. Praeterea iuuentus
qua magnis manuum mercede in
opiam tollere toleraueat/privatis

alios ita diuites
ut regis uictu atq;
cultu

c atq; publicis largitionibus excita-
ta urbanum otium in grato labo-
ri prætulit. Eos atq; alios em-
nes publicum malum alebat. Quo-
minus mirandum est homines
egentes malis meritis maxima
spe rei publice iuxta ac sibi con-
suluisse. Præterea quorum victo-
ria Syllæ parentes proscriptione
na erepta ius libertatis immi-
nutum erat. hi haud sane alio ani-
mo belli euentum exoptabant.
Ad hoc quicunque aliam q̄ sen-
tus partium erat cōturbare re-
publicam quā minus ualere ipsi
malebant. Id adeo malum post
multos annos in ciuitatem reue-
terat. Nam postquam C. N. pom-
peio & M. Crasso cōsulibus tribu-
nitia potestas restituta est ho-
mines adulescentes summam po-
testatem nacti quibus ætas

expectat

Amadori

animusq; ferox erat. aperte se A
natum criminando plebem
exagitare. Deinde largiendo
atq; pollicitando magis in cen-
tebris ipsi clari potentiores fi-
ri. Contra eos summa aperte
batur plebsq; nobilitas. senat' sub
specie pro sua magnitudine. si
q; uti paucis uerim ab solum.
post illa tempora quicūq; rem B
publicam honestis nominibus agita-
re. sicut populi iura defende-
rent. pars quo senatus iuctori-
tis maxima foret. bonū publi-
cum simulant. pro sua quisq;
potentia certabit. nec illis mo-
delia nec modus cōtemptiois
erit. Vtrique uictoriam crudelit'
exercebunt. Sed postq; Cn. C. C.
Pompeius ad bellum maritimu
atq; matridanici missus est. ple-
bis opes imminuit. sunt paucos

potentia creuit. Hi magistratus
pro uincias alias omnia tene
re ipsi innoxij florentesq; sine
metu aetatem agere: ceterosq;
iudicij terere: quo plebe in
magistratu placidius tractaret.
Sed ubi primis dubijs rebus
nouandis spes oblata est: uetus
certamen animos eorum arcebat.

¶ Quod si primo praelio Catilina su
prior aut aequa manu disces
sisset: profecto magna clades
atq; calamitas rem publica op
premissa: nec illis qui uictori
am adepti forent: diutius ra
ui licuisset: quin illis de feli
ce exanguibus qui plus posset
impiu atq; libertatem extor
queret. Fuere tamen extra con
iurationem complures qui in
initio ad Catilinam profecti sunt.
In quibus erat Fuluius sena

toris filius que relictus ex itinere
re patens requiri iussit. Huius
temporibus Romae L. Catulus sicut
Catilina perceptor quosque mu-
lis moribus aut fortuna novis
rebus ydoneos credebatur. Nec so-
lum tuus sed cuiuscunque modi
genus hominum: quod modo bello
visum forent. Igitur P. Umbreno
cuiusdam negotium datus lega-
tus Allobrogum requirit: coepit
si possit ad fortissimum bellum impel-
lat: exultantibusque publice gra-
tulationibusque ore alieno oppressos
esse. Praeterea quod naturaliter
gallica bellicosa erat: facile eos
nunc ad tale consilium adduci
posse. Umbrenus quod in Gallia ne-
gotatus erat: plerisque principibus
civitatis notis erat: antequam
novit: id tamen sine mora ubi pri-
mum legatos in foro conspexit: et

aut per se aut per
alios sollicitabat.

et

per cunctatus pauca. de statu
ciuitatis & quasi condolens eius
casum / requirete cepit: quae exitum
tantis malis sperarent. Postquam
illos uidit quaeri de auaritia
magistratum accusare senatum
quod in eo nihil auxilij esset:
miseris suis remedium mortem
expectare. At ego inquit uobis
si modo iuri esse uultis rationes
ostendam / qua tanta mala ista
effugiatis: Haec ubi dixit allo
broges in maxima ipem adduc
ti umbrenum orare coeperunt.
ut illi miseretur: nihil tam
asperum / neque tam difficile esse
quod non cupidissime fecuri
essent: Dum ea res ciuitatem ex
alieno liberaret. Ille eos in clo
mum deus bruti perducit: quod
foro propinquum erat: neque aliena
consilij propter temeritatem. Nam

rum brutus Roma abierat. Per A
 teret Gabinius accessit quo ma
 ior auctoritas sermoni in esset
 eo presente collatione — apud
 & homines Romae praeterea mul
 tos cuiusque generis innoxios quo
 legati animus amplius esset. De
 inde eos pollicentes opam suam
 domum dimittit. Sed Allobroges
 dum incerto habuerent quidnam
 consilii ciperent. In aliena parte erant
 et alienum. In hoc bellum inopem
 merces in spe uictoriae. At in alio B
 rapatis maiores opes tuta consilia.
 certa premia. pro incerta spe. Haec
 illis uolentibus tandem uicit
 fortuna. et publice itaque Q. Fabius
 sine cuius patrocinio ciuitas
 plurimum utebatur. tem omnem in
 agnoscant. agnuit. Cuius plan
 tam cognito consilio legati pre
 ceperunt ut statim collationis

vehementer simulent: Caeteros
adeant: bene polliceantur: clementer
operam uti eos ^{et} maxime ma-
nifestos habeant. Hisdem fere
temporibus in gallia citeriore
atque iulteriore Item in agro Pice-
no/bruttia atque in appulsa motus
erat. Nam illi quos paulo ante
Catilina dimiserat in consilio
ac ueluti per clementiam cun-
cta sunt agebant: nocturnis con-
siliis armorum atque telorum por-
tationibus: festinando: agitando
omnia plus timoris quam picu-
li effecerant. Ex eo numero Q.
Metellus celer praetor complu-
res ex sententia consulas causa cogi-
ta in uincula coniecerat. Item
in citeriore gallia Caius Mu-
rena: qui ei prouincia legatus
praerat. At Romae Lentulus
cum caeteris qui principes con-

senatus consulto

ut in omni eorum p[er]ficeret undebat 4
magnis copiis constituit ut
in castris in agrum Fesulanum
cum exercitu venisset L. Bestia
tribunus plebis e[st] nonne habitare
eueretur de actio[n]ib[us] Ciceronis b[e]l-
licis gravissimam invidiam opti-
mo consuli impolleret. Eo signis
dato proxima nocte castra mu-
ltitudo concitationis suae quisq[ue]
negotium exequeretur. Sed et
diuina hoc modo dicebantur. Sta-
tilius & gabinus ut duodecim
simul opportuna loca urbis cum
magna manu incendere. quod
tumultu facilius aditus ad con-
sulem. ceterosq[ue] quibus insidiae
parabantur fieret. Ceterosq[ue] inuicem
Ciceronis obsideret. cumq[ue] in ag-
gredere[n]tur. illius autem aliam
sed filii familiaru[m] quoru[m] ex in-
bilitate maxima pars erat penes

77

diebat

interficerentur simulque eodem & incendio percussis omnibus idcirco
telum eriperent. Inter hec
pariterque decreta ceteris semper
querelatur de ignavia senatus
dicens illos dubitando & dispo
latando magnas oportunitates
corrumpere. Facto non consilio in
tali periculo opus esse. Sed
si pauci adiuuarent. Linguen
bus alijs impetum in curiam fac
turum. Nam ita ferox uehementi
manu promptus erat. Maximum
bonum in celeritate putabat.
Sed allobroges ex precepto Ci
ceronis per gabinnum ceteros con
ueniunt. Ab Lentulo ceteros, Stan
lio item Cassio postulant iussu
randum. quod signatum adci
ues preferant. aliter haud facile
eos ad tantum negotium impe
lli posse. Ceteri nihil suspicantes

.doli

-lance cassius

dant. Cassius uero semet eo uē
turum breui tempore pollice
tur: ac paulo ante legatos ex
urbe proficiscitur. Lentulus cū
huius titum uultutū quēdam
crotoniensem mittit: ut allo
broges antequā domū pgerē
nt. Cū Catilina dati atq; accep
ta fide societatem belli cōfirma
rent: ipse uultutio litteras ad
Catilinam dat. Quarum exe
plum ista scriptum est.

QU I S si mi ex eo quē ac te
mihi cognosces: fac ut cogi
tes in quāta calamitate sis: & in
mmeris te uirum. esse: cōside
res quid tua rationes postu
lent: auxilium petas ab omnib;
etiā ab infimis. Ad hęc māda
ta uerbis dat cū absenatu hostis
iudicatus sit: quo cōsilio ser
uitate repudiet: in urbe pati oīa

esse qua iusserat: ne cunctetur
ipse proprius accedere. His rebus
ita actis constituta nocte qua p
ficiscerentur. Cicero p legatos cūc
ta edoctus. Lutio ualerio flacco
& caio Prontinio praetoribus imp
rat. ut in ponte milio p insidi
as allobrogum comitatus depre
hendant. rem omnē aperit cuius
gratia mittebantur. ceteri in
ficto opus sit ita agant. pmit
tit illis homines milites sine
tumultu praesidijs collocatis si
cum perceptorum occulit ponte
obsiderunt. Postquam ad id locum le
gati iussu turris uenerunt. & simul
utrinque ingens clamor exortus
est. Illi cito cogito consilio sine
mori praetoribus se tradunt. Vultū
tius primo cho hortatus ceteros
gladio se a multitudine defendit.
Deinde ubi a Legatis desertus ex

erat

spatium

est multa prius de salute sua pro
tinuum obtestatus erat quod
ei notus erat. Postremo timidus
ac uitae suae diffidens uelut ho
stibus sese peritoribus dedit.
Quibus rebus confectis omnia
propter praeuentionem consuli decli
rantur. At illum ingens cura atque
latina simul occupauere. Nam
letabitur intelligenti conuincatio
ne patefacta ciuitatem periculum
ereptam esse. Porro autem an
xius erat dubitans in maximo
scelere tantis ciuibus deprehē
sis. quid facto opus esset. pecuniam
illorum sibi oneri impunita
tem rei publice per diuinae causas
fore credebat. igitur confirma
to animo uocari ad se iubet. Licet
Cetegyum, Statilium gabinum
Itaque de patrum quendam facine
sem qui in appuliam ad concitanda

seruita proditoris parabat: Cui
et sine mora ueniunt: Cuius
nam il paulo ante domo eius
fuit & proprio inditio ex uoluntate
profugerat: Consul Lentulum
in quod prator ut ipse man-
tenti in sententiam perducit &
liquos ex custodiis in eadem
corrosas uenire iubet. Eos se-
natui aduocat: magnam frequen-
tia cuius ordis uulturnum cu
Legatis introducit: Flaccum pro-
torem scribentem cum litteris quas
a Legatis acceperat eodem offerre iu-
bet: Vulturius interrogatus de
itinere & de litteris: Postremo quod
aut de qua causa consilium habuisset
primo fingere alia ac dissimu-
lare de confirmatione cepit: Post
ubi hinc p. data dicere iussus est
omnia uti gesta erant aperire de
cetero et paucis ante diebus agab:
quo.

35
& capatio focum ascium esse:
nihil amplius scire ei legatos:
tantum modo se audire solitum ex
gabino. P. Antonium/seruū syl-
lam. L. quarcuantem & multos
alios praeterea dei conuocatione
esse. Eadem Galli attentur. Ac
romani lentulum dissimulan-
tem coarquant. praeter litteras
de sermonibus quos ille habe-
re solitus erat. ex libris sybil-
linis regnum romae tribus cor-
nelijs potendi: syllam autē cina-
ante se tertium esse. Quis ita
urbis potiri foret. Praeterea ab
incenso capitolio illud esse iuge
simi annum. quē saepe proci-
gis aruspices respondissent: bel-
lo civili cruentum fore. Igitur
perlectis litteris cum prius omnes
sua signa cognouissent: senatus de-
creuit uti abdicatus a magistratu

Lentulus Tremulus, ceteri in libris
custodis habentur. Itaque Len-
tulus P. Lentulo Spinter, qui
tum edilis erat: Ceregrus Q. M.
ruhno. Statilius C. C. P. facti. Tabi-
nus Marcus Crassus. Curvius Ma-
rius paulo ante ex fuga retractus
erat. Nec Terentio Senatori re-
ditus. Inter ea plebs adulatione
patefacta, que primo cupida
illorum rerum nimis bello fi-
uebat, mutata mente Catellum
consilia exequi: Cicerone ad ce-
lum tollere: ueluti ex se trahit
proprium gaudium atque letitiam
agitabat. Namque alia belli facino-
ra prae de magno detrimento fo-
re incendum, uero crudelem
moderatum, ac sibi maxime ca-
lamitatum putabat. Quippe
cui omnis tropus in usu cotidu-
no & cultu corporis erat. Post

34
eum diem quidam Lutiustar
quintus in theatrum adductus
erat: quem ad Catilinam profi
cientem retracti retinere
debant. Is cum se diceret indica
turum de coniuratione si fides
publica data esset: iussus a con
sule dicere ea quae sciret. Eade
ferè quae titus Murtius de
patris incendiis de cede bonorum
de itinere hostium senatum
edocet. Praeterea se missum a Ma
rco Crasso qui Catilinae nuntiaret
ne eum Lentulus atque Cetheus
alique ex coniuratione depreh
si terrent: eoque magis pro
pararet ad urbem accedere
quo & ceterorum animos re
ficeret: & illi facilius a pericu
lo eriperentur. Sed ubi tarq
uius Crassum nominavit ho
minem nobilem maxis divi
tibus

lumina potentia. Alij tamen in-
dubitanter fatentur & si pars 1. & 2.
existimabunt tamen quia in
1. tempore tanta vis hominis
magis leniunda q̃m exagitanda
uidebatur. Et leni Crasso expro-
bantis nequissimè obnoxij cocla-
mant. Et quoniam indicem fal-
sum esse deq; ea re postulavit
uti diffetatur. Itaq; consulerit
Cicerone frequens senatus de-
cernit Carquinij iudiciū fal-
sum uideri. eumq; in uinculis
retinendum. neq; apud habe-
re potestatem futurū. nisi pri-
us indicaret de eo cuius consi-
lio tantam rem esset mentitus.
Est eo tempore qui existimaret
iudiciū illud à publico in-
mo machinatu esse. quo facilius
appellato per idoneam picula
reliquis illius potentia tegeret.

refferat

crasso

35
Alij tantum a Cicerone es
se nullum debant ne Crassus
more suo suscepto malorum
patrocinio rem publicam contur
baret ipsum ego Crassum postea
perducantem iudicium illam ta
tum contumeliam sibi a Cicerone
impositum Sed iisdem tempo
ribus Q. Catullus & Cranius pro
neq. precibus neq. gratia neq.
pretio Ciceronem impellere po
tuerunt ut per Allobroges aut p
alium indicem Caius Caesar fil
io nominaretur Nam utriq. cum
illo graues inimicitias exercebat
Liso oppugnatus in iudicio pecu
niarum repetundarum propter
cuiusdam transpadani sup
plum inultum Catullus expeti
tione pontificatus odio incensus
erat q. — extrema aetate maxi
mi honoribus usus ab adolescen

1. tulo cesar uictus dicitur. Sed
autem oportuna uidebatur
quod si priuatum eorum et liberali
litera publice maximis munere
ribus prouident pecuniam deb
bat. Sed ubi collatum ad tantum
facinus impellere nequeunt. Lo
si si collatum circa iuncto. Ad
notanda quod si ex uultu
ut illobrogibus audisse diceret.
nam illi in uictum collata
nt. Vnde ideo ut nonnulli roma
ni equites qui praesidiis causa cu
telis erant circa aedem co cordi
a. seu puruli magnitudine seu
mum nobilitate impulsu quo
fructum suum in re publica
rius esset. credentem ex senatu
gladio cesari mitterentur. Dū hec i
senatus agunt. & dum legati
illobrogum & iusto uultu. Co
probatu eorum in dno premi de

aut ex

intendit

30
annuntur. Libertini et priuati
ex clientibus Lentuli diuersis
itinerebus op. fieri itaq. seruata
in uisum ad eum. Præcedunt sol
liberabant. Atque exquirebant du
cet multitudinum qui pretio
rem publicam uexare soliti e
rant. Ceterisq. p. muntios finilia
suam atq. liberos suos electos &
exercitatos erabat in iudicium.
Vti grege facto cu. itelis ad scurrū
perent. Consul ubi ea potari co
gnouit dispositis præsidis utres
itaq. tempus inuocabant conuocato
senatu refert qd. de his fieri plac
et qui in custodijs tenebantur.
Sed res ante frumentis senatus in
dicauerat contra rem publicam
fecisse. Tum huius deius Syllani
primus sententiam rogatus qd. eo
tempore designatus consul erat
de his qui in custodijs tenebantur

hā tradit erat

p. paulo

& praeterea de Lentulo L. Cassio
P. Furio L. umbreno & Q. Anni
si deprehensi forent supplicium
sumendum decreuerat: sed po
stea per motus oratione Cuius
sacris pedibus in sententiam ty
berij notum siturum se dixerat
quod de ea re praesidijs additis
referendum censuerit. Sed Ca
sar ubi ad euentum est/rogat
sententiam/consule huiuscensodi
uerba locutus est: *Quia*

O M N E S homines patres
conscripti qui de dubijs re
bus consultant. ab odio: ira: ini
mia: atq. misericordia uacuos
esse decet: Haud facile animus
uerum prouidet/ubi illa offitunt.
Neq. quisquam hominum libidini
simul & usui paruit: Vbi inten
deris ingenium ualet: si libido
possidet ea/dominatur: Animus

nil il ualeat: magna est mihi copia
 memorandi. patres conscripti
 qui rebus atque populi in atque misericordia
 impulsu male consulueret. Sed
 ea malo dicere quae maiores nostros
 contra libidine animi sua recte
 atque ordine fecerunt. Bello macedo-
 nico quod uos potestis gestum
 rhodiorum ciuitas magna etq. mi-
 gnifica. quae populi Romani opibus
 tenuerat. uicta atque aduersa nobis
 fuit. Sed postquam bello confecto
 de rhodii consilium est. inuocari
 nostrum neque diuitiarum magis
 inuitae causa bellum inceptum
 debere impunitos eos dimittere.
 Item bellum omnibus praenunciari
 karthaginiensibus. Deinde in pace per
 mediocres multa in terra tremora
 fecerunt. nunquam ipsi tanta potest-
 tionem sentire magis quod sit di-
 gnum foret. quam quod millos uis

fieri posset credebant. Hoc itē
nobis prouidendum est opa-
tres conscriptione plus ualeat
apud uos P. Lentuli & caetero-
rum scelus quā uestri dignitas
ne ueniat in uultu uestrae quā si
mai. consulatus Nam si digna po-
ena pro factis eorum reperitur
nouum consilium approbo. si
magnitudo scelerum eorum om-
nium ingenia exuperat. ut
dum cetero quae legibus compa-
ta sunt Plerique eorum quian-
te me sententias dixeret. com-
posite atq; magnifice casum rei
publicae miserati sunt. quae bel-
li seuitia esset: quicquid accideret
enumerare. Scilicet rapti uir-
gines: paruulos diuelli liberos
a parentum complexu: matres fa-
miliasque pati quae uictoribus col-
libuissent. fana atq; domos spo-

pūeros

me irasci decet. quæ apud alios in
cūdia dicitur. eā impio supbia
atq; crudelitas appellatur. Equi
dem sic existimo opatres conscrip
ti omnes cruciatul' minores q̃
facinora illorum esse. Sed ple
riq; mortales postrema memi
nere & in omnibus impijs scele
ribus eorum obliti de poena
eorum disserunt. sed ea paulo
seuior fuit. D. Syllanum virū
fortem atq; strenuū. Certe icō
quæ dixerit studio rei publi
cæ dixisse. neq; illum in tanta
re gratiam aut inimicitias ex
cere. eos mores eamq; modestiā
viri cognoui. Verum sententia
eius mihi non crudelis videtur.
quid enim in tales homines cru
dele fieri potest? Sed aliena in
re publica nostra videtur. Nā
profecto aut metus aut iniuriā

71
te subegit syllane consulem de
signatum genus pene novum
decernere. De timore superuacane
um est differere. cum praesertim di
ligentia clarissimi viri consulis
tanta praesidia sint in armis. De
poena equidem possum dicere
id quod res habet: in luctu atque
miseriis mortem et supernarum re
quiem non cruciatum esse: ea
cuncta mortaliu[m] mala dissol
uere ultra neque cure neque gau
dio locum esse. Sed per deos
in mortales qua[m] ob rem in sen
tentiam non addidisti uti prius
in eos uerbis animaduertere
tur: an quia lex portat uetustas
aliae leges de condemnatis cum
bis non animam eripit sed meri
tum permitti iubent. An quia
grauius est uerbis quam neci
ari. Quid autem uerbis aut

C nimis graue est in homines tan
ti facinoris conuictos. Sinqu
leuius est cui conuenit in mi
nore negotio legem timere cu
tam in maiori neglexeris. At
enim quis reprehendet quocum
parricidas rei publice decretum
erit. Tempus dies fortuna cuius
libido gentibus moderatur. Illis
merito accidit quicquid euene
rit. Caeterum uos patres conscrip
ti quid in alios statutis considera
te. Omnia mala exempla ex bo
nis rebus orta sunt. Sed ubi im
perium ad ignaros ciues ac min
bonos puenit illud nouum exem
plum a dignis & ydoneis ad in
dignos & non ydoneos transfer
tur. Lacedemonij de uictis athe
niensibus triginta uiros impo
suerunt qui rem publicam eorum
tractarent. hi primo coepere pes

finium quoniam & omnibus in ui-
 sum in dempniū necare. Ea te-
 populū laetari & dicere merito
 fieri. Post ubi paulatim licentia
 creuit iuxta bonos & malos inf-
 ficere: ceteros metu terrere. Ita ci-
 uitas seruitute oppressa stultele-
 titur: graues ei poenae dedit. No-
 stra memoria cum uictor syllā da-
 masipum & alios huiusmodi q-
 malo rei publicae creuerant iugu-
 liri iussit. quis non factum eius
 laudabat homines scelestos & facti-
 osos qui seditionibus rem publicā
 exagitauerint merito necatos ac-
 bant. Sed ea res magnae placidissi-
 mum fuit. Nam uti quidē domum
 aut uillam. Postremo uisum ut
 stimulum alicuius concupuerat
 dabat opam ut si in nūo proferri
 prorum esset. Ita illi quibus mors
 damasipi latitiae fuerat. Paulo post

libidinosos

pop

2

ip̄trahebātur. Neq; prius finis uigu
landi fuit q̄s̄. Nulla omnes su
os diuitijs expleuit. Atq; ego h̄c
non in Marco Tullio neque in
his temporibus uetor. Sed in
tam magna ciuitate multa & ua
ria ingenia sunt. Potest etiam
alio tempore & alio consilio cui
item exercitus populi Romani
manu sit aliquid falsum prou
ro credi. Vbi hoc exemplo p̄sen
tus decretum consil gladium
eduxerit quis illi finem statueret
aut quis moderabitur. Maiores
nostri patres conscripti neq; cō
filij neq; uidatiae unquam e
guere neq; illis supbia obstabat
quo minus aliena instituta si
modo proba erant imitarent.
Arma atq; tela militaria s̄niti
bus insignia magistratū
tuscis pleraq; sumpserunt. Postre
mo

quod ubiq; apud socios aut hostes
idoneum uidebatur cu sumo
studio domi exsequebantur sed
illo eodem tempore tractu mo
rem imitati uerberibus anima
ueriebantur in ciues de eodem
natis sumum supplicium sum
mebant. Postqua res publica ado
leuit & multitudine ciuium facti
ones ualere circuuenire inno
centes & alia huiusmodi coepe
fieri. Tum lex porcia aliaeq; leges
parate sunt quibus legibus exi
lium damnatis ciuib; est per
missum. Hanc ego causam patres
conscripti quominus nouum
consilium capiamus in primis
magnam puto. Profecto uirtus atq;
sapientia maior in illis fuit qui
ex paruus opibus tantum impe
rium fecere q; in nobis qui ea
bene parata iux tenemus. Placet

imitari bonos q;
uideere bonis ma
lebat

assis

copate

parata

illos

ergo eos dimitti & augeri exercitum catilinae minime sed ita censeo publicandas eorum pecunias ipsos in uinculis habendos principia quae maxime opibus ualent ne quis de his postea ad senatum referat ne uetulo populo agat. Qui aliter fecerit senatum Existimare eum contra rem. pu. & salutē omnium facturum. Postquam caesar dicendi finem fecit ceteri uerbo alius alij uarie assentiebantur. At. M. Porcius Cato rogatus sententiam huiusmodi orationē habuit.

aliena

LONGE mihi alia mens est. O. P. C. Cum res atq; pericula nostra considero & cum sententias non nullos ipse mecum reputo. Illi mihi disseruisse uidentur de poena eorū qui patriae parentibus a ris atq; focis suis

bellum parauere. Res autem #
 monet cauere ab illis magisq;
 quid in illos statuamus consul-
 tare. Nam cetera malefacta tunc
 persequare / ubi facta sunt: hoc
 nisi prouideris ne accidat ubi
 euenerit / frustra iudicia implo-
 res. Capta urbe nihil fit reliq-
 uictis. Sed p deos im mortales suos
 ego appello qui semp domosul-
 las / signa tabulas uestras plutis
 pretis q; - rem publicam feci-
 stis si ista cuiuscunq; modi sunt
 quae amplexamini / retinere si / modo
 uis uoluptatibus otium prebe-
 re uultis expergiscimini aliquā
 do & capecite rem publicam. Na nūc
 Non agitur de uectigalibus:
 non de sotirotum in iurijs libe-
 tas & anima nostra indubio est.
 Saepe numero patres conscripti
 multa uerba in hoc ordine feci:

saepe luxuria & auaritia nostrorum
 ciuium quaestus sum multosque
 mortales ea causa aduersos ha-
 beo. Qui mihi atque animo meo
 nullius unquam delicti gratiam fe-
 cissent haud facile alterius libi-
 dini malefacta condonabam.
 Sed ea tamen si uos par uirpen-
 debatis tam res publica firma
 erat. Opulentia negligentiam
 tollerabat. Nunc uero non id
 agitur bonis ne an malis mori-
 bus uiuamus neque quantum aut
 quam magnificum impium po-
 puli Romani sit. Sed haec cuius-
 cuiusque modi uidentur nostra an nobis
 cum una hostium futura sint.
 hic mihi quisque mansuetudine
 et misericordiam nominat.
 Iam pridem eadem nos uerare-
 rum uocabula amisimus. Quia
 bona aliena largiri liberalitas

malorum rerum audacia forti-
tudo uacatur. Eo re publica in
extremo sita est. Sint sine quo-
niam ita se mores habent: libe-
rales ex sociorum fortunis. sint
misericordes in furibus aera-
rii: ne illi sanguinem nostrum
largiantur. & dum paucis scele-
ratis parcunt bonos omnes p-
ditum eant. Bene & composita
C. Caesar paulo ante in hoc or-
dine de uita & morte disseru-
it. Credo falsa existimans ea-
quae de inferis memorantur di-
uerso itinere malos a bonis lo-
ca tetra in culta atq; formido- / feda
losa habere. Itaq; censuit petu-
nias eorum publicandas. ipos
p municipia in custodijs habē-
dos. Videlicet timens ne si rome
sint a popularibus coniurationis
aut a multitudine conducta

per uim eripiantur Quasi uero
mali atque scelesti tantummodo
urbe & non per totam Italiam sit
aut non ibi plus posset audacia
ubi ad defendendum opes mi-
nores sunt Quare uanum equidem
hoc consilium est si periculum ex
illis metuit Si in tanto omnium
metu solus non timet eo magis
refert me mihi atque uobis time-
re Quare cum de Publio Lentulo
caeterisque statueris pro certo ha-
betote uos simul de exercitu
Caetulinæ & de omnibus con-
tatis decernere Quanto uos at-
tius ea ageris tanto infirmior
minus erit illis Si paululum mo-
do uos languere uiderint iam
omnes feroces ad erunt Nolite exi-
stimare maiores nostros armis re-
publicam ex patua fecisse magnam
Si ita esset multo non ea pulcherrima

puella

no timuit

ref

54
haberemus. Quippe sotiorem atq;
civium præterea armorum atq;
equorum maior copia nobis q̃
illis est. Sed alia fuere quæ illos
magnos fecere / quæ nobis nulla
sunt. Domi industria: foris iustum
impium: animus in cōsulendo
liber: neq; delicto neq; libidini
obnoxius. Pro his nos habemus
luxuriā atq; avaritiam / publice
egestatem priuatim opulentia. A
Laudamus diuitias / sequimur in
herentiam. Inter bonos & malos
nullum est discrimen. Omnia
virtutis premia ambitio possidet.
neq; est virtus / uos sepatim sibi ubi
quisq; consilium capitis. Vbi do
mi uoluptatibus hic pecunie aut
gratiæ seruitis. Eo fit ut impet⁹
fiat in uacua rem publicam. S; que
ego hæc omitto. Continuere no
bilissimu uiri patriā incendere.

galloꝝ gentem infestissima
homini romano ad bellu arce-
ssunt: dux hostium cu exerci-
tu supra caput est. Vos cunctami-
ni etiam nunc & dubitatis quid
in tra moenia deprehensis hosti-
bus faciatis. Misere^{et}mini censeo de-
liquete homines adulescentuli
p ambitione. Atq^{et} armatos dimit-
tatis ne ista uobis mansuetudo
& misericordia si illi arma cepe-
rint in miseriam uertatur. Sci-
licet res ipsa aspera est: Sed uos
non timetis eam. Immo uero ma-
xime: sed in hertia & mollitia ani-
mi aliud alium expectantes cuc-
tamini. Videlicet dijs in mortali-
bus confisi qui hanc rem publica
saepe in maximis piculis seruaue-
re. Non uotis/ neq^{et} supplicijs muli-
eribus deorum auxilia pantur.
Vigilando agendo bene consulendo.

omnia prospera accedunt omnia:
Vbi se cordia tentatq; ignavia tradi-
deris nequicquā deos implores:
frati in festisq; sunt. Apud maio-
res nostros Aulus mallius tor-
quatus bello gallico filium su-
um eo qd is contra imperium
in hostem pugnaverat necari iu-
ssit. Atq; ille egregius adolescens
immoderate fortitudinis morte poe-
nas dedit. Vos de crudelissimis pa-
ricidis quid statuatis cunctamini.
Videlicet cetera vita eorum huic
sceleri obstat. Verum proinde digni-
tati lentuli si ipse pudicitiae/si fa-
me suae/si diis/auct hominibus un-
quā ullis peccit: ignoscite. Cethegi
adolescetiae nisi iam bellum pa-
triae fecit. Nam qd ego de Gabinio
Statilio cepario loquar quibus si
quicquā pensi fuisset ea consilia de
re publica nō habuissent. Postremo

A

B

illoy

atq;

Na iterū

unq;

patres constripti si me hercle pecca-
to locus esset facile paterer uos ipa-
re corrigi quoniam uerba cote mp-
nit. Sed undiq; circuuenti sumus.
Catilina cū exitu faucibus urget.
Alij intra menia atq; in sinu urbis
sunt hostes: neq; parari neq; cōsuli
quicquā potest. Quo magis propa-
dū est. Quare ita censeo ego cum
nefario cōsilio sceleratorū ciuium
res publica in maxima picula ue-
nerit hūc inditio. titi uulturtij &
legatorum allobrogū conuicti se-
feda atq; crudelia facinora in ciues
patriamq; paruissē de cōfessis sicu-
ti de manifestis capitaliū more
maiorū supplicium sumendum es-
se. Postquā Cato ascedit cōsulares &
omnes itemq; senatus magna pars
sententiā eius laudant: uirtutem a-
nimi ad cælum ferunt. Alij alios
in crepantes timidos uocant. Cato clar^o

ut aliq;

foculor

et cōfessi sē

sedē incēdia aliaq;

verum

atq; magnus habetur Senat' decre- ^{denū} 4
 tum fit sicuti ille censuerat: Sed
 mihi multa legenti multa audien-
 ti quæ populus Romanus domi-
 niūq; mari atq; terra præclara
 facinora fecit: forte libuit attende-
 re quæ res maxime tanta negotia
 sustinuisset: Sciebam sæpe nume-
 ro parua manu cū legionibus co- ^{magnis}
 tendisse: Cognoueram paruis copiis
 bella gesta cū opulentissimis regi-
 bus: Ad hoc sæpe fortuna uiolentia
 tolerauisse: facundia grecos gloria
 belli gallos ante Romanos fuisse: At
 mihi multa agitari constabat pau-
 corum ciuiū egregiam uirtutē cū
 ta patrauisset: eoque fictum uti diu-
 tiis pueris: multitudinē puercis
 superet: Sed postquā luxu atq; desidia
 ciuitis corrupta est: Rursus res publi-
 ca magnitudine sua impatorum atq;
 magistratū uirtute sustentabat: ac

flauti effeta

sicuti effeta parentum multis
tempestatibus haud sane quicquam
romae uirtute magnus fuit. Sed
memoria mea in genti uirtute
diuersis moribus fuisse uiri duo
Marcus Cato & Cuius Caesar: quoniam
tres obtulerat/ silentio prae-
tere non fuit consilium: cum utri-
usque uirtutem & mores/ quantum
in oratio possem/ aperitem. Igitur
his uirtutibus & eloquentia prope
aequalia fuisse: magnitudo animi
par: item gloria: sed alia alij: Ca-
esar beneficiis/ ac munificentia ma-
gnus habebatur: integritate ui-
tae Cato: Ille mansuetudine/ atque
misericordia clarus factus/ huic
seueritas dignitatem addiderat:
Caesar dando subleuando/ igno-
scendo: Cato nihil largiendo glo-
riam adeptus est: In altero uirtute
refugium erat: In altero malis

permittit erit: Illud facilius huius
 constantia laudatur: Postremo Cu-
 rat in animo induxit laborare:
 vigilare negotijs amicis intentus
 sua negligens nihil denegare sed
 dono dignum esse sibi magni
 imperium exercitum bellum Romae
 optabat ubi virtutem exercere po-
 sset. At Caton studium modestum
 decoris. Sed maxime severitatis
 erat: cum divitijs cum divite. neque
 non cum factiosa sed cum strenuo in-
 mite. cum modesto pudore. cum inno-
 cente abstinencia certabat: esseque
 videri bonus maledictus. long. quo-
 minus periret ceterum illa com-
 mune illequebatur. Postquam ut dixi
 senatus in Catonis sententiam di-
 scessit. consul optimi factus itus
 noctem quae instabat antecapere
 nequid eo spino novaretur trium-
 virum ferret quoad supplicium.

A

batur

R

illam

postulabat: parare iubet: ipse pur-
licius dispositis Lentulum in car-
cere deducit. Idem fit caeteris per
pretores. Est in carcere locus quod
tullianum appellatur. Vbi paulu-
lum ascenderit ad leuam circit
xii pedes humi depressus est.
Eum muniunt undiq; parietes:
atq; in sup camera lapideis formi-
bus iuncta sed in culta tenebri o-
dore feda atq; terribilis eius facies
est. In eum locu postquam dem-
issus est Lentulus iudices rerum
capitalium quibus praeceptum
erat laqueo gulam fregere. Ita
ille patritius ex gente clarissima
corneliorum qui consulare impe-
rium Romae habuerat: dignu
moribus factisq; suis exitu uite in-
uenit. De Cethego Statilio Gabi-
nio Cepario eodem modo suppli-
cium sumptum est. Dum ea Ro-

nre prouentur. Castra ex omni co- A
 pia quā & ipse adduxerat. Malui-
 habuerat. dñs legiones in stant:
 Cohortes pro numero militum &
 complere: deinde uti quisq; uolun-
 tarius aut ex sociis in castra uene-
 rat equaliter distribuere: ac bre-
 ui spatio legiones numero homi-
 num exprimeret: cum initio non
 amplius 11. legiones habuisset. B
 ex omni copia circiter pars quarti
 erat militaribus armis instructa:
 ceteri uti quicq; callis armuerat
 spatos aut lanceas alij præea cunas
 fudes portabant. Sed postquā An-
 nius cum exercitu aduenit Ca-
 strum iter p montes facere: modo
 ad urbem: modo gallum uersus
 castra mouere hostibus occasione
 pugnandi non dare: sperans pro-
 po die magnas copias sese habitu-
 rum. si Romæ socij incepta pa-

duob. m^b

utq;

utq;

sperabat

trauissent. Interea seruicia repudiabat. cuius ~~in~~ initio ad eum magna copiae concurrebant. opibus coniurationis fretus simul alienū suū rationibus existimans uideri causam ciuium cū seruis fugitiuis cōmunicasse. Sed postquam incast nuntius puenit. roma cōiurationem patefacta. de lentulo et Cethego. caeterisque quos supra memorauimus supplicium sumptum. plerique quos ad bellum spes rapinae aut nouarum rerum studium illexerat. dilabunt. Reliquos Catelina per montes asperos magnis itineribus in agrum pistoriensem abducit. eo consilio uti per tramites occulte perfugerent in galliam transalpinam. At Q. Metellus celer cū tribus legionibus in agro piceno praesidebat ex difficultate rerum eadem illa existimans quae sup

diximus Catilinam agere: Igitur
 ubi utriusque ex his fugis cognovit:
 castra prope movit: et sub ipsius
 ediculis montem confedit: qua
 illi transitus erat in Galliam pro
 peram. Neque tamen Antonius pro
 cul abest: ut patet qui magno
 exercitu locis quoribus exerti
 tos in fugam sequeretur. Sed Cat
 lina postquam videt montibus at
 que copys hostium sese clausum: in
 beatis adiretis: neque fugae neque
 periculi ulli spem: optimū factu
 ratum in tali re fortune belli ten
 ere: statuit cum Antonio quodammodo
 fugere: itaque contione advocata hu
 iusmodi sermonem habuit.

A

agitar

descesus

B

eq

are

COMPERTVM MI HABEO
 milites verba inprudens no
 ad dare neque exiguum strenuū
 neque fortem exultatio exercitum
 oratione imperatoris fieri: Quia

omnibus

cuiusq; animo auclata natura
aut moribus inest: tanti in bel-
lo patere solet. Quem neq; gloria
neq; picula excitant: ne quicquam
hortere. Timor animi officit. ^{si} ^{quo} ^{ego}
quo pauci monerem aduocant si
nulli uti causam mei consilii aper-
rem. Scitis equidem milites secor-
dia atq; ignavia Lentuli q; tam
ipsi nobisq; cladem attulerit: qui
modo dum ex urbe proficisci
superior in galliam proficisci
quuerim. Nunc uero quo loco res
nostrae sint: iuxta mecum omnes intel-
ligitis. Exercitus hostium duo: unus
ab urbe: alter a gallia obstant.
Diutius in his locis esse si maxi-
me animus ferat: frumenti alia-
rumq; rerum exestas prohibet.
Quocumq; ire placet: ferro iter a-
piendum est. Quia propter uos
moneo uti forti atq; parato animo

auribus

nemo n

Consequitur uultus. Si haec et sequere
uultus audere opus est. nulli uic
tor bellum. Sicut mirum. Num
in fugi salutem spectant. In
quibus corpus regis ab hostibus
auertitur. Ea uero demerita est.
Semper in periculis maximum
periculum est qui maximum ti
men. Audacia pro nullo habe
tur. Cum uos confidete milites
et cum facta ueluti extimo mag
me spes uictoriae tenet. Animus
aetas. Virtus ueltra aut hortan
tur. Praeterea necessitudo quae
etiam timor fortis facit. Nam
multitudo hostium ne circue
nare quae prohibet inouistiae
Loca. Quod si uirtuti ueltra for
tunae fortuna in uiderit. caue
te inulti animam amittatis. Ne
capti potius si uel pecora. Truci
demini. Quod uiros more pu

iudet

pugnantes

gnantes atq; cruentam luctuo
sam uictoriam hostibus relin
quant. Haec ubi dixit paululu
commoratus signa canere iubet
atq; instructos ordines in locu
equum deducit. Deinde remo
tis omnium equis quo militibus
exequato periculo animus am
plior esset ipse pedes exercitum
pro loco atq; copiis instruit. Nam
uti planities erat inter sinistros
montes & a dextra ruem aspe
ram octo cohortes in fronte con
stituit. Reliquos signa in subfi
dio armis collocat. ab his cen
turiones omnes lectos euocatos
Praeterea ex gregariis militibus
optimum quendā armatum in
prima subducit. Caium maliū
in dextera. Fesulanum quendā
in sinistra parte curare iubet.
ipse cum libertis & colonis ppe

A

B

aciem

quidam dicitur. qui bello cymbrico
Caius Marius in exercitu ha-
buisset dicebatur. At exaltem p-
re Caius Antonius pedibus per-
quod proelio adesse non dubitabat.
Marius ceteris legato exercitum
permittit. Ille cohortes vetera-
nas quas iniliunt tumultus
ita conscripserat in fronte. Post
eas ceterum exercitum in sub-
dis collocat. Ipse equo circum
unu quemq. nominans appellat
hortatur vocat. te ut memineris
contra latrones inermes pro p-
tria pro liberis pro vilis focis
fuisse certare. Homo militaris quid
amplius annos xxx. tribunus
aut praefectus aut legatus aut
proles cum magna gloria in
exercitu fuerat. Plerosq. ipsos fac-
taq. eorum fortia nouerat. Ea so-
metando militum animos acci-

52
debat. Sed ubi omnibus rebus A
exploratis petreus tuba signum
dat. Cohortes paulatim incedere
iubet. idem hostium exercitus fa-
cit. Postquam conuentum est, un-
de a ferentarijs prelium comitti
posset, maximo clamore cum in putantq;
festis in signis concurrunt. pila
omittunt: gladijs res agitur. Vete-
rani pristinae uirtutis memores 2
cominus acriter instare. Illi
haud timidi resistunt: maxima
ui certant. Interea Catilina cum ex-
peditis in primacie uesari. Labo- cohortib;
rantibus succurrere: integros p-
saucis arceslere: omnia prouide-
re. multum ipse pugnare: saepe hoste
ferire: strenui militis & boni im-
patoris officia simul ex sequebat.
Petreus ubi uidet Catilinam contra acq-
ut ratus erat, magna ui contendere
cohortem pretoria in medio se-

C

hostes inducit. eosq. perturbatis
atq. alios alibi resistentes inter
ficat. deinde ~~ex~~ utriq. ex lateribus ~~q. to~~
aggreditur. Moluit & seculari
in primis pugnantem cadunt. Ho
stia Carthina Rufas cepit. Sed cu
paucis relictis uidet memor ge
neris atq. pristinae fidei depulsi
tis inter confestim hostes in
currit. Iliq. pugnam contoditur.
Sed confecto praelio, tum ne re
ntes quanto ardore quantoq.
animis ut fuisset in exercitu. Ca
thina. Nam fere quoniam quilibet in
uit pugnando totum proferat. Cu
m illa anima corpore ipebat. Pau
ci aut quos melius coherere pro
no discedit paulo diuersius. Sed
omnes minime aduersus vulnera
bus considerant. Carthina enim in
ge. Illas inter hostium puluere
re ceptum est paululum etia

spirans ferociamque animi ipsi
 habuerat iuuvis in uultu retine
 ns. Postremo ex omni copiamque
 in prelio nec in fuga quicquam
 in penitus captus est. Ita cuncti
 sue hostiumque inter iuxta peper
 cerat. Neque tamen exercitus popu
 li romani letum aut in cruentum
 adeptus uictoriam erat. Nam
 strenuissimus aliquis aut occi
 detur in prelio aut grauius uul
 neratus discesserat. Multi aut
 qui de castris uisendi aut spoli
 andi gratia processerant uolue
 res hostilia cadauera amicum alij
 pars hospitem aut cognatum re
 pperiebant. Fuere item qui uni
 cos suos cognoscerent. Ita ua
 rie per omnem exercitum metor leticia
 luctus atque gaudia agitabantur.
 Cuiusmodi scilicet inceptum
 fuit. Insuper bellum ad

[illegible]

culatur suam quicq. culp. in auctores ad negotia transferunt. Quod si hominibus honoris res tanta cura esset quanto studio aliena ac nihil pro futura multaq. etiam periculosa appetunt neq. regerentur talibus magisq. regerent talis & eo magnitudinis procederent ubi pro mortalibus gloria eterni fierent. Nam uti genus hominum compositum ex corpore et anima est ita res cuncte studiumq. omnino nostra corporis alia & alia animi natura secuntur. Igitur praeclara facies magnae diuitiae ad hoc usq. corporis & alia omnia huiusmodi breui tempore dilabuntur: at ingenij egregia facinora sicut anima immortalia sunt. Postremo corporis & fortunae bonorum uti initium sic finis est. Omniaq. orta occidunt & aucta senescunt. Animus in cor

Captivus eternus recte hominibus
neris acie in habet cunctis neq
que habere et ad magis pium
nil. totum amantibus la esse
dehinc in pium quod fluxu
agantibus acie agant. Captivus
in pium quod neq. melius neq
amplius alia. ad in pium mortali
um. est in pium. acie. de pium. ne
pescere sint. Cum. pium. mul
te tam varietate. acie. acie. qu
bul. pium. claudio. pium. Neq. in
ex. it. magistratus. et. impetia. post
mo. omni. cure. pium. publicatum
minime. hac. tempore. acie. cupiendi
videntur. acie. neq. in pium. honos
datur. neq. illi. quibus. p. fraudem
suis. sunt. ut. pium. acie. pium. magis
honoris. Nam. in pium. regere
pium. acie. pium. quod. pium.
illa. et. delicta. corriget. pium. in
portunus. acie. pium. omni.

3

2

mibi

us

rerum mutationes cedem fu
 gam aliaq. hostilia portendat.
 Frustra aut niri uis alud se
 fatigando nisi odium queret
 extreme clementiae est: nisi for
 te quae in honesta & punitiosa li
 bido tenet potetia paucorum
 decus atq. libertatem suam gra
 tificari. Ceterum ex alijs nego
 cijs que ingenio exercentur in
 primis magno usus est memo
 ria rerum gestarum: Cuius de
 uirtute quia multi dixerunt pra
 tereundum puto: Simul ne p
 insolentiam quis existeret studi
 um mūmemet laudando extol
 lere atq. ego credo fore q. quia
 decreui p. ocul. a. R. P. aetate
 agere: tanto tanq. utili labori
 meo nomen inertie imponant.
 Certe sunt nonnulli quibus ma
 xima industria uidetur saluta
 re

A

†

A

for talos alijs

f. 100. q. 1. m. 1.

Alim

pm

Splebem & in domibus patrum
querere: Qui si reputaverint &
quibus ego temporibus magistri
huius ad primum illum & tales iuri
idem aliter nequiverint: Erpelle
que prius hominum institutum
pervenerint: Errecto existimabunt
in magis magis merito & igno
victum animi mei mutumque
maius commodum exatio meo
& exultum meoque fieri. **P**ur
Aritu. Nam Expe Ego audiam Qui
tum maximu Publium superare
Perterea civitatis nostre pclaris
simos viros solitos ita dicere: cum
maiorum imitaretur & quoniam
vehementissime sibi unum
ad iurante accendebatur non
tam illam neque figuram tantum
tum in se habere sed memori
am gestarum tam illam
etiamque viri in pectore crederet.

pclaros

proprius sedari. si --- uirtus est
 famam utq; gloriam adsequantur
 ut. At contra quis est omnium
 hu moribus qui ne diuitijs & su
 ptibus non prohibetur utq; in di
 tibus hominibus qui contra soliti
 runt per uirtutis nobilitate entre
 uenire. Furti & per latro una po
 nuntiam bonis artibus ad in
 petia & honores mittuntur. ex
 inde quasi proutura & consilia
 tui atq; alia omnia huiusce mo
 di per ipsi elati & magnifica fit
 ac non per inde habentur ut con
 quiescent ea uirtus est. Ver
 go liberior aliusq; prout in du
 me ciuitatis uirtutis deo pignori
 Num ad inceptum redeo.

B ELLVM scripturus su
 Quod. P. R. gessit cum
 Iugurta rege numidatū
 Primum quia magnum & atrox

A

B

5

in uirtutis
 cotendat etia
 non

Cuariaq; uictoria fuit: quia tunc
supbiae nobilitatis obuiatum
est primū. Quae contentio di
uina & humana cūcta pmi
scuit eoq; uicordie processit.
ut studiis ciuilibus bellum
atq; uastitas italiae finem faceret.
Sed priusquā huiusmodi rei
initium expediam: pauca sup
repetam: quo ad cognoscendū
omnia illustra magis magisq;
P in aperto sint. Bello punico se
cundo in quo dux Karthagine
siu hāmbal post magnitudi
nem nominis romani italiae
opes maxime attriuerat: maxi
milla rex numidarum in ami
citiam a scipione receptus. Cui
postea Africano agnomen ex
uirtute fuit: multa & praecla
ra rei militaris facinora fece
rat: Ob qua uictis Karthagine

sibus & capto siphacei cuius in af-
 fricam magnū atq; late impiū
 ualuit. P. R. quascūq; urbē a
 gros manu cepat regi dono de-
 dit igitur amicitia massinisse
 bona atq; honesta nobis perman-
 sit sed impij uiteq; ei fuit idē
 finis. De in micipsa filius regnum
 solus obtinuit manastabile & gu-
 lussa fratribus morbo assuptis
 ad herbalem & hierusalem ex se se
 genuit Iugurtham filium mana-
 stabilis fratris sui quē massinissa
 ex cuncubina ortus erat priua-
 tum dereliquerat eodē cultu q
 liberos suos domi habuit. Qui
 ubi primū adoleuit pollens ui-
 ribus decora facie sed multo
 maxime ingenio ualidus non
 se luxu neq; inertia corrūpen-
 dum dedit sed uti mos gentis il-
 lius est equitare iaculati cursu

regno

C

cum aequalibus certare. cum om-
nes gloria anteiret omnibus
tamen carus esse. Ad hoc pleraque
tempora inuenando agere. Leonem atque
alias feras primus ferire aut
- primus ferre. & minimum ipse
de se loqui. Quibus rebus incip-
sa, tam & si initio fuerat existi-
mans uirtutem iugurthae in
suo regno gloria fore. tamen po-
stquam hominem adulescentem
exacta sua aetate & liberis exi-
stentibus paruus, magis magisque cre-
scere intelligit uehementer ne-
gotio eo promouit multa cum ani-
mo suo uoluebant. Terrebat eum
natura mortaliu auidia impij
& precepta ad exemplendam ani-
mi cupiditate. Praeterea oportu-
nitas liberorum que aetatis
qua etiam mediocres uiros spe-
praeda transversos agit. Ad hoc

Letus

53
A
studia numidarum in Iugur
tha accensa: ex quibus si talem
uirum dolus interfecisset/nequa
seditio: aut bellum orretur/an
xius erat: his difficultatibus cir
cūuentus, ubi uidet neq; p uim
neq; in fidijs opprimi posse ho
minem tam acceptū populari
bus, q; erat iugurtha manu pro
ptus. Et appetens gloriæ milita
ris. Statuit eum obiectare picu
lis. eo modo fortunam tentare:
Ergitur bello numantino micipsa
cum. P. R. equitum atq; peditū
auxilia mitteret. sperans uel oste
tando uirtutē/uel hostium seui
tia eum facile occisur. Prefecit
eum numidis quos in hispaniā
mittebat. Sed ea res longe aliter
ac ratus erat, euenit. Nam iugur
tha ut erat impigro atq; acri in
genio, ubi naturam pscipionisq;

Cum romanus ipator erat & mores
hostium cognouit multo labo
re multaq; cura. Præterea mo
destissime patendo, & sæpe ob
uiam eundo piculis in tanta
claritudinem breui tempore
puenerat. ut nostris ueheme
ter carus numantinis maximo
terrori esset. Ac sane quod diffi
cillimum est in primis prælio
strenuus erat: & bonus consilio.

Quorum alterum ex prouiden
tia timorem: alterum ex auda
cia temeritatem plerumq; affer
re solet. Igitur impator omnes fe
re res asperas p. lugurtham age
re in amicis habere. magis ma
gisq; eum amplecti indies. Quip
pe cuius neq; consilium, neq; in
ceptum ullum frustra erat. huc ac
cedebat munificentia animi, &
ingenij solertia. Quibus rebus sibi

multos ex romanis familiarium
citia coniunxerat. Ea tempestate
in exercitu suo fuere complures
nouum atque nobiles quibus diuitiarum
bono honestoque potiores erant fac
tiosi domi potentes apud socios
clari magisquam honesti: qui lugur
the non mediocriter animi possi
citando accedebant: si micipsa rex
occidisset fore autem solus impio nu
midiae potiretur: in ipso maxima esse
uirtutem. Romae omnia uenalia
fore. Sed postquam numantia de
leta est: scipio dimittere auxilia et
ipse reuerti domum decreuit: dona
tum atque laudatum magnifice pro
contione lugurtham in pretorium
adduxit: ibique secreto ammonuit ut
potius publice quam priuati amici
tiam. P. R. coleret: neu aliquibus
langere inuisceret. Periculose
enim a paucis quod — multorum esset.

C si pmanere uellet in suis artibus
ultra illi gloriam & regnum
uenturum. Sin propterantius p
geret suam & ipsum pecuniam
precipitem casurum. Sic locut⁹
cū litteris eum q^s nuncip⁹ red
deret dimisit: earum sententia hæc
erat. Iugurthe tui in bello nu
mantino longe maxima uirtus
fuit. Quam rem tibi certe scio ga
udio esse. Nobis ob merita sua
D carus est. Ut idem senatus & P. R.
sit summa ope nitentur. Tibi quide
pro nostra amicitia gratulor. En
habet uirū dignū te atq^{ue} aui suo
maximā. Igitur rex ubi ea que
fama acceperat ex litteris impa
toris ita esse cognouit. tum uir
tute nū gratia uiri p^{er}motus. fle
xit animū suū & Iugurtham ^{sup}
beneficiis uincē ē aggressus. Natiq^{ue}
eum adoptauit: & testamento

pariter cum liberis heredem in-
stituit. Sed ipse paucos post an-
nos morbo atq; aetate confectus.
Cum sibi finem uite adesse in-
telligeret / coram amicis & cogna-
tis itemq; Adherbale & hiempsale
filij huiusmodi uerba cum tu
girtha dixisse. Paruum ego tu
girtha te amisso patre sine spe
sine opibus in meum regnum ac-
cepi existimans non me minus ti-
bi qm liberis si genuissem ob be-
neficia carum fore. Neq; ea res fal-
som me habuit. Nam ut alia ma-
gna & egregia tua facinora omittam
nouissime rediens numantia meq;
regnumq; meum gloria honorasti: tuq;
uirtute romanos nobis ex amicis
amicissimos fecisti. In hispania no-
men nostre familiae renouatum est.
Postremo quod difficillimum inte-
mortales est / gloria uicisti iudicia.

1

filys

B

am

Nunc quoniam mihi natura finem uitae facit per hanc dexteram per regni fidem moneo obtestorq; te uti hos qui tibi genere propinquu beneficio meo fratres sunt caros habeas. Ne uis malis alienos adiungere q; sanguine coniunctos retinere. Non exercitus sine q; thesauri praesidia regni sunt. uerum amici Quos neq; armis cogere neq; auro parare queas. Offitio & fide pariuntur. Quis autem amittitior q; frater fratri aut que alienu fidum inuenies si tuus hostis fueris. ego eadem uobis regnum tradidifirmum si boni eritis. si mali inbecillum. Nam concordia paruere crescunt. Discordia maxime dilabuntur. Ceterum ante hoste Iugurtha quia aetate & sapia

11
priores ne aliter quidē ne aliter
quid eueniat prouidere decet.

Nam in omni certamine qui
opulentior est etiam si accipit
in iuriam tamen quia plus po-
test facere uidetur. Vos autem
Adherbal & hiempsal colite ob-
seruate talem hunc uirum imi-
tamini uirtutē & enitimini ne
ego meliores liberos sumpsisse

q̄ genuisse uideat. Ad ea-
uigurtha tam & si regem ficta
locutum intelligebat & ipse lon-
ge aliter animo agitabat tamen
pro tempore benigne respondit.

At ipsa paucis post diebus mo-
ritur. Postquam illi more regio
iulta magnifice fecerant regidli
in unum conuenerunt ut inter
se de cunctis negotiis disceptarent.
Sed hiempsal qui minimus ex
illis natura ferox erat etiam an-
tea

ignobilitatem Iugurthe quia ma-
terno genere impar erat despi-
ciens dexteri Adherbalem assedit
ne mediis ex tribus quod apud
Numidas honori ducitur iugur-
tha foret. Deinde tamen ut etia
concederet fatigatus a fratre iux-
ta in partem alteram transductus
est: ibi cum multa de administru-
do impio differerent. Iugurtha in-
ter alias res ait oportere quinquenni
consilia & decreta omnia rescin-
di. Nam per ea tempora confectum
annis micipsam parum animo ua-
luisse. Tum idem hiempsal place-
sibi respondit. Nam ipsum illum
tribus proximis annis adoptione
in regnum puenisse. Quod uerbum
in pectus Iugurthe altius quam
quicquam iatus erat descendit. Itaque
ex eo tempore ira & metu anxius mo-
liri parare atque eo modo cum animo

habere quibus hiempsal p doli
capetur. Quæ ubi tardius pro
cedunt: nec lenitur animus
ferox. Statuit quo uis modo in
coeptum perficere. Primo con
uentu quem æregulif factū
supra memorau. Propter dis
sensionem placuerat diuidi
thesauros. sineq; imperij singu
lis constitui. Itaq; tempus ad il
tranq; rem decernitur: sed ma
turius ad distribuendam pe
cuniam. Reguli in terea in loca
propinqua thesauris alius alio
concessere. Sed hiempsal in oppi
do Thymida: forte domo eius
urebatur: qui proximus lictor
Eugurthæ carus acceptusq; ei
semp fuerat. Quem ille casu mi
nistrum oblatum promissis oner
at impellitq; uti tanq suam ui
sens domum eat: portare claues

XII

3

glam

C
adulterinis pariet. Nam uere ad
hiempſalem referebantur. Car-
terum ubi res postularet ſe ip-
ſum cum magna manu uentu-
rum. Numida mandata breui
conſecit: atq; uti doctus erat: noc-
tu tugurtha milites introdu-
cit: Qui poſtquā in ardes irru-
pere diuerſi regem querere:
dormientes alios alios occuſa-
tes interficere: ſcrutari loca ab-
dita: clauſa effringere: ſtrepi-
tu & tumultu omnia miſcere:
cum interim hiempſal repen-
retur: occultans ſe tugurio mu-
lieris ancillæ quo initio pau-
dus & ignarus locipſugerat:
Numidæ caput eius ut iuſſi
erant ad tugurtham referunt:
Cæterum fama tanti facinoris
per omnem Affricam breui diui-
gatur. Adherbalem omneſq; qui

73
sub impio micipsae fuerant me-
tus in uacuit in duas ptes disce-
dunt Numide Plures Adherba-
lem sequuntur sed illu alteru bel-
lo meliores Igitur Iugurtha q
maximas potest copias armatur
bes partim ui alias uoluntate im-
pio suo adiungit. omni Numida
impare parat. Adherbal tam & si
legatos romam miserat q senatu
doceret de nece fratris & fortu-
suis tamen fretus multitudine
militu pabat armis cotendere **B**
Sed ubi res ad certamen pueit
uictus ex praelio profugit in pro-
uincias ac de inde Romam coten-
dit Tum Iugurtha patratu consi-
liis postqua omni Numidia potie-
batur in otio facinus suu cu ani-
mo reputans timere P. R. neq ad-
uersus ira eius usqua nisi i avaritia
nobilitatis & pecunia sua spem

habere. Itaq; paucis diebus cū au-
ro & argento multo romā legā-
tos mittit: quos praecepit primū
uti ueteres amicos muneribus ex-
pleant. Deinde nouos acquirant.
Postremo quencūq; possint largi-
endo pare ne cunctentur. Sed ubi
legati Romā uenere & ex praecep-
to regis hospitibus alijsq; quos ei
repe statē auctoritas ī senatu pol-
lebat magna munā misere tanta
cōmutatio in cessit ut maxima in-
uidia ingratiā & fauore nobilita-
tis Iugurtha ueniret. Quoru pars
speciali prämio ī ducti singulos
ex senatu abiundo mitebant. ne
grauius in eū cōsuleretur. Igitur
ubi legati suis cōfidūt die cōsti-
tuto senatus utriusq; datur. Tum
Adherbalem hoc modo locutū
accepimus. Patres cōscripti. Mici-
psa pater meus moriens mihi prae-

cepit uti regnum Numidiae tan-
tummodo proci ratione existi-
marem mea. Ceterum uis & im-
pui eius penes uos esse simul
eniteret domi militiaeque qua ma-
ximo usui esse. P. R. Vos mihi
cognatorum uos in affinium loco du-
cerem. Si ea fecissem i uestra ami-
citia exercitum diuitias munime-
ta regni me habiturum. Quae cum
praecepta parentis mei agitare
Iugurtha homo omnium quos ter-
ra sustinet sceleratissimus contem-
pto uestro impio Massinisse me
nepotem etiam a stirpe socium atque ami-
cum. P. R. regno fortunisque omnibus
expulit. Atque ego. P. C. quoniam eo
miseriarum uenturum era uelle poti-
us ob mea quam ob maiorum meorum benefi-
cia posse me a uobis auxilium pe-
tere ac maxime mihi deberi bene-
ficia a. P. R. quibus non egerem. Sed

ea desideranda erat uti debuis-
uterer. Sed quoniam patrum tutela pro se ip-
sa probita est. neque mihi in manibus
fuit qualis Iugurtha foret
ad uos confugi. P. C. obus quod
mihi miserrimum est cogor prius
oneri quam usui esse. Ceteri reges
aut bello uicti in amicitia a uobis
recepti sunt aut in suis dubijs re-
bus societate uestram appetuere. Fa-
milia nostra cum P. R. bello hantia
gines in amicitia instituit. quoniam pre-
magis fides eius quam fortuna petenda
erat. Quorum pro genere uos. P. C. noli-
te pati me nepotem Massinisse fru-
stra a uobis auxilium petere. Sed
si ad impetrandum nihil cause habe-
rem praeter miserandam fortunam
paulo ante rex genere fama atque
copijs potens nunc deformatus
erumis in opus alienas opes expecto
tamen erat maiestas. P. R. prohibe

inuitiam neq; pati cuiusq; re-
gni p scelus crescere. Verū ego
his finibus eiectus sum. quos ma-
ioribus ei meris. P. R. dedit. Vn-
de pater & auus meus una uobi-
scū expulere Syphace & Kārtha-
ginenses. Vestra beneficia mihi re-
pta sunt. vō. P. C. in mea iniuria
despecti estis. Eheu me miserū
huccine Micipsa pater beneficia
tua euasere. ut quē tu parē cū li-
beris tuis regnūq; pncipē fecisti.
is potissimū stirpis tuę extinc-
tor sit. Nūq; ne ergo familia nrā
quieta erit. Semp ne in sanguine
ferro fuga uersabitur. Du Kārtha-
ginenses in columnas fuere iure
dīmā lēua patiebamur. Hostes
ablatere: uos amici procul spes
ois in armis erat. Postq; illa pe-
stis ex africa eiecta est. laeti pa-
cem agitabamus. quippe quis hostis.

priore

in rari

fecisset

Eccē autē

¶ nullus erat nisi forte que uosius
sissetis. Ecce autē ex improviso fu-
gurtha in toleranda audacia sce-
lere atq; supbia/ efferēs se se. fratrem
meo/ atq; eodem propinquo suo i-
terfecto primū regnū eius sce-
leris sui praelam fecit. Post ubi
hisdem dolis me nequit capere
nihil minus quā uim aut bellū
expectatē in impio uestro sicut
uidetis extorre patria domo iope
& cooptū miseris effecit. Vbi uis tu-
rior quā in meo regno essem. Ego
sic existimabā. P. C. uti praelam
tem audietā patre meū/ qui ues-
trā amicitia colerent diligēt/ eos
multū laborē suscipe. ceterū ex
omnibus maxime tutos esse. Quod
i familia nostra fuit praelam/ ut
i omnibus bellis adesset uobis. Nos
uti per otium tuti sumus i manu
uestra est. P. C. nos duos fratres

/pater meus

reliquit tertium. Iugurtham be-
neficiis suis tatus est coniunctu
nobis fore: alter eorum necatus est:
altrius ipse ego manus impias uix
effugi. Quid agam: aut q̄ potissi-
mū infelix accedam. Generis per-
sidia oīa extincta sunt: patri uti
necesse erat naturae concessit: fra-
tri quā minime decuit propinqu-
us scelus uitā eripuit. Affines am-
icos propinquos: ceterosq̄ meos: alia
alia clade oppressit. Capn i Iugur-
tha pars in cruce actusq̄ bestiis ob-
iecti sunt. Pauci quibz relicta est
inima clausi in tenebris cu mor-
tore & luctu morte grauiorem ui-
tam exigunt. Si oīa quā amisi &
aut lex necessarius aduersa facta sit
in columna manerent: tamen siqd
mali ex improviso accidisset uos
implorarem. P. C. quibus proma-
gnitudine impius uis & iniuria dōc-

quid amgi uo
in nece

cura esse decet. Nunc uero ex-
ul patria domo solus atq; om-
nium honestarū rerū egenūq;
accedam. Aut quos appellem na-
tiones nean reges qui omnes tamē
lūx nostræ ob uestrā amicitiam
in fensū sunt. An quoquā mihi
adite licet. ubi nō maiorum mōrū
hostilia munimenta plurima
sint. Aut quisq; nostri misere-
ri potest. qui aliquādo uobis
hostis fuit. Postremo Massinis
sa. ita instituit. P. C. ne socie-
tates ne foedera noua accipe-
remus. Abunde in uestra ami-
citia magna præsidia nobis fo-
re. Si huic impio fortuna mu-
taretur. una nobis occidendū
fore. Virtute ac diis uolentibus
magni estis & opulenti. Quia se-
cūda & obedientia sūt. Quo fa-
cilius sonos in iurias curare

ifesti

nos
que cole remus msi
p. r. ne

ce

iura

licet: Tan tū illud uereor. ne q̄ .A
 priuata amicitia fugurtha p̄
 rum cognita transfuersos agat:
 quos ego audio summa ope niti
 ambitū fatigat uos singulos.
 ne quidem de absente inco
 gnita causa statuatur: Finge
 me uerba: & fugam simulare.
 cui licuit in regno manere.
 Quod utinā illum cuiusim
 pio facinore in has miseria .B
 proiectus sum: eadem h̄c si
 mulante uideam: & aliquan
 do aut apud uos/aut apud
 deos immortales rerū huma
 narū cura oriatut: ut ille qui
 nūc sceleribus suis ferox/atq;
 præclarus est/om̄ibus malis
 excruciatuſ/impie tantis ī pare
 tem nostrū/ fratrisq; mei necis
 mearūq; miseriarū graues poe
 nas reddat: iamā frater aio mō

max

et q̄ tales dicunt

Carissime quanquā tibi im
maturē & unde minime de
cuit uita erepta est. tamē la
randum magis q̄ dolendum
puto esse casum tuū. Nō enī
regnū sed fugam exiliū egesta
tem & omēs. Has quae me pre
munt erumpnas cū aīa simul
amisti. At ego in felix in cū
mala praecipitatus ex patrio reg
reꝝ humanꝝ spectaculū praebeo
in certis quid agam: tuas ne in
iurias persequar. ipse auxiliꝝ egēs
an regno consulam. cuius uita
necisq; potestas ex opibus pendet
alienis. Utinam e mori fortunꝝ
meis honestus esset exitus. ne
uiuere contemptus uiderer. si de
fessus malis iniuria concessis
sem. Nunc neq; uiuere libet. neq;
mori licet sine dedecore. patres
conscripti p̄ uos p̄ liberos atq; pa

p̄ uita

paterno

rentes p̄ maiest̄te. P. R. subue- iurōs 2
nir m̄hi misero: ite obuia inui-
rie nolite pati regnū Numidiae
q̄ uestrū est. Per scelus & sangui-
ne familiae nostrae tabescere. Po- XV
stq̄ rex fecit finē loquēdi. Legati
Iugurthe largiōne magis quā
causa freti. Paucis respondent
hiempsalem obscuritā suā a nu-
midis interfectū. Adherbalem ul-
tro bellū inferentē. Postq̄ supat̄
sit queri q̄ iniuria facere nequi-
uisset. Iugurthā ab senatu petere
ne se aliū putarent ac numatiae
cognitus esset: neu uerba munici-
ante facta sua ponerent. Deinde
utriq̄ curia egrediūtur. Senatus
statī cōsulit: fautores legatorū prae-
terea senatus magna pars gratia
de prauata Adherbalis dicta cōtem-
nere. Iugurthae uirtute ex tollere
laudibus gratia uoce. Itemq̄ oībo

C

modis pro alieno scelere & flagi-
tio sua quasi pro gloria nitebatur.
At contra pauci quibus bonum &
equum diuitum carum erat sub-
ueniendum Adherbali & hiempsalis
mortem seuerè vindicandam cense-
bant. Sed his ex omnibus maxime
emilius scaurus homo nobilis
impiger factiosus/auidus pot-
estatis honoris diuitiarum. Ceterum ui-
na sua callide occultans. Et po-
stquam uidet regis largitionem famo-
sam impudentem ueritatem ita-
li resolens ne polluta licentia in-
uidiam accederet animam a consueti
libidine continuit. Vixit tamen in se-
natu per illa quae non praetium aut gl-
ria anteferebat. Decretum fit Utile
gati regni quod Micipsa obti-
nuerat. Inter Iugurtham & Adher-
balem diuideretur. Cuius legationis
princeps fuit. L. opimius homo

fieri

XVI

uero

clarus

clarus & tum in senatu potens
quia consuli C. Graccho & M. Ful-
vio Flacco in terfectis acerrime
uictoriā nobilitatis in plebem
exercuerat. Eum Iugurtha cā. n.
Romae amicis habuerat. tamen
accuratissime recepit. Dando &
pollicēdo multa. perfecit. in fa-
ma. fidei. postremo omnibus suis
rebus. cōmodū regis anteferrer.
Reliquos legatos eadem uia agg-
sus. plerōq. capit. paucis carior
fides q. pecunia fuit. In diui-
regni sione que pars Numidia Mau-
ritaniā attingit agro uicisq. opu-
lentiore Iugurthae traditur. Illa
altera specie q. uis. potiore qua
portuosior. & aditusq. magis exo-
nata erat. Adherba. possedit. Rex
postulare uidetur Africa. si tum
paucis exponere. & eas oēs. quibus
cū nobis bellū aut amicitia fuit.

attingere: Sed quæ loca & nationes
ob calorem aut asperitatem ite soli-
tudines minus frequenterata sunt de
his haud facile cognitum narraue-
rim. Cetera quæ paucissimis Indiu-
sione orbis terre plerique in parte ter-
ra Africa posuere: pauci tantummodo
Asiam & Europa esse sed Africam
in Europa. Ea fines habet ab occide-
te fretum nostrum & oceanum: ab ortu
solis de clive latitudine quæ locum
Catabathmon incolæ appellant
mare struum impotuosum. Agere frugum
fertile: bonus pecori: arbori in secu-
dum. Cetero terraque penuria aquarum
etiam hominum salubri corpore/velox
patientia laborum plerisque senectus
debilitat nisi qui ferro aut bestis
interiorum regum morbus haud sa-
pe querere superat. Ad hoc malefici
magis plurima animalia. Sed qui
in antiquis initio Africa habuerunt

absolutam

inans

illex

7
quique postea accesserunt: aut quo 4
modo inter se permixti sint: quod
ab ea fama qua plerisque obtinet
diuersum est: tamen ut ex libris
punicis qui regis hiemphalis di-
cebantur interpretati nobis se-
utique rem sese habere cultores eius
ita putari: paucissimum dicam:
Ceterum fides eius rei penes auc-
tores erit Africa initio habuisse
XVII/ Gethuli & lybiei asperi cultique
cibus erat caro ferina: atque humi
pabulum uti pecoribus. Hincque
moribus neque lege aut imperio cu-
iusque regebantur: uagii palantes qua
nox coegerat sedes habebant. Sed
postquam Hispania hercules sicut
astiputatur inter istos gentibus amissio
duce ac passim multis sibi quisque
impiu petentibus breui dilabitur:
Ex eo nunc medi persae & armeni
nauibus in africa trasuecti sunt

ex varijs
compositus

proximos nostro mari locos occu-
pauere: Sed praeter ista oceanum ma-
gis: hinc alios nauum in uersos
protinus habuere: cum neque
materiali aeris/ neque ab hispanis e-
mendis aut mutidis copia erat: Ma-
re magnū & ignara lingua come-
na prohibebant: Hi paulatim per con-
nubia getulos lectum miscue: Et quia
saepe tentates agros alii deinde alia
loca petuerat/ semet ipsos Numi-
das appellauere: Carterum adhuc
diffugia Numidarum aggressum qui
mapalia illi uocant ob longa te-
ruis lateribus tecta/ quasi nauum
carinae sunt: Medi autem & arme-
ni accedere lybici: Nam hi propius
mare africa agitabant: Getuli sub
sole magis haud procul ab ardo-
ribus: hinc mature oppida habue-
Nam freto diuisi ab hispania mu-
tare res in se statuerant: Nomen

ignora

de hic

istum

eorū paulatim libyes cōrupebā 4
bara lingua mauros pro medicis
appellantes. Sed res persarū bre-
ui adoleuit. Ac postea numide sub
noie propter multitudinē apētibz
digressi possidere ea loca quāp-
ximē kartagine Numidia appel-
latur. De inde utriq; alterius fre-
ti finitimos armis aut metu sub-
impū suū coepere nomē gloriāq;
sibi addidere. magis hi qui ad no-
strū mare processerant. qā libyes
q̄ getuli minus bellicosi sūt. De-
niq; africe pars inferior pleraq; a
Numidis possessa est. uicti om̄s
ī getem nomēq; cōcessere. Postea
phoenices alij multitudinis domi-
minueda gratia. pars cupidine
impū sollicitata plebe. & alijs no-
uarū rerū hipponē ad tr. metuz
leptim aliasq; urbes in ora mari-
tima cōcludere haq; breui multū

XIX

luo

B

proce
cū

insantrum

amidi

uitates

C

aucte patris originibus suis prae-
dio: alia decori fuere. Nam de kar-
thagine silere melius puto quam parum
dicere: quoniam alio propere tempore mo-
net. Egitur ad Cathabathmon qui
locus aegyptum ab africa diuidit. Se-
cundo maritima Cyrene est colo-
nia theon: ac deinde duo Syrtis
terque eas leptis: deinde philenon argo-
que locum aegypti uersus sine im-
pij habuere karthaginenses. Post al-
ia punica urbes. Caetera loca usque
ad Mauritania Numida tenent:
proxime hispani Mauri sunt. Su-
per numidia getulos accepimus pri-
mum gurijs, alios incultius uagos a-
gitare. Post eos aethiopes esse: de-
inde loca exusta solis ardoribus. Igitur
bello lugurthino pleraque ex puni-
cis oppida & fines karthaginensium
quos nouissime. P. R. per magistratu-
m administrabat. Getulos magis

regu

inter quas

habuerat

pars & Numidia usq; ad flumen
 Mulucham sub Iugurtha erat.
 Mauris omnibus Bocchus rex
 impetabat. Præter nomen p cetera
 ignarus. P. R. iteq; nobis bello ne
 q; pace antea cognitus. De africa
 & ei in colis ad necessitudine rei
 satis dictum est.

/ neq;

POST QVAM. diuiso regno
 legati ab africa discessere &
 Iugurtha contra timore ani
 mi / premia sceletis adeptu sese ui
 det certu esse ratus / quod ex ami
 cis apud Numantia accepit / oia Ro
 ma uenalia esse simul & illoru
 pollicitationibus accessit quos pa
 ulo ante muneribus expleuerat
 regnu Adherbalis animu intedit
 Ipse acer / bellicosus / at is que pe
 tebat / quietus / in bellis / placido
 ingenio / opportunus in uiribus / me
 tuens magis q; metuendus igitur

C

ex improviso fines eius cum magna manu invadit: multos mortales cum pecore atque alia praeda capit. Aedificia incendit: pleraque loca hostiliter cum equitatu accedit. De inde cum omni multitudine in regnum suum convertitur existimans dolore permotum. Adhuc balteum iniurias suas manu vindicaturum. Eamque rem belli causam fore. At ille quod neque se parum armis existimabat & amicis. P. R. magisque Numidum fretus erat. Legatos ad Jugurtham de iniuriis questum misit: quanta & si contumeliosa dicta retulerat prius tamen omnia pati decrevit. Et bellum sumere: quia tractatum antea seculum cesserat. Neque eo magis cupido Jugurthe minuebatur: quippe qui totum eius regnum animo iam invaserat: itaque non uti ana cum praedatorum manu: sed magno exercitu copato bellum gerere coepit: & apertum totius.

Numidia impium petere. Ceterum **A**
qua pgebat urbes agros vastare
prædæ agere suis animi hostibus *audaciam*
terrore regere. Adherbal ubi intelli *XXXI*
git eo processum ut regnum aut reli
nquendum esset aut armis retinen
dum necessario copias parat & Iugur
tha obuius procedit: interim haud
longe a mari prope Cirtham op *affricano*
pidum utriusque exercitus cõsedit: &
quia diei extremum erat: prælium no
est in coeptum. Sed ubi plerumque noc
tis processit: obscuro etiam cum lumi
ne milites Iugurthini signo dato
castra hostium inuadunt: semisomp
nos partim alios arma sumentes fu
gant: funduntque. Adherbal cum pau
cis equitibus Cirtham profugit: & ni
multitudo rogatorum fuisset: quæ Nu
midas in sequentes moenibus uno
die inter duos reges coeptum atque pa
tratū bellum fore: igitur Iugurtha

philippi

Oppidum circūfedit: uineis tur-
ribus & machinis oīum generū
ex pugnare aggreditur: maxime
festinans rē pū^l legatorū ante
cape quos ante prāliū factū ab
Adherbale romā missos audierat.
Sed postquā senatus de bello eorū
accepit tres adolēscētēs ī africa le-
gant/qui ambo^s reges adeant. Se-
natus & P. R. uerbis nūtiētib^{us} &
cēserere eos ab armis discedere ita
seq^q illisq^q dignū esse. Legati in a-
frica maturantes ueniūt eo magis
q^q roma proficisci parant/dep^lra-
lio facto & oppugnatione Cirthae
audiebatur: sed il^l rumor clemēs
erat: Quos Iugurtha accepta rati-
one respondit sibi neq^q maius ne-
q^q carius quicq^q auctoritate senat^{us}
esse: ab adolēscētia ita se enī sum-
it ab optimo quoq^q probaretur:
Virtute non malitia. P. Scipioni

neat

juelle

† xxii ↗

dum

rone

ce

76
summo viro placuisse: ob easdem **A**
artef a. Micipsa non penuria libe-
rorum in regnum adoptatum esse:
Ceterum quod plura bene atque stre-
nue fecisset eo animam suam iniuria
minus tolerare. Adherbalem dolis
vitae suae insidiatum quod ubi copi-
set sceleri ei obviam ille. P. R. neque
recte neque pro bono facturum si ab
iure gentium sese prohibuerit. Po-
stremo de omnibus rebus legatos
romam missum brevi: ita utriusque di-
grediunt. Adherbalem appellandi **R**
copia non fuit. Iugurtha ubi eos sa-
frica discessisse ratus est: neque pro-
pter loci naturam Curtham armis ex-
pugnare potest: uallo ac fossa moe-
nia circumdat: turrel extruit: easque
praesidijs firmat. Praeterea dies et
noctesque aut vim aut dolis ten-
tare defensoribus moenium pre-
mia modo, modo formidine in

C

cūda

extremo situ

ostentare: suos hortando ad uir-
tutē erigere: prorsus in tētus oīa
parare: Atherbal ubi intelligit
omnes fortunas suas, hostē infe-
stū: auxiliij nullā spē penuria re-
rū necessariarū bellum trahi nō
posse: ex his qui unā Cirthā profu-
gerant duos maxime impigros

T

delegit: eos multa pollicitādo ac
miserando casū suū cōfirmat: ut
p hostiū munitiones noctu ad pro-
ximū mare: deinde romā pgerēt:
Numidā paucis diebus post iussa
efficiunt: Litetā Adherbalis in se-
natu recitatur: quabz smā hac fuit

XXIV

N

ON mea culpa saepe oratū
ad uos mitto. P. C. sed uis
Iugurthæ subigit: quē tan-

ut in se subueniant

ta libido exstinguēdi me inuasit:
ut neq; uos neq; deos immorta-
les in aīo habeat: quin sanguinē
meū q̄ oīa malit: itaq; quātū iaz

mensum socius & amicus. P. R. ar . 4
 mus ob se illis teneor: neq; mihi
 Micipsa patris mei beneficia ne
 q; uestra decreta auxilant. fer
 ro an fame acrius urgeat inter
 tus sum. Plura de Iugurtha scri
 bere de hortatur me fortuna ma
 & ia antea expertus sum patu
 fidei miseris esse: nisi tamen in
 telligo illu supra qd ego sum
 petere neq; simul amicitia uiaz
 & regnu meu sperare. Vtru graui . R
 us existimet nemini occultum
 est. Nam initio occidit hiemsa
 lem fratrem meum: de inde patrio
 regno me expulit. Quae sane fu
 erint iniuriae nostrae nihil ad
 uos. Veru nunc regnu uestrum
 armis tenet: neq; ue uos impato
 rem Numidus posuistis: clausu
 ob fidet. Legatoru uerba quati
 fecerit picula mea declarant.

Quid est reliquū nisi uisue
stra qua moueri possit. Nam
ego quidē uellem & hæc q̄ mo
do scribo & ^{illa} que antea ī senatu
questus sū uana forent: potius
q̄ miseria mea fidem faceret uē
bis. Sed qm̄ conatus sum ut lu
gurtia scelerū ostēdyessem. nō
tā mōte neq; etūna hāc tūmodo
inimici impiū & cruciatus cor
poris deprecor. Regno Numidie
quod uestrū est uti libet cōsuli
te me ex manibus impij eripi
te p̄ maiestate impij / p̄ amicitia
fidem si ulla remanet apud uos
memoria aui mei Massinisse. His
litteris recitatis. fuere qui exēci
tū ī africa mittēdū censerēt & q̄
primū Adherbali subueniendū
de Iugurtha interi uti cōsulerē
tur qm̄ Legatis nō paruisset. Sed
ab hisde illis regis fautoribus

ut etiam

D

foris

XXV
isena

cōsulerēt

4
sūma ope enisum est: ne tale decre-
tū fieret: Ita bonū publicū ut ī ple-
risq; negocijs solet priuata gratia
deuictū ē: Legantur tūc ī atri-
cā maiores natu nobiles amplis ho-
norib; usq; quis fuit. M. Scaurus
de quo supra memorauimus consu-
laris & tū ī senatu princeps hīq;
refrūdia erat, simul & a Numi-
dis obsecrati, triduo naue & ascen-
dere: De inde breui Vtica fuit ap-
puli. Literas ad Iugurtha mit-
tunt: qđ ocissime ad prouincia
accedat. seq; ad eū ab senatu mis-
sissille ubi accepit homines claros
quorū auctoritate Romę polleat
audierat: cōtra ī coeptū suū uenit-
se: primo comotus metu atq; libidine
diuersus agitabatur: Timebat ira
senatus nī paruisset legatis: Porro
animus cupidine cecus ad ī coeptū
scelus rapiebatur. Vicit tū inuidio

tres

memoria

duce

C

ingenio prauū cōsiliū. Igitur ^{Rey} exē
 citū circūdato sūma uir Cirthā ir
 rūpere nuntur: maxime sperant
 diducta manu hostiū aut ui aut
 doliū sese casū uictoriae lūeturū.
 Quod ubi secus proceclit: neq; q̄
 Ttenclerat efficere potest: ut pri
 usq; legatos cōueniret Adherbalis
 potiretur: ne āplius morādo Scui
 rū quē plurimū metuebat īce
 deret. Cū paucis equitibus īpro
 uitiam uenit: Ac tam & si senat
 uerbis graues minas nūtiaban
 tur q̄ ab oppugnatione nō cle
 siteret: multa tamē oratione cō
 sūpta legati discessere: Ea postq;
 Cirtha audita sūt: Italici quorū
 uirtute moenia defensabātur cō
 fisi de ditione facta prop̄ mag
 nitudine populū. R. ī uiolatio se
 se fore Adherbali psuadet uti seq;
 & oppidū Iugurtha tradat: itū

f. 10. l. 10.
 f. 11. l. 10.
 f. 12. l. 10.

f. 13. l. 10. XXVI

ab eo uitam paciscatur de ceteris
senatus Curæ fore. At ille tñ & si
oīa potiora fide Iugurtha rebaſ
tamē quā penes eosdē si aduersa
retur copendi potestas erat. ita
ut cōsuetant itali cōditionem
fecit. Iugurtha ī primis Adherba
lem ex cruciatu necat de inde
omēs puberes Numidasi atq; nego
tiatores promiscue uti q; amat Ob
uius fuerat īterficit. Quod postq;
Romæ cognitū est & res ī senatu
agitari coepit: idē illi ministri re
gis īterpellando ac saepe gratia
interdū iurgis trahēdo tempus
atrocitate facti leniebāt. At m. C.
Mēmius tribunus plebis designa
tus uir acer & īfestus potetur no
bilitatis. P. R. edocuisse id agere
p paucos factiones Iugurthæ scelus
condonaretur. Profecto oīs ī iudiciū
latandis cōsultationibus dilapſa

A

declat

EXVII

B

capit. 6

foret: Tanta uis gratia atq; pecu-
nia regis erat: Sed ubi senatus
delicti conscientia populū timet.
Lege sempronia prouidit futuris
consulibus Numidia atq; italia
decrete sūt: cōsules dec Laran. P.
Scipio Nasica. L. Bestia Calphū-
nius. Calphurnio Numidia: Scipi-
oni italia obuenit. De inde exer-
citus qui ī Africā pōtaretur scri-
bitur: Stipendiū aliaq; quae bel-
lo usui forent de cēnūtur. At lu-
gurtha cōtra spē nūtio accepto q̄
pe cui oīa roma ^{venū} ire ī aīo hāse-
rat: filiū & cū eo duos familia-
res ad senatū legatos mittit. His
q; un^{us} quos hiemiale interfecto
miserat praecipit: ut omēs mor-
tales pecunia aggrediant. Qui
postq; roma aduentabant, sena-
tus a Bestia cōsultus est: placet
ne legatos lugurtha recipi in moe-
nib;

XXVIII

Hiq. decreuere nisi regnū ipsuz. ^{jugurtha} A
deditū uenissent: ut in diebus
proximis decē Italia decederent.
Cōsul numidis ex senatus decre-
to nūtiari iubet: Ita i fecis rebus
illi domū discedunt: Interī Calph-
urnius parato exercitu legit sibi
homines nobiles factiosos quorū
auctoritate quā deliquisset mu-
nita fore sperabat: In quib. fuit Sei- ^{se milius}
urus cuius de natura & habitu
supra memorauim. Nam i cōsule
nostro multarū bonarūq. artes animi
& corporis erat: quas omnes auaritia
præpediebat: patiens erat labor: acri-
in genio satis prouidens: belli haud
ignarus: firmissimus cōtra picula
insidias. Sed legiones i Italiam. ^{clio}
Rhegium atq. inde siciliā: pōro
ex sicilia i africanā transuectæ sunt:
igitur Calphurnius initio paratis
comeatibus acriter Numidiā ingres-

fortissimus

C

XXXX

illu

sus est: multosq; mortales & ur
bes aliquot pugnando cepit: Sed
ubi Iugurtha p legatos pecunia
tentare bellu quod ad ministra
bat asperitate ostendere coepit ani
mus arget auaritia facile conuer
sus est. Ceteru socius & admini
ster oium consilioru assumitur.
Scaurus. Qui ta & si a principio
plerisq; ex factione eius corruptis
acerrime regem impugnauerat.
tamen magnitudine pecuniarum abo
no honestos in prauu abstractus
est: Sed Iugurtha primu tantu
modo belli mora redimebat: exi
stimans sese interu aliquid roma
pratio aut gratia effecturu. Po
stea uero q participem negocij Sca
uru accepit i maximam spe ad du
ctus recuperande pacis: statuit cu
eis de omnibus pactionibus pra
sens agere. Ceteru i terea fidei

†

scilicet

accepit

causa

causa mittitur a cōsule Sextius
 quaestor in oppidum Lugurtha
 Vaccam: Cuius rei species erat
 acceptio frumenti: quod Calph
 urnius palam legatis impera
 uerat: qm̄ deditionis morā
 dūtā agitabantur: Igitur rex
 uti cōstituerat in castra uenit:
 ac pauca praesenti cōsilio lo
 cutus de in iudicia facti sui
 atq; ut in deditione accipere
 tur: reliqua cū Bestia & Sciu
 ro secreto transegit: Deinde po
 stero die quasi per laterā ex
 quisitis sententiis in deditione
 accipitur: Sed uti pro cōsilio im
 peratū erat: Elefantes xxx. pe
 cus atq; equi traduntur: Calphū
 nius romā ad magistratus no
 stro pax agitabatur: Postq̄ ī afri
 ca res gestas quo modo ac testifi
 rent fama diuulgauit romā

A

Sext

B

legē

elephant

multi: cū non
 paruo argenti
 pondere q̄storirogandos p̄fiscit
 innumera ab
 exercitu

et i

XXV

per omnes Locos & conuentus / de
facto cōsulis agitari / apud ple-
bem grauis in iudicia patres sol-
liciti erāt. probaret ne tātū fla-
gitū an decretū cōsulis subue-
terent: parū cōstabant. Ac maxi-
me eos potētia Scauri / q̄ is au-
ctor & totius Bestiæ ferebatur.
a bono ueroq; impediēbat. At C.
Memmius cuius de libertate
ingenij & odio potētiæ nobilita-
tis supra diximus inter dubita-
tionē & moras senatus cōtionib;
populū ad uindicādū hortari
monere. P. R. ne libertatē suā
desereret. Multa supbia & crude-
lia facinora nobilitatis ostende-
re. rorsus intētus omī modo
plebis animū accendebat. Sed
qm̄ ea tēpestate Romā Memij
facūdia clara pollensq; fuit. de cō-
existimauit unū ex tam multis

et q̄a

habitusul factij

orationem eius perscribere ac po- A
 nissimū eā dicā quā in cōtione
 post reditū Bestiæ huīuscemodi
 uerbis disseruit.

MULTA me dehortantur XXXI
 uobis querites in studiū
 rei. p. omnia super opes fa-
 ctionis: uestra patientia: ius nullū
 ac maxime q̄ --- in nocetis quod ac max^e hoc me
dehortatur q̄
 plus piculi quā honoris est. Nam
 illa q̄dem piget dicere quæ his p̄x̄is
 annis quindecim q̄ ludibrio fue-
 ritis supbia paucorū: q̄ fedē: q̄
 q̄ multi perierint uestri defen-
 sores: uobis animus ab ignauia at
 q̄ socordia: qui ne nunc quidem corruptus sit.
 obnoxij inimicis exurgitis: atq̄
 etiā nunc timetis eos quibus ter- p̄ter
 rori esse. Sed quāq̄ hæc talia sūt:
 tamen obuiā ire factionis pote-
 tia animus subigit. Certe ego li- f. meus
 bertatē quæ mihi a parente nō

tradita est experiar: uerū id fru-
stra an ob rem fatiam / i uestra
manu sitū est quitites: Neq;
ego uos hortor: quod saepe ma-
iores uestri fecere: ut contra in-
iurias armati tati s: nihil ui
nihil secessionē opus est: Ne-
cessē est ut suomet ipsi more p-
cipites eant: Occiso Tyberio Gra-
ccho que regnū^{alib} pare nebant /
in plebem romanā / qua moēs
habita sūt: Post. C. Gracchi &
M. filij cede ite uestri ordi-
nis multi mortales i carcere ne-
can sūt: Vtriusq; cladis nō lex
uerū libido eoru finē fecit: Sed
sane fuerit regni paratio / plebi
sua / restituere: quicq; sine san-
guine ciuū ulcisci nequit iure
factum sit: Supioribus annis ta-
citi in dignabamini / ararium
expilari: reges & populos liberos /

*inimici
i. graues*

inimici

8.
paucis nobilibus uetigal pen- A
dere: penes eosdem & summa glo-
riam & maximas diuitias esse:
Tamen hac talia facinora impune
suscepisse parum habuere: itaq; po-
stre mo leges maiestas uestra di-
uina & humana omnia hostibus
tradita sunt: neq; eos qui ea fecerunt
pudet aut poenitet: sed incedunt
pura uestra magnifice sacrodo-
tia & consulatus: per triumphos suos
ostentantes: proinde qui ea honori
non praedae habeant: Seueri pati
iusta impia dominorum non pre-
ferunt: uos qui ite in impio nati:
ex quo animo seruitute toleratis:
At qui sunt hi qui rem. p. occu-
pare homines sceleratissimi: cru-
entis manibus: immani auaritia:
nocentissimi: & idem superbissimi
quibus fides decus pietas Postre-
mo honesta atq; in honesta omnia

tributu
soluere

inhibere

uira iudicia

C

quaestui sunt. Pars eorum occidisse
tribunos Plebis. alij quaestiones in
iustas: plerique eandem in uos fecis
se pro minime habent. Ita quod
quisque pessime fecit. tamen maxime
tutus est. Metum a scelere suo ad
ignauiam uestram transmiltere. Quos
omnes eadem cupere. eadem facere oculis
se eadem metuere in unum coegit. Sed
hanc inter bonos amicitiam inter ma
los factio est. Quod si uos liber
tatis curam haberetis quod illi ad
dominationem accensi sunt. Profec
to neque res. p. sicuti nunc uastare
tur: & beneficia uestra penes op
timos non audacissimos forent. Ma
iores uestri parandi iuris & ma
iestatis constituenda gratia. his p
secessionem armati. auentum oc
cupauere. uos pro libertate quod ab
illis accepistis non ne summa ope
nitimini: atque eum uehementer quod

communis iudicij

liber

more

maius dedecus est parci amir- **A**
 tere. quā omīno nil parauisse.
 Dicet aliquis quid igitur reses-
 uindicandū in eos qui hestū
 prodidit rem p. Non manu
 neq. in quod magis uos fecisse
 q. illis accidisse indignū est. Vt
 rum quē hominib. & inditio
 ipsius Iugurthae qui si deditus ē
 profecto iussis uestris obediens
 erit. Sin enī contemnit scilicet exi-
 stimabitis qualis illa pax: ut de
 dino sit: ex qua ad Iugurthā scē-
 lerū impunitas ad paucos pote-
 tes maxima diuitiarū atq. in rem p.
 dampna atq. dedecora uenerūt:
 nisi forte nondū & uos domini
 nomis eorū satietas tenet & illa
 q. hāc tempora magis placent: cu-
 regna prouultu leges iura iudi-
 cia bella atq. paces postremo di-
 uina & humana oīa penes paucos

ver. cēso iudi-
 cādum

p. cēso

quidam

C

etant: uos aut hoc est. P. R. i. u.
eti ab hostibus impatores omi
um gentium. satis habebatis aia
retinere. Nam seruitute quid
quis uestrum recusare audebat.
Atque eo ra & si uirum flagitiosis
simi existimo impune in iuri
as - accepisse: tamen uos homini
bus sceleratissimi. Ignoscere qm
ciue sa quo animo pateret nisi
misericordia illa inpernit cas
sura esset. Nam & illi quatu im
portunitatis habent. pa est im
puna male fecisse: nisi deinde
faciendi licetia eripiat & uobis &
terna sollicitudo remanebit. Cu
intelligitis aut seruendu esse
aut pmanus libertate retineda
Nam fidei quide aut concordia
qua spes est: dominari illi uo
lunt: uos liberi esse: facere illi
iurias: uos prohibere. Postremo

uigueram

ferisse

st

placum

p

socijs uestris ueluti hostibus pro
socijs utuntur. Potest ne in tā di
uersis mentibus pax aut amicitia
esse. Quare moneo hortor q̄ uos
ne tantum scelus impunitū omitta
tis. Non peculatus erari factus est.
neq̄ p̄uim socijs crepta pecunia ē.
Qua quāq̄ graua sūt tamē con
suetudine iam pro nihilo habent.
Hosti acerrimo prodita senatus au
toritas proditū impiū uestrū do
mi militaq̄ res p̄. uenalis fuit. R
Qua nisi quesita erūt: nisi sit uin
dicatū innoxios: quid erit reliquū.
nisi ut illis qui ea fecere obediētes
uiuamus. Nam impune que libet
facere id est regē esse. Neq̄ ego o
uōs Quirites hortor uti malitisci
ues uestros p̄perā q̄ recte fecisse.
Sed ne ignoscendo malis bonos
p̄ditū tantū ad hoc in re p̄. mul
to praestat beneficij q̄ maleficij

A
hostib'

n̄ eatis iudica
tum innoxios

C

im memore esse: bonus tantūmodo
segnior fit ubi negligas: at malus
improbiior. Ad hoc si iuria nō sit
haud saepe auxilij regas. Hæc at
q. alia huiusce modi saepe dicēdo.
Memmius populo psuadet: ut
L. Cassius qui tū prætor erat ad
Lugurthā mitteretur: eūq. i terpo
sita fide pu. romā duceret: quo
facilius inditio regis. Scauri et
reliquoꝝ / quos pecunia captivæ ac
cessabant: delicta patefcerent.

XXXII

costringat

D

CVM hæc roma geritur
qui i Numidia relictī a Be
stia exercitui præerat / secuti
more impatoris sui / plurima &
flagitiosissima fecere facinora. Fu
ere qui auro corrupti elephātos
Lugurthæ traderent: alij p. fugas
uenderent: pars ex pacatis prædaj
auebant. Tanta uis auaritiæ aīos
eorū ueluti tabes iuaserat. At, Cassi⁹

atq. pecunie

plata ea. P. R. rogatione a. C. Me
minit ac pculsa omni nobilitate
ad Iugurtham proficiscitur: et
timido & ex cōsciētia diffidenti
suis rebus p̄suadet. quo se popu
lo Romano dedisset: neu uim q̄
eius misericordiā expetiri mallet
priuatim pr̄terea fidem sua in
terponit: quā ille nō minoris q̄
publicā ducebat: talis ea tēpesta
te fama de Cassio erat: Igitur Iu
gurtha cōtra decus regni cultu
q̄ maxime miserabili Cū Cassio
Romā uenit. At tametsi in ipso
magna uis animi erat: cōfirmat⁹
ab om̄ibus quorū potetia aut sce
lere cuncta ea gesserat quae su
pra diximus. C. Bebiū tribunū
plebis magna mercede parat: cui⁹
impudentia cōtra ius & iurias
om̄es munitus foret: At C. Mem
mius aduocata cōtione q̄ q̄ regi

A

C

sicut
eius

infesta plebs erat & pars in uin-
cula duci iubebat pars nisi so-
cios sceleros sui apiret more ma-
iorum de hoste supplitiū summa
tamen dignitati suae quā re-
magis consulens sedare motus ha-
nimos eos mollire Postremo co-
firmare fidē. P. p se se in uiolatū
fore. Post ubi silentiū cepit fie-
ri producto fugurtha uerba fa-
cit Memmius: roma numidie

cesserit

apiret

sibi

per

XXIV

q facinora eius memorat: Sce-
ra in patre fratresq ostendit: qui-
bus uiuantibus quibusq minist-
ea egerit: Quāq intelligebat P. R.
tamen uelle manifesta magis
ex illo habere: si uerū ap-eriat
in fide & clementia populi R.
magna spem illi sitam: sin retice-
at non locus saluti fore: sed se su-
a q opes corrupturū: De inde u
Memmius dicendi finē fecit &

Iugurtha respondere iussus est: 4
 C. Bebius tribunus plebis qm
 pecunia corruptū supra dixim⁹
 regē tacere iubet: Actā & si mul
 tudo quæ in cōtione aderat
 uehementer accensa/ tērebatur timultu
 clamore/ uulnī saepe impetu/
 atq; alijs omībus quæ ita fieri
 amat: Vicit tamē impudentia
 bebiī: Ita populus ex ludibrio
 habitus ex cōtione discessit: Iu
 gurtha? Bestiæq; & cæteris quos B
 illa questio exagitabat animi
 augescunt: Erat ea tēpestas
 Roma? Humida quidā nocte Mas
 sina: gulusse filius: Maximille
 nepos: q; qā i dīssensione regū
 Iugurtha? aduersus fuerat: de
 dita Circha? ad herbale i terfeto
 profugus ex africa abierat: huic
 Spurius albinus qui proximo
 anno post Bestiam cū. Q. Minutio

C

ta senatu petat

Rufo consulatum gerebat. p sua
det. qm ex stirpe Massinise sit
Iugurthamq. ob scelera in uicia
cura metu urgebat. regnū Nu
midiae a senatu ut peteret. Au
dus consul belli gerendi. mou
re q senescere oia malebat. Ipsi
prouincia numidia. Minutio ma
cedonia euenerat. Quae postq
Massina agitare coepit. neq. Iugu
tha tamis satis praesidij esse.
quia eos aliu conscientia. alium
fama mala. & timor impediabat.
Bomulcar proximo ac maxime
fido sibi impat. praeno sicut in
ta confecerat insidiato. res massi
ne paret. Ac maxime occulte. Sin
id parū procedat. quo uis modo
Numidam interficiat. Bomilex
mature regis mandata exequi
tur. & p hōies talis negotij artifi
ces itinera. gressusq. ei. Postremo

loca atq; tepora cuncta explorat: A
 Deinde uti res postulabat insi-
 dias tendit: igitur unus ex ~~eo~~ nūo q
 ad cedem parati erant paulo icōsul
 tius Massinā aggreditur illūq;
 obtrūcat: Sed ipse deprehensus
 multis hortantibus/ & in p̄mis Al-
 bino consule/ in ditiū proficitur:
 Fit reus magis ex aequo ~~et~~ bono
 q̄ ex iure gentium Bomilc
 ar comes eius qui romam ^{ca} lu
 fide petuenerat: At iugurtha B
 tanti sceleris manifestus: no
 prius obmilit contra uerum
 niti/ q̄ animaduertit super
 gram atque pecunia suam in
 iudiam esse facti: igitur q̄q C
 in pactione priorē ~~actione~~
 ex amicis quinquaginta ua-
 des dederat. regno magis q̄
 vadibus consulens. clam in Hu-
 midiam Bomilcareni dimit

tit. ueritusne reliquos popula
res metus inuaderet parendi
sibi. si de illo supplicium sum
ptum foret. Et ipse paucis die
bus eodem profectus est. uis
sus alienatu Italia discedere.
Sed postq̃ roma egressus est.
fertur eo tacitus respiciens.
postremo dixisse urbem ue
nalem et mature perituram
si emptorem inuenerit. Ante
rim Albinus renouato bello
commeatum stipendia aliaq̃
quae militibus usui forent
maturat in africam portare.
ac statim ipse profectus euiti
ante comicia. quod tempus
haud longe aberat. armis
aut deditione. aut quouis mo
do bellum conficeret. At con
tra luxuria trahere omnia
& alias deinde more causas

post

sepe

XXXVI

alias

facere: polliceri deditionē ac dem A
metum simulare: cedere in
stanti: et paulo post ne suidi
ffiderent instare: Ita belli m
modo p... consulem
iudificare: At tuere qui tum
Albinū haud ignarū consili
regis exultarent: neq; exta
ta properantia tam facile trac
tum bellum seccordia mag
q; dolo... rent: Sed po B
stq; dilapso tempore comitio
rum dies aduētabat: Albinus
aulo fratre in castris prope
tore relicto: romam recessit: Ea XXXVII
tempestate romae seditioni
bus tribuniciū atrociter res
p. agitabatur. F. lucillus et lu
cal. L. Annius tribum pl. resis
tentibus collegis continuare
magistratum nitebantur: Quae
dissentio tecius anni c... itia

tabernaculis

Cimpediebat. Ea mora in spem ad-
ductus Aulus quē pro praetore
in castris relictum supradixim⁹
aut causa conficiendi belli aut
torrore exercitus ab rege pecu-
nia capiunde causa milites mē-
se Ianuario exhiberent in ex-
peditionem euocabat. magnis
q; itineribus hyme aspera pue-
nit ad oppidum Suthul ubi re-
gis thesauri erant. Quod q̄q; &
facilita temporis & opportunita-
te loci neq; capi neq; obsideri po-
terat. Nam circum murum situm
in prae-rupti montis extremo.
planities limosa hyemalibus
quis paludem fecerat. Tamen
aut simulandi gratia quo regi fo-
midinē adderet: aut cupidine ce-
cus ob thesauros oppidi potius
diuineas agere aggerem iacere
aliaq; quae in coepto usu forent

propatere. At Iugurtha cognita
uauitate Auli atq; impitia legati
subdole eius augere amentia
missitare supplicantes legatos.
ipse quasi uitabundus p saltu
osa loca ex & tramites exercitum
ductare. Deniq; aulum spe pac
tionis perpulit. ut relictis Suthu
le in abditas regiones sese Iu
gurtha uelut cedente in seque
retur. ita delicta occultiora fuere. Auli
Interea p homines callidos die
noctiq; exercitu temptabat. cen
turiones ducesq; turmas parti
corrumpere ut transfugeret. Alij
signo dato locu uti deserere.
Qua postqua ex sententia instru
xit in repta nocte de improui
so multitudine Numidarum.
Auli castra circūuenit. Milites
Romani tumultu pculsi in so
lito arma capere. alij sese ab de

occultos

Auli

for

istat

nocte

C
re: pars tertios confirmare: tre-
pidare: omnibus locis uis magna
hostium: caelum nubibus atq;
obscuratum: periculū anceps.
Postremo fugere an manere ti-
tius foret in incerto erat: Sex ex
eo nūo quos paulo ante corrup-
tos diximus cohorti una ligurū
cū duabus turmis thracum &
pauci ex gregariis militibus
transiere ad regem: & centurio
pripili tertiae legionis p mun-
tionem quā ut de fenderet: acce-
perat hostibus locum in trocū
di dedit: Ea Numida cuncti
irrupere: nostri foeda fuga ple-
riq; abiectis armis proximū
collem occupauere: Nox atq; p
da castrorū hostes quominus
uictoria uterentur remota
sūt: Deinde Iugurtha postero
die cū Aulo ī colloquio uēba fec.

Tam et si ipm cum exercitu fa^A
 me et ferro clausum tenet ta
 men se memore humanaruz ^{diat}
 rerum: si secum foedus facer
 et in columnes omnes subiung
 um missurū: praeterea uti die
 bus decem Numidia decede
 ret: Quae q̄quam graua et fi
 agicio plena erant: tamen q̄a
 mortis metu tenebantur: sic
 uti regi libuerat pax ouenit:
 Sed ubi ea romae comperta
 sunt: metus atq; moeror ciui
 tatem inualere: pars dolore
 pro gloria imperii: Pars insol
 ita rerum bellicarum timere
 libertati Aulo omnes infetti
 ac maxime qui bello saepe p̄
 clari fuerāt: q̄ armatus de
 decore potius q̄ manu sa
 lutem quaesierat: Ob ea consul
 Albinus ex delicto fratris inui

C
diam ac deinde piculum time
ns/ senatum de foedere cons
ulebat: & tamen interim exer
citus supplementū scribere.
A totis et nomine latino auxi
lia accersere/ deniq; omnibus
modis festinare: Senatus uti
par fuerat decreuit/ suo atq; po
puli sine iussu nullum potui
sse foedus fieri. Consul impedi
tus à trib^{us} pl^{ebis} ne qualis paraue
rat copias/ secum portaret: pau
cis diebus d^{um} in africam profi
ciscitur. Nam omnis exercitus
uti conuenerat deductus nu
mimidia in prouincia hyema
bat: Postq̃ eo uenit quanq̃p
sequi lugurtham/ & mederi
frerne in indie animus arde
bat/ tamen cognitis militibus
quos praeter fugam soluto
imperio/ licentia atq; lasciuia

pauli

imp^{er}

ita

determinat

no

ic

corrupe rat ex copia rerū. statuit
sibi nihil agitandum. Interim XL
romae. C. Manilius lim. ita
nus tribunus. pl. rogationem
ad populum promulgat. uti
quereretur in eos quorum con
silio lugurtha. Senatus de cre
ta neglexisset. quiq. ab eo in
legationibus aut imperiis pecu
nias acceperant. qui elephant
os fecissent. Hunc rogationi p
tim consci sibi patim alii ex
partum invidia pericula me
tuentes. quoniam aperte resis
tere non poterat. quoniam illa & a
lia placere sibi faterentur. oc
culte p. amicos ac maxime p.
homines nominis latini & so
cios italicos impedimenta pa
rabant. Sed plebs incredibile
memoratu est. q. ——— intentā
fuit. quantaq. in rogationem

leg. 9
q. p. fugā tra
didissent. Tu
teos q. de pace
aut bello cum
hostib. pactiones

fuera

Hic similes
docuimus

Sed qstio excitata

XL1

Cuissert decreuerit uoluerit ma
gis odio nobilitatis cui cura ma
la illa parabantur. q̃ — cura
rei p̃ tanta libido in partibus
erat: igitur caeteris metu per
cullis M. Scaurus quem leoa
tum bestiae fuisse supradixi
mus inter laeticiam plebis &
luoru fugā trepida etia tum
ciuitate cum ex maniliu roga
tione tres quaesitores rogaren
tur effecerat uti ipe in eo nume
ro crearetur: Sed quaestione
excitata aspere uolenterq; ex
rumore et libidine plebis quia
ut saepe nobilitatem sic eate
pestate plebem exsecundis re
bus insolentia coeperat: Caete
rum mol partiu populariu &
senatus factionu ac de inde om
niu & malax artum paucisan
anū romae ortus est ex otio atq;

abundantia earum rerum quae pri-
ma mortales ducunt: Nam ante
Karthagine deletam populus R
et senatus placide modesteque
inter se rem pertractabant: neque
gloriae neque dominationis cert
amen inter cives erat: Metus ho-
stilis in bonis artibus civitate
retinebat: Sed ubi sola formido
mentibus decessit: scilicet eaque
res secundae amant: lascivia at-
que superbia incessere: Itaque in adu-
sus rebus optauerat omnia postquam
adepti sunt: asperius acerbiusque
tunt: Nam percepit nobilitas
in dominatione dignitate popu-
lus libertatem in libidine uertit:
Siquisquid deducere: trahere: ra-
pere: Ita omnia in duas partes
abstracta sunt: res per quam med-
ia erat dilacerata est: Caterum no-
bilitas factione magis pollebat:

4

discessu

R

capit

suorum

duppa multitudme

plebis uis soluta atq; dispersa in
multitudinem minus poterat:
paucoru arbitrio belli domi
q; res p̄ agitabatur: Penes eos
dem aratum prouincia ma
gistratus gloria triumphiq;
erant: Populus militia atq; in
opia urgebatur: praeda belli
ca imperatores cum paucis di
ripiebat: Interea parentes aut
parui liberi militū/uti q̄sq; po
tentiori affinis erat/sedibus
pellebantur: Ita cum potentia/
auaritia/sine modo/modestia
q; in uadere pollueret & uastare
omnia: Nihil pensi: neq; sanc
ti habere/quousq; semetipam
præcipitauit: Nam ubi ex nobi
litate reperti sunt qui ueram
gloriā in iustæ potentia ante
ponerent/moueri ciuitas et dis
sensio ciuili quasi p̄mixtio terre

sed uis

primum

militatio

oriri caput: Nam postq̃ Tiberius
 & C. Gracchus quorum maiores
 in punio atq; alijs bellis multū
 rei p̃ addiderant uendicare ple-
 bem in libertatem: & paucorū
 scelera patefacere cōpere nobi-
 litas noxia atq; eo p̃culsa modop
 socios / ac nomen latinū interdū
 p̃ equites Ro. quos spes socie-
 tatus a plebe dimouerat grat-
 corum actionibus obuiam ie-
 rat: & primo Tiberiū: deinde
 paucos post annos eadem uia
 ingredientem C. Tribunum
 necauerat: Item alterum triu-
 uirum colonis deducēdū cum M.
 Fulvio Flacco ferro necauerat.
 Et sane Gracchus cupidine uic-
 torie haud satis moderatus
 animus fuit: Sed bono uinci
 satius est: q̃ malo more
 iniuriam uincere: Igitur ea

C
uictoria nobilitas ex libidine sua
usa multos mortales ferro aut
tuos extinxit. plusque in reliquis
sibi timoris quam potentiae ad
didit. Quae res plerumque magnas
ciuitates pessum dedit. dum u
teri alteros uincere quouis modo
& uictos acerbius ulcisci uolunt.
Sed de studiis partium & omni
bus ciuitatis moribus si singula
tim aut pro magnitudine pa
rem differere tempus quam res
maturius me deseret. Quam
obrem ad inceptum redeo:

singulatum

peruenit

deserere

XLIII

Post uulgi foedus exercitus
nostri foedam fugam
Metellus & Sullanus con
sules designati prouincias in
ter se partuerant. Metelloque nu
midia euenerat. acri uiro & qui
quam aduerso populi partium
fama tamen aequalis & in uo

latius ubi primum magistratus
ingressus alia sibi omnia esse
omnia cum collegatus ad
bellum quod gesturus erat an-
num intendit: Igitur diffides
ueteri exercitui milites eligere:
scribere praesidia undique acce-
lere armamenta equos & caetera
instrumenta quae militarium
rerum egentiusui esse solent
milicia parare: Ad hoc comme-
atum parare affatum: denique oia
quae in bello et multarum rerum
egenti usui esse solent: Caeterum
ad ea patrandam senatus aucto-
ritate loci nomenque latum & re-
ges ultro auxilia mittere: Post-
remo omnis ciuitas summo studio
adnutebatur: Itaque exsententia
omnibus rebus paratis, oppositi
sq; in numidiam proficiscitur:
magna spe cum iunxitur pp artes

4

prae-
fere

B

uario

primum
tum.

bonasitum maxime quod adue-
 rsus durcias inuictum animū
 gerebat: et auaricia magistratu-
 um ante id tempus in numidia
 nostrae opus opes otuse/ hosti-
 umq; auctae erant: Sed ubi in
 africanam uenit/ exercitus eitra-
 datur a Spurio albino procon-
 sule Inherens in bellis/ neq; pic-
 uli neq; laboris patient: ling-
 ua q; manu promptior:
 & praedator ex locis & ipe prae-
 da hostium sine imperio &
 modestia est habitus: Itaq; impe-
 ratori nouo plus ex malis mo-
 ribus sollicitudinis q; ex cop-
 ia militum auxiliū aut bonae spei
 accedebat: Statuit tamen metel-
 lus/ quāq; et aestiuorū tempus
 comitiorum mora imminuer-
 at/ & expectatione sui euentus
 ciuium animos intentos putab

erat

et qd

29
4
at non prius bellum attingere
qua maiorū disciplina milites
laborare coegisset. Nam albin
us auli fratris exercitusq; clade
percussus postq; decreuerat no
egredi provincia quantum tem
pus aestiuorum in imperio fuit.
plerumq; milites istatus castris
habebat nisi cum odor aut pa
buli egestas locum mutare
subegerat. Sed neq; more mi
litari uigiliae ducebantur: uti
cumq; libebat a signis abeant: li
xe p mixti cum militibus die
nocturnq; uagabantur: pallantes
agros uasibus uillas expugna
re: pecoris & mancipiorum pra
das agere certantes: caq; muta
re cum mercatoribus uino pro
aduentu. et aliis talibus praete
rea frumentu publice datum
uendere panem indies mercari:

ipsis

comitiorum

corz

uettitio

Postremo quaecumque dici aut fi-
ngi queunt ignaviae luxuria
que probra in illo exercitu cuncta
fuerunt & amplius alia.

XLV

Sed in ea difficultate metel-
lum non minus quam in rebus
hostilibus magnus et sapientem
uirum fuisse compior tantate
parcia inter ambitione leuici-
amque moderatum. Nam edic-
to primo adiumenta ignauia
subtulisse dicitur ne quisque pa-
nem in castris aut quem alium
coctum cibum uenderet. Ne
uxque exercitum sequerentur.
Ne miles gregarius in castris
esset: ne uel in agmine seruum
aut iumentum haberet. Cacteris
arte modum statuisse: praete-
rea transuersis itineribus quoti-
die castra mouere. Iuxtaque si
hostes adessent uallo atque fos-

adiumenta

propter

inter

sa munire. Vigiliis crebras po-
neret et eas ipse cum legatis cir-
cūire. Item in agmine in primis
modis modo in postremis. Ne
per in medio adesse ne quis
iam ordine egrediretur ut
signis frequentes incederent.
Militem cibum et arma portare
ita prohibendo eos a delictis
magisq[ue] vindicando. Ex-
ercitum brevi tempore conti-
nuavit. Interea Iugurtha ubi
q[ue] Metellus agebat ex nuntio
accepit. Cum d[omi]ni innocen-
cia certio[rum] roma[rum] factus diffi-
dere suis rebus. Actum demu-
um de ditione facere cona-
tus est. Igitur legatos ad con-
sulē cum supplicis mittit
qui tantummodo ipsi liberiq[ue]
vitam pereret. Alia omnia de-
derent. p[er] R. Metello iam antea

ad delictis

generat

experimentis cognitū erat ge-
nus numidarū infidum: inge-
nio mobili: novarū rerū avidu
esse. Itaq; legatos alium ab alio
diversos aggreditur. Ac pau-
latim temptando postquam
oportunos sibi cognovit. Mul-
ta pollicendo persuadet ut lu-
gartham maxime vivum sin-
id parum procedat necatum
sibi traderent. Caeterū pala-
que ex voluntate foris regnu
ciari iubet. deinde paucis die-
bus ipse intento atq; infesto
exercitū numidianū procedit.
Vbi contra belli faciē tuguria
plena hominu pecora cultor
esq; in agris erant: ex opidis
& mappalibus praefecti regis
obuiam procebat: parati frū-
mentum dare: comineatum
Postremo omniaq; imperaret

facere. Neq; metellus idcirco
minus sed pariter ac si hostes
adessent munito agnunt in
cedere. Late explorate omnia
illa deditionis signa ostent
ui credere. & insidius locu ten
tare. Itaq; ipse cum expeditis
cohortibus item funditoru
& sagittaroru delecta manu
apud pmos erat. in postremo
C. marcus legatus cum equib;
curabat. Inter utrumq; latius
auxiliaros equites tribunus le
gionum & praefectus cohortu
dispartuerat ut cum his pmi
xti velites quocunq; accede
rent equitatus hostium prop
ulsarent. Nam lingua tanta
us dolus tanta peritia locoru
& miliciae erat ut absens an
presens pacem an bellum ger
ens perniciosior esset in uicer

veloces pedites

to habere tur

XLVII

manendi si

Erat haud longe ab eo vi-
nere quod metellus poge-
bat oppidum numidarum no-
mine. haec forum reru uena-
lium totius regni maxime ce-
lebratum ubi & incolere & me-
rcari consueuerat Italici generis
multi mortales. Tunc consul
simul tentandi gratia & si pati-
rentur opportunitates loci pra-
sidiu imposuit. Preterea impo-
uit frumentum & alia quae bel-
lo usui forent comportare. Ra-
tus id quod res monebat frequ-
uentiam negociatoru et com-
meatum uiuatorum et exer-
citum. Etiam paratis rebus mu-
nimento illis fore. Intē haec ne-
gotia Iugurtha impensius mo-
do legatos supplices mittere
pacem orare praeter sua liber

unquam vitam omnia metelli de
 daret. Quod item uti praestant
 ful illi. Sed praedictis dimi
 tiat. Nam cum regi per neque
 abnuere quam postulabat non
 colligeret. Inter haec moras per
 missa legatorum expectare. Uig
 uilia ubi metelli dextra cum
 et compulsi ac se suis artibus
 tentari animadvertit. Quippe con
 siderat parum inuolutum. Et ter
 in re bellum supercama erat.
 Vires maxima alienata. Gerli
 ut but cognita. Ammi papal
 arum renitenti. Coactus rerum
 necessitate. Inestant armis. Et
 tunc dignus explorato. Au. Et bo
 leum. Insuper. Victoria adduc
 tus est. Et opportunitate. Incl
 q. Et maximal potest. Et
 parat omniu generis. Et pertrami
 tes occultos exercitu metelli

ante illud: Erat in ea parte nu-
midie quam Aërba^l indunio
ne possederat flumē oriens ame-
ridie rēnie muthul aquo abeāt
mōs ferme milia passuū uigin-
ti: tractu pari uastus ab natura
& humano cultu. Sed ex eo me-
dio quasi collis oriebatur immen-
sum ptingens olea: stro uesti-
tus ac muretetis: & aliisq; gene-
ribus arborumq; humo arrida
atq; arenosa gignūtur: media
autē planicies deserta penuria
aquae praeter flumini propin-
qua loca ea consita arbustis pe-
core atq; cultoribus frequent
abantur. Igitur in eo colle quē
transuerso itinere porrectum
docuimus: Iugurtha extenuata
suorum acie confedit: elephan-
tis & panti copiarū pedestrium
Bomilcaris praefecit: eumq; edo-

cet que ageret: ipe prior
montem cum omni equatu &
pedibus delectis suos colloc
at. Deinde singulas turmas
et manipulos circumiens mo
netatque obtestatur uti memor
es pristinae virtutis & victoria
sele regnumque ab romanorum aua
ricia defendant: cumque certame
fore dicebat quos anā victos
subiugū miserint. ducem illis
no animū mutatū. quā ab imp
eratore decuerint. omnia suis
provisa. Locum superiorem ut pr
udentes cum imperitis: ne pau
ciores cum pluribus aut rudes
cum bello melioribus manū
confererent. proinde parati in
tentique essent signo dato roma
nos invadere. illum diem aut
omnes labores & victorias con
firmaturū aut maximas erup

ppp
mag

circumens

suam

signum

et

inimicum fore. Ad hoc uirum
uti quenq; obmilitare facinus
pecunia aut honore extulerat.
commune facere beneficium
eum ipsum alius ostentare. Post
remo cuiusq; ingenio pollicendo
imitando ostentando alium alio
modo excitare.

Cum interim metellus ignarus
hostium monte digrediens
cum exercitu conspiciit primo du
bium quid nam insolita facies os
tenderet. Nam inter uirgulta eq
numideq; confederant neq; ple
ne occultati humilitate arboru.
et tamen incerti quid nam esset
cum natura loci tum dolo / ipsi
atq; signa militaria obscurati.
de inde breui cognitis insidiis
paulisper agmen constituit. Ibi co
mmutatis ordinibus in dextro
latere quod proximum hostibus

triplicibus solidus aciem instru-
xit inter manipulos funditor
et sagittarios dispartit. Equi-
tatu omne in cornibus locat:
ac pauca pro tempore milites
ortatus aciem sicuti instruxerat
transuersis principis in planum
deducit. Sed ubi numidas quic-
tos neque colle digredi animad-
uertit. ueritus ex animi tempore
& inopia aquae ne siti conficere-
tur exercitus. Rutiliu legatu-
cum expeditis cohortibus et p-
te equum praemittit ad flumen.
ut locum castris ante caperet.
existimas hostes crebro impe-
tu et transuersis praelijs iter
suum remoraturis & quonia ar-
mis diffideret. lassitudine et
sitim militum retemptaturos.
Deinde ipse pro re atque loco
sicuti de monte discederat pau-

latum procedere. Marium post
principia habere ipse cum fini
treque alae equitibus esse: qui in
agmine principes facti erant.
A t Iuquurtha ubi extremum agme
metelli primos suos praeter gr
essum uidet praesidio quasi
dum milium peditum mon
tem occupat: qua metellus de
scenderat ne forte cedentibus
aduersarius receptum ac post m
unimento foret. Deinde repe
nte dato signo hostes inuadit
Numide alij postremo cedere
pars a sinistra ac dextra tenta
re: intenti ad esse instare atque
omnibus locis romanorum ordi
nes turbare: Quorum ex qui
firmioribus animis obuij hosti
bus fuerat Ludificati incerto
praeliorum modo eminus sauci
abamur. Neque contra ferendi

909
aut conferendi manu copia erat:
Ante iam docti a lugurtha cōtes
ubi romanorum turma insequi
cōpat neq; cōiēctum neq; in un
um sese recipiebant: Sed aliū al
io qā maxime diuersi: ita nu
mero priores si psequendo hos
res detertere nequerant: disiec
ros aut a tergo aut lateribus cir
cumueniebant: inopertum est
ga collis qā campifuerat: Et fuga
uero consueti numidax equis
cile inter uirgulta euadere no
stros asperitas loci & insolentia
retinebat. Ceterx facies totius
negocii uaria, incerta feda atq;
miserabilis: dispersi alius pars
cedere: alii insequi neq; ordines
obseruare. Vbi quēq; peri
culum ceperat ibi resistere: ac pro
pullare arma tela equi uiri ho
stes: cives p mixti nihil consilio

fugientes

pauiores

diuersi

signa neq;

atq;

ingebat.

1 atq; imperio agi fors omnia regere
taq; multum diei procellerat ea
etiam tum euentus belli in uice
rto erat. deniq; omnibus labore
et aestu lanouidis Metellus ubi
uidet mundas manus militum
paulatim suos milites in unum
conducit. ordines restituit &
cohortes legionarias quatuor
aduersum pedites hostium co
llocat. eorum magna pars in su
perioribus locis sella confede
rat. simul orare & hortari milit
es ne deficeret neq; paterentur
hostes fugientes se de uincere.
neq; illis castra esse neq; ullum
munimentum quo ipsi cedentes
tenderet. & dicebat in armis
omnia sita. Sed nec iugurtha
quidem interea quietus erat.
circumire hortari renouare pre
lumet ipse cum delectis ten

III
tare omnia: & subuenire suis ho-
stibus dubis instare quos fur-
mos cognouerat: enim uel pugn-
ando retinere. Eo modo inter
duo imperatores summi uir ce-
tabant: ipsi pares: Cetera opibus
disparibus: Nam metello uirt-
us militum erat: locus aduersus
iugurtham alia omnia prætermi-
lites opportuna: Denique roma-
ubi intelligunt neque sibi profu-
gum esse: neque ab hoste copia
pugnandi fieri: cum die uel
per erat aduerso colle sita: præ-
ceptum fuerat: euadunt: am-
bo loco Humida fusi fugati-
que sunt: pauci interierunt: plerique ue-
locitas & regio hostibus ignara
tutata sunt: Interea bomilcar
quem elephantis et parti cop-
iarum pedestrium præfectum
abiugurtha supradiximus ubi

sp. m. d. e. n. a.

cum rutilius prætergressus est
paulatim suos in æquum locū
deducit: Ac dum legatus ad
flumen quo præmissus erat
festinās pergit: quietus uti res
postulabat aciem exornat: ne
q̄ remittit quid ubiq̄ hostis
ageret explorare. Post q̄ ruti-
lium confedisse iam & animo
uacui accepit: simplex simul
q̄ exiguus prælio clamorē
augeri ueritus ne legatus co-
gnita re laborantibus suis
auxilio foret aciem quam dis-
fidentis uirtuti militum arte
statuerat: quo hostiū itinere
officeret latius porrigit eoq̄
modo ad rutili castra proce-
dunt: Romani ex improviso
pulueris uim magnam anima
duertut: Nam prospectum
ager arbuſtis confitus pro

coronat

Interim

puer

hibebat. Et primo rati humum
aridam uento agitari: post ubi puluere
æquabilem manere: et sicuti
acies mouebatur: magis ma
gisq; appropinquare uident.
cognita re propeantes arma capiunt: ac p^{er} cast^{ra}
imperabatur consistunt. Dein ^{sicuti}
de ubi propius uentum est:
utrumq; magno clamore con
curritur: Humida tantū mo
do remoratum in elephan
tis auxiliū putant: Postquam
armis eos impeditos ramis ar
borum: atq; ita disiectos circu
uenti uident. fugam faciunt
ac pleriq; abiectis armis collis
aut noctis quæ iam aderat:
auxilio integri abeunt. Eleph
anti quatuor capti reliqui om
nes sunt numero xxx. interfec
ti. At romam quanq̃ itinere at
q; opere castrorū & prelio fessi

Laffia

atq; letiq; erant. tamē q; me
tellus amplius opinione mora
batur: instructi intentiq; obui
am procedunt. Nam dolus nu
midae nihil languidi neq;
remissi paciebatur. Ac primo
obscura nocte postq; haud pr
ocul inter se aderat. strepitu
uelut hostes aduentare alteri
apud alteros formidine sumi
et tumultum facere: & pene im
prudencia admissum facinus
miserabile, nisi utrimq; prem
issi equites rem explorauisset.
Igitur pro metu repente gaud
ium exortum est. Milites aliū
aliū læti appellant. acta ed
ocentatq; audiunt: sua quisq; fert
sua fortia facta ad cælumq;
ippe res humanæ ita sese ha
bent: in uictoria uel ignauis
gloriarī licet: aduersē res etia

bonos detrectant

Metellus in hisdem castris
iduo demoratus saucios
cura reficit meritos in praeliis
more militiae donat universos
in concione laudat atque agit gr
acias hortatur ut ad cetera que
levia sunt parem animum gerat
Pro victoria satis iam pugnati
reliquos labores praeda fore
Tamen interim transfugas & al
ios oportunos Iugurtha ubiuis
gentium foret: aut quid ageret
cum paucis ne esset: an exercitu
heret: et ut sese victum gereret: ex
ploratum misit. At ille in loca
saltuosa et munita sese recepe
rat natura: ibique coquebat primo
numero exercitum hominum am
pliolem: sed hebetem: infirm
umque: agri & pecoris magis qua
belli cultorem: id ea gratia e

decipat

striduo

p praed

ueniebat: q̄ prater regios
equites nemo omnium numida-
rum ex fuga regem sequebatur
quo cuiusq̄ animus fertur eo
discedunt: neq̄ id flagitiū mi-
licie ducitur: ita se mores ha-
bent: Igitur metellus ubi uid-
et & tum regis animū ferocem
esse: bellum renouari: quod ni-
si ex illius libidine geri nō pos-
set. Præterea inimicum certa-
men sibi cum hostibus: minori
detrimento illos vinci quam
suos vincere: statuit non præ-
lis: neq̄ acie: sed alio more bel-
lum gerendum esse: Itaq̄ in lo-
ca numidæ opulentissima per-
git: agros vastat: multa castel-
la & oppida temere munita
haud sine præsidio capit: ince-
ditq̄: puberes interfecit: iubet
alia omnia militum prædam

109
esse: Ea formidine multi mor-
tales romanis dediti obsides:
sunt. Frumentum & alia omnia
quæ usui forent præbita sunt
affatum. Vbicunq; res postula-
bat præsidium impositum est: que
negotia multo magis quàm præ-
lium male pugnatum a suis
regem terrebant. Quippe cui
omnis spes in fuga sita erat:
sequi cogebat: et q̃ sua loca de-
fendere nequerat in alienis
bellum gerere: tamen ex inop-
ia q̃ optimū uidebatur consi-
lium capit: et exercitum plerum-
q; in hisdem locis operi iubet:
ipse^{q̃} delectis equibus metell-
um sequitur. Nocturnis et
auis itineribus ignoratus ro-
manos palantes repente agg-
reditur: eorum pleriq; in herm-
es cadunt: Multi capiuntur: ne

fuere

cū

B

C

me intactus omnia profugis &
numida priusq; ex castris su
bueniretur. sicuti iussi erant
in proximos colles discedunt

LVI

Interum roma gaudium in
gens ortum est cognitis Me
telli rebus: ut seq; exercitu sicut
more maiorum gereret uti in
aduerso loco tantum victor ui
rtute fuisset: ut hostiu agro po
tiretur. Iugurtham magnific
um ex auli socordia spem salu
tis in solitudine aut fuga coe
gisset habere: Itaq; senatus ob
ea feliciter acta diis immorta
libus supplicia decernere: ci
uitas trepida antea sollicita
de belli euentu leticiam agere:
fama de metello praeclara ee:
Igitur eo intentior ad victor
iam niti: omnibus modis festi
nare: cauere tamen ne cubi hosti

metellus

oportunitas fieret: meminisse po-
 st gloria sequi inuidiam. Itaq-
 ue clarior erat: eo magis animu
 anxius erat: neq. post insidi-
 as Iugurthe effuso exercitu
 predari: frummente ubi aut pa-
 bulo opus erat: cohortes cum
 omni equitatu praesidium agi-
 abant. Exercitus partem ipse
 reliquas Marius ducebat: sed
 igni magis q. praeda ager
 vastabatur duobus locis haud
 longe inter se castra faciebant:
 ubi inopis erat: cuncti aderant:
 Ceterum quo fuga atq. formi-
 do latius cresceret: diuersi ag-
 ebant. Eo tempore Iugurtha
 per colles sequi: tempus aut
 locum pugnae querere: Qua-
 uentum hostem audierat pa-
 bulum & aquas fontes: quo-
 rum penuria erat: ibi corrupe:

victoriam

testibus

os

modo se metello interdum
mario ostendere. Postremos
in agmine tentare: ac statim
in colles regredi: rursus alius
post alius minitari: neq; pra
lium facere: neq; ocium pati
tantummodo hostem ab in cep
to retinere. Romanus imper
ator ubi se dolis fatigari uid
et: neq; ab hoste copiam pug
na di fieri: urbem magna ex
in ea parte: qua sita erat: arce
regni nomine zamam statuit
oppugnare: ratus id: quod ne
gocii poscebat lugurtham
laborantibus suis auxilio ue
turi: ubiq; praelium fore. At
qua parabantur aperi fugis
edoctus: magnis itineribus
Metellum ante uenit: oppid
anos hortatur: ut moenia de
fendant: additis auxilio p fu

ostendere

LVI

zammam

4

gis. Quod genus ex copis re
 gis; quia fallere ne quibat. fir
 missimum erat. Præterea pol
 licetur semet in tempore cū
 exercitu affore. Ita compositis
 rebus in loca q̄ maxime
 occulta discedit. Ac post paul
 o cognoscit Marium exitū
 frumentatum cum paucis co
 hortibus sicca ēē missum: qd
 oppidum primū omnium post
 malam pugna ab rege defece
 rat. Eo cum delectis equibus
 noctu pergit: & iam egredie
 tibus in porta pugnam facit.
 simul magna uoce succenses
 hortabatur: uti cohortes circu
 ueniāt at ergo fortunā illis
 præclari facinoris casum dare.
 si id fecerint: postea sese in
 regno illos in libertate sine
 metu ætate acturos. Ac ni ma

ruis inferre signa atq; euaadē
ex oppido properauisset pro
fecto cuncti aut magna pars
siccensium mutauissent fidē
tanta mutabilitate sese numi
de gerunt. Sed iugurthum mi
lites paulisper sustentati sunt
arce postq; maiore in hostes
urgenti paucis amissis profugi
discedunt. Marius ad zamam
puenit: Id oppidum in camp
o situm magis ope q̄ natu
ra munitum erat: nullus ido
neus rei egentis armis utriq; o
pulentū. Igitur metellus pro
loco atq; tempore rebus para
tis cuncta moenia exercitu cir
cumuenit. Legatis unperat ubi
q; curaret. Deinde dato sig
no undiq; clamor ingens ori
tur. Neq; ea res numida ster
ret: infelli intentiq; sine tum

mobilitate

furor

LVII

compositum

curreret

/ simul

infensi

ultu manent praelum incipit
 ur. Romani quisq; pro ingenio
 pars eminus glande aut lapi-
 ribus pugnare: alij succedere
 ac murum modo suffodere
 modo: talis igitur reduplicare
 praelum manibus facere. Con-
 tra ea saxa uoluerunt oppidani
 in proximis: sudet: pila: prete-
 rea picem sulphure cum tecta in-
 xta ardenti mittere: Sed nec
 illos qui procul manserant
 timor animi satis minuerat.
 Nam plerosq; iacula tormen-
 tis aut manu emissa uulnera-
 bant: pariq; periculo: sed imp-
 ariq; periculo fama boni atq;
 ignati erant. Dum apud za-
 mam sic certatur Iugurtha
 ex improviso castra hostium cu
 magna manu inuadit: Remis-
 sis qui praesidio erant: & omni

Ne

 de tecta m-
 tu

LVIII

magisq; praelum expectan-
tibus irrumpit portam. At no-
stri repentino metu percussa
sibi quisq; promoribus consu-
lunt: alii fugere: alii arma cape-
re: magna pars uulnerati aut
occisi sunt. Cæterum ex omni
multitudine non amplius xl
memores romani nominis gre-
ge facto locū cepere. & paulo
q; — alii editiore neq; inde
maxima ui depelli quiverut.
† Sed tela eninus emissa remi-
ttere pauci in pluribus minus
frustrati: Si numida propius
accessissent ibi uero uirtutem
ostendere & eos maxima uice-
dere fundere atq; fugare. In-
terim metellus cum acerrime
rem gereret clamorē uelut tu-
multum hostilem atergo ac-
cepit: Deinde conuerso equo

155
inimaduertit fugam ad se uer
sum fieri: quæ res indicabat po
pulares esse. Igitur equitatum
omnem ad castra propere misit
ac statim. C. Marium cum coh
ortibus sociorum eumque lacrimas
per amicitiam: per quæ rem per obsecrat
nequam contumeliam remane
re in exercitu uictoriæ: ne uel hos
tes multos abire sinat. Ille bre
ui mandata efficit. At iugurtha
munimento castrorum impedi
tus cum alii supuallum præci
pitarentur. Alii in angustus ip
sibus properantes officerent: mu
ltis amissis in loca munita sese
recipit. Metellus infecto nego
cio postquam nox aderat in ca
stra cum exercitu reuertitur. Igitur
postero die priusque ad op
pugnandum egredietur eq
uitatum omnem in ea parte qua

sua. f.

regis aduentus erat pro castris a
gitare iubet portas et proxima
loca tribumis dispertit. Dein
ipse pergit ad oppidum atq; uti
superiore die murum aggre
dit. item iugurtha ex occulto
repente nostros inuadit. Qui
in proximo locati fuerant pau
lus per territi perturbantur.
Reliqui cito subueniunt neq; diu
tius numida resistere quisset
nisi pedites cum eqtibus pm
xti cladem magna in congres
su facerent. Quibus illi freti
non uti equestri prelio solet
sequi deinde cedere. Sed aducr
sus equis concurrere: implica
re: ac perturbare aciem. Ita pedi
tibus expeditis suis hostes pe
ne dare victos. Eodem tempore
apud zama magna uicertaba
tur. Vbi qsq; legatus aut tribu

101
nus curabat eo accerrime niti
neq; aliud in alio magisq; i se
se spem habere pariterq; opp
idam agere: oppugnare: aut
parare omnibus locis: auidius
alteros alteri sauciare: q;
regere semet: clamor p̄mixtus
exhortatione: læticia: gemitu
item strepitus armorū ad cælu
ferri: utrinq; tela uolare: Sed
illi qui moenia defensabant
ubi hostes paululū modo pu
gnam remiserāt: intenti prēliū
equestre prospectabat: Eos uti
q; iugurthæ res erat: lætos mo
modo pauidos animaduerte
res: Ac alij sicuti audiri asinus
aut cerni possent monere alij: alij
hortari: aut manu significare: aut
niti corporibus: huc & illuc q
uasi uitabundi: aut iacentes
tela agitare: Quod ubi mario

cognitum est. Nam is in ea par
te curabat. Consulto leuius a
gitari ac diffidentia rei simu
lare pati numidas sine tumul
tu regis praelium uisere. Ita il
lis studio suorum assuetis
repente magna ui murum ag
greditur: etiam scalis egressi
milites prope summa ceperant:
cum oppidani concurrunt lap
ides ignem alia praeterea tela
ingerunt: nostri primo resiste
re. Deinde ubi vne atq; altere
scale comminute: q; supsteter
ant afflicti sunt. Ceterum quo
q; modo potuere pauci integ
rum magna pars uulneribus
confecti abeunt. Deinde utri
q; praelium nox diremit. Me
tellus postqua uidet frustra
inceptum: neq; oppidum ca
pi: neq; Iugurtham niti nisi

igere

ure

abiere

LXI

456
ex insidiis aut suo loco pugna
facere: etiam æstatem exactam
esse ab zama discedere statuit:
& in his urbibus q̄ a rege defece-
rant satisq̄ munite loco aut mo-
enibus erant presidia imponi-
t. Ceterum exercitū in provin-
ciam quæ proxima est numi-
diæ hiemandi gratia collocat.
Neq̄ id tempus ex aliorum mo-
re quieti aut luxuriæ cedit:
Sed quoniā armis bellū parū
procedebat insidias regi p̄ am-
icos tendere parat: & eorum
presidia pro armis uti prope-
rat. Igitur bomilcarē qui romæ
cum iugurtha fuerat: & inde
uadibus datis clam de mass-
ingenece iudiciū fugerat: ei p̄
maximā amicitia: copia fallen-
di erat multis pollicitationi-
bus aggreditur: ac primo et

insidiis

q̄

parat

maxima

ficit uti ad se loquendi colloq-
uendi gratia occultus ueniat
deinde fide data si iugurtha
aut uiuum aut necatum sibi tradi-
disset: fore illi sanatus impu-
tatem et sua omnia concederet
cile numidæ persuadet. Cum in
genio infido tum metuenti ne
si pax cum romanis fieret ne
ipse per conditiones ad supplicium
traderetur. Is bomilcar ubi per-
mi oportet fuit iugurthas
anxium ac miserantem fortun-
as suas accedit. monet atque la-
crimans obtestatur ut aliqua-
do sibi liberis et suis et genti
numidæ optime meritis pro-
uideat: omnibus præliis sese ui-
ctis agrum uastatum multos et
vales captos occisos Regni
is comminutas esse. Satis sepe
iam ex virtutem militum & for-

LXII

scilicet

sepe

141
tunam tentata: caueat ne illo ci-
nstante numide consulat: his
atq; talibus ad deditione regis
animum impellit: Mittuntur ad
imperatorem legati qui
hunc factus imperata diceret:
ac sine ulla pactione sese regnu
q; suu in illius fidem tradere
tellus propere cunctos senato-
ru ordinis exhiberis accersiri
iubet: eorum et aliorum quos ido-
neos ducebat consilium habet:
Ita more aliorum maiorum excon-
silio decreto per legatos iugur-
thi imperat argenti pondera
ducenta milia et elephantes
omnes & equos atq; armenta
aliquantu: Que postquam sine
mora facta sunt: iubet et omnes
per fugas unctos adduci: Et cum
magna pars uti iussum erat ad-
ducti sunt: pauci cum primis

libi
dys

tradere

culu

scien

ubi

te

prosidio

numidia metello
exierat

LXIII

his magis

deditione cepit ad regem boccum
in mauritania abierant. Igitur
iugurtha ut armis uirūq^{ue} pe
cunia spoliatus est. & dum ipe
ad imperatorem illud uoca
retur. rursus cepit flectere anim
um suum. ex mala conscientia
digna timere. Deniq^{ue} multis
diebus p^{er} dubitationē cōsump
tis. cum modo tedio rerū ad
uersarum omnia bello potio
ra duceret. Interdum se cum
ipse reputaret: q^{ui} — grauis
casus in seruitium ex regno
foret. Multis magnisq^{ue} subsi
diis ne quicq^{ue} perditis bellū
de integro sumit. Et romæ se
natus de prouinciis cōsultus ē
numidiam Metello decreue
rat. Per idē tempus utice for
te. C. mario per hostias dū sup
plicant. magna atq^{ue} mirabilia

112
portendi auruspex dixerat: pro
inde que animo agitabat fre-
tus diis ageret: fortuna quæ
sapientissime experiretur: cuncta
prosperè euentura. At illū iam
antea consulatus ingens cupi-
do agitabant: ad quem capiē-
dum præter uetustatē familia-
alia omnia abunde erat: indus-
tria probitas militiæ magna sci-
entia/animus belli ingens/do-
mi modicus/libidinis et diui-
ciæ victor/immōdo gloriæ
avidus. Sed is natus & per om-
nem pueritiam altus arpinus:
ubi primū militiæ patiens e-
tas fuit: instipendū faciū-
dis non in græca facundia ne-
que in urbanis mūdiciis sese ex-
ercuit: Ita inter bonas artes in-
tegrum ingenium breuē adole-
uit: Ergo ubi primū militare

C

tribunatū a populo petuit: ple-
rūq; tacite eius ignorantibus
facile notus per omnes tribus
declaratur. Deinde ab eoma
gistratu alium post alium sibi
peperit: semperq; eomodo in
potestatibus agitabat: ut am-
plius honor q̄ gerebat dignus
haberet. Tamen is ad locos
talis uir appetere non audebat.
Nam postea ambitione præ-
eps datus est: Etiam tum alios
magistratus plebs/consulatū
nobilitas inter se per manus tra-
debat: Nouus nemo tam cli-
uus neq; tam egregius factus
est: quoniam is indignus illis honor/et
quali pollitus haberetur: leg-
itur ubi marcus dicti arusp-
is eodem intendere uidet:
que cupido animi hortabatur/
ab metello/ gratia missionem

petuit

10

ad

copulatus

LXIV

consulatus pe-
tendi

117
rogat: Cum quaq. virtus gloria
atq. alia optanda bonis supera-
bant: tamen inerat contemptor
animus et supbia. munus nobi-
litatis malum: Itaq. primum co-
motus insolitare mirari prim-
um eius consilium et quasi p. ^{sequit:}
amicicia monere ne tam praua
inciperet. neu super fortunas
animum gereret: non omnia om-
nibus cupienda esse: debere illi
res suas satis placere: Postremo
caueret ad appetere à populo ro-
mano quod illi iure negaretur.

Postquam hæc atq. alia talia
dixit: neq. animus maru-
flectitur: Respondit ubi prim-
um petuisset p. negocia pub-
lica facturæ sese quæ peteret:
At postea sepius eadem postu-
lanti fertur dixisse ne festina-
ret abire: satis mature illum

cum filio/consulatum petiturū.
His eo tempe contubernio pat
ris ibidem militabat annos na
tus circiter xx. Quæ res marci
tum pro honore/quem affect
abat. Tum contra metellum
vehementer accenderat: ita cu
pidine atq; ita pessimis consul
toribus crassari: neq; facto ul
lo neq; dicto abstinere/quod
modo ambitiosum foret. Mili
tes quibus in hiernis preerat
lassiori imperio q̃ ante ha
bere: apud negociatores quorū
magna multitudo utice erat/
criminoſe simul & magnifice
de bello loqui: Dimidia pars
exercitus si sibi premittere
tur paucis diebus lugurtham
in catenis habitus: ab impe
ratore consulto trahi: quod
homo inanis & regia supbia

quo

ita

cetus

dicebat

E

imperio nimis gauderet: quæ
omnia illis eo firmiora uide-
antur quia diuturnitate belli res
familiares corruerat: & animi ^{suas}
cupienti nihil satis festinatur
Erat præterea in exercitu nost ^{LXV}
ro quidam numida nomine
gauda manastabilis filius ma-
ximille nepos: quem Micipsa in
testamento secundum heredem
scripserat: morbis affectus et
ob eam causam mente paulu-
lum immutatus: Cui metel-
lus petenti more regum ut sel-
lam iuxta poneret: Item pos-
tea custodiam causa turmam
equitum romanorum: utrumque
negavit: honoremque eorum
modo fore: quos populus ro-
manus reges appellauisset:
præsidiumque contumeliosum
in eos fore: si equites roman-

satellitū numidæ traderentur:
Hunc marius anxium aggre-
ditur atq; hortatur ut otumelia
& imperatori cu suo auxilio
poenas petat: homine obmor-
bos animo paux ualido secun-
da oratione extollit: illum re-
gem ingentem uir/ masculū
in potē esse: si iugurtha ca-
ptus ut occisus foret/ imper-
in numidiæ sine mora habitu-
r: Id adeo mature posse eue-
nire/ si ipe consul ad id bellum
missus foret: Itaq; & illum/ & eq-
ret romanos/ & negociatores/ a-
lios/ plerosq; pacis spe impel-
lit: ut romam ad suos necessa-
rios asperre in metellum de bel-
lo scribant: Mariū impatore
poscant: Sic illi à multis mor-
talibus honestissima suffra-
gatione consulatus petebatur:

Simul ea tempestate plebs nobi-
litate sua p. legem mamiliam
noues extollebat: ita mario cu-
cta procedere: Interim iugur- LXVI
tha postquam obmissa deditio-
ne bellum incipit cum ma-
na cura pacate omnia festulare.
exercitum coegit & ciuitates
quae ab se defecerat formidine
sunt exterrando primum affec-
tare: communire suos locos: in-
nuentia: al. q. quae ip. pacis
amiserat/reficere aut commerc-
ari: Seruicia romanorum allicere:
et eos ipsos q. in praesidiis erant
pecunia tentare: prorsus nihil
intactum neq. quietum pati: cuc-
ta agitare: Igitur uaccenses quo
metellus initio iugurtha paci-
ficante praesidium imposuerat:
fatigati regis supplicis/neq. an-
tea uoluntate sua erant alienati

paulsa q.

q. p. ab. no

C
principes ciuitatis inter se coniu-
rauerunt Nam uulgus uti plerū
q³ solet fieri et maxime numi-
dax ingenio nobili: sediciosū
atq³ discordiosum erat: cupidū
nouarū rerū / q³ quieti ocio ad-
uersum Deinde compositis in-
ter se rebus in diem tertium cede-
re constituit. Quod is festus celeb-
ratusq³ per omnē africanū lu-
dum & lasciuia magisquam
formidine ostentabat. Sed
ubi tempus comedendi fuit ce-
turiones / tribunos atq³ mili-
tares & ipm pfectum oppidi-
tū turpilium syllanum alius
alium in domos suas inuitant:
eos omnes præter turpilium
inter epulas obtruncant: & ipi
Postea milites pallantes in her-
mes quippe intali die / ac sine metu
imperio aggrediuntur. Idem

festus
de factis

2. 11
o. 11

plebs facit: pars edocti a nobi-
litate: alii studio talium rerum in-
citati quibus acta consiliaque ign-
orantibus tumultus ipse & res
noue satis placebant. Romani LXVII
milites percussi ex improviso me-
tu incerti ignarique quod potissimum
facerent trepidare: ad arce
oppidi tendere ubi signa & scu-
ta erant: praesidium hostium potius
ante clausam fugam prohibebat.
Ad haec mulieres puerique pro
tectis aedificiorum saxa & alia
quae locus praebat: certatum
inmittere: ita neque cauere ante
periculum malum, neque a fortissimis
infirmissimo generi resisti: lux-
ta boni malique strenui & inbel-
les multi obtruncati. In ea tan-
ta asperitate seuiissimis numid-
is & oppido undique clauso Tur-
pilius praefectus unus ex omnibus

Apollonius

italicis intactus profugit. Id mihi
cōdia ne hospitis: aut pactione: aut casu ita
euenerit: parum cōperimus: ni
si quia illi intanto malo turpius
uita integra fama potior fuit:
improbus intestabilis q̄ uidet.
Metellus postquā de rebus uacce
actis comperit paulisp̄ moestus
et conspectu abiit: Deinde ubi
ira et equitudo pmixta sunt: cu
maximā cura ultum ire iniurias
festinat: legione cum qua hiem
abat & quā plurimos potest
numidas equites pariter cum
occasu solis expeditos educit:
& postera die circiter hora ter
tiā puenit in quanda planicie
locis paulo superioribus circu
uentam ibi milites fessos itine
ris magnitudine & annuentes
omnia docet: Oppidum Vaccam
non amplius mille passuum ab ee:

Decere illos reliqui labore equo
animo pati. Dum pro cunibus
suis viris fortissimis atq; mi
seris poenas caperent. Pr
eterea praedam benigne oste
tat. Sic animis eorum acceptis
equites in primo latere pedit
esq; quam artificissime ire & si
gna occultare iubet. Vaccenses
ubi animaduertit ad se uersu
exercitum pgerere primo uter
at res metellum esse rati portas
clausere. Deinde ubi neq; agr
os vastari & eos qui aderant
numidas equites uident. Rur
sum iugurtham arbitraticum
magno gaudio obuiam proce
dunt. Equites pedites repente
dato signo, vulgum effusum op
pido cedere. alii ad portas festi
nare. ps turrem capere. ita atq;
præda spes amplius quam lassi

LXII

primi

ascendere

¶
tudo posse: Ita vaccenses biduū
modo ex p̄fidia lātati: ciuitas
magna & opulēs cuncta pena
aut prædæ fuit Turpilius quē
p̄fectū oppidi unum ex oibz
profugisse; supra ostendimus.
iussus a metello causam dicere.
postquam sese pax expurgat:
cōdemnatus uerberatusq; ca
pite poenas soluit Nam is ciu
is excellatio erat Peridem tem
pus bomilcar cuius impulsu
iugurtha deditionē quā metu
delerunt incepat suspectus re
gi: & ip̄e cum suspiciens nou
as res cāpere Ad perniciē eius
dolum quetē: die noctuq; fa
tigare animū Deniq; omnia tē
tando sociū sibi adiungit:

¶ H abdalsan hominē nobilem/ma
gnis opibus clarum/acceptūq;
popularibus suis: qui plerūq;

exercitum ab rege seorsum duc-
 tare: & omnes res exequi soli-
 tus erat: quæ iugurthæ fello
 aut maioribus astricto supe-
 rauerat: ex quo illi gloria opes
 q̃ in uente sunt. Igitur utrius-
 q̃ consilio dies insidiis statuit.
 Cætera ubi res posceret extem-
 pore parari placuit. Nabdalsa
 ad exercitum profectus quem
 inter hiberna romanos iussu
 habebat: ne ager multis hosti-
 bus uastaretur. Is postqua ma-
 gnitudine facinoris percussus
 ad tempus non uenit: metusq̃
 rem impediēbat: bomilcar si-
 mul cupidibus incepta patr-
 andi: & timore loci anxius ne
 obmisso ueteri consilio noui que-
 reret: litteras ad eum p̃ homin-
 es fideles mittit: inquis molli-
 ciem socordiamque fieri uiri

accusare. Testari deos p quos iu-
rauiſſet. monere ne premia.
Metelli in pestem uerteret. in
girtha exercitum ad ee. Cetera
sua ne an metelli uirtute periri
id modo agitari: pro inde repu-
tari cum animo suo praemia an
cruciatum mallet. Sed cu he lre
allate forte nabdalsa exercita-
to corpore fessus in lecto quies-
cebat. Vbi cognitis bomilcaris
uerbis primo cura deinde uti so-
let egrum animu sonus cepit.
Erat ei numida quida negocio-
rum curator fidus acceptus q
et omniu consilio q nisi noui-
ssimi particeps: qui postqua
allatas lras audiuit ex consueta
dine ratus opera aut ingenio
suo opus ee in tabernaculum
introiuit: dormiente illo episto-
lam sup caput in puluino teme

positam sumit ac plegit. Dein
de cognitis insidiis ad regem
pergit. Nabdalsa paulo post
experrectus ubi neq; episto
lam repperit et rem omnem
uti acta erat ex profugis cog
nouit pmo indice persequi
conatus est. Postq; id frustra
fuit: inqurtham placandi gr
atia accedit: dicit que ipe pa
ramissa facere pfidia clientis
sui preuenta esse: lacrimans
obtestatur p amicitiam perq;
sua antea fideliter acta ne su
per tali scelere suspectum se
le haberet. Ad ea rex aliter
atq; animo gerebat placide
respondit: Bomilcare aliisq;
multis quos socios insidiarum
cognouerat interfectis: iram
oppresserat: ne qua ex eo nego
cio sedicio aut bellum eriret.

Neq; post id locor in gurthe
dies aut nox ulla quies fuit:
neq; loco neq; mortali cuiqua
aut tempori satis cedere: Cu
uel hostesq; iuxta metuere cu
cum spectare omnia: & omni
strepitu pauescere. Alio loco
saepe contra decus regu noc
tu requiescere: Interdum som
no excitatus arreptis armis
tumultu facere: Ita formidine
quasi uecordia exagitari: Igit
metellus ubi de casu Bomilca
ris & indicio patefacto expro
fugis cognouit. Rursus tam
quam ad integrum bellum cuc
ta parat festinatq; Marium
fatigantem de profectione
simul et inuitu & offensum
sibi parum ydoneu ratus do
mum mittit: & romae plebs li
tteris quae de metello & mario

atq; alio

LXXIII

misle erant cognatis uiolenti
animo de ambobus acceperant
Impatori nobilitas que antea
decori fuit inuidia esse. Atul
li alteri generis humilitas
fauorem addiderat. Ceterum
in utroque magistudia partium
quam bona aut mala sua mo
derata sunt. Præterea seditio
si magistratus uulgi exagi
tare. Metellum omnibus con
tentionibus reum capitis accer
sere. Marij uirtutem inma
nui celebrare. Denique plebs
sic accensa est uti opifices ag
restesque omnes quorum res fid
esque in manibus lite erant re
lictis operibus frequenterent
Marium & sua necessaria po
st illius honorem ducerent
ita percussa nobilitate post mu
ltas tempestates nouo homi

vacantur
extant

LXXIV

consulatus mandatur. Et post
ea populus — à Ter ple-mal
lio mantino rogatus est que
velleret cum iugurtha bellum
gerere: frequens populus ma
rium iussit. Sed paulo ante se
natus decreuerat numidiam
Metello prouinciā ea res frus
tra fuit. Eodem tempore iugur
tha amissis amicis quos ple
rosq; ipse necauerat ceteri for
midine percussi: pars ad roma
nos: alii ad regem bocchum
profugerat: cum neq; bellum
geri sine ministris posset et no
uorum fidem intanta perfidia
uetes & experiri periculosum
duceret incertusq; uani agita
batur: neq; illi res neq; consi
lium aut quisqua omniu satis
placebat. Itine ita prefectos indi
es mutare modo aduersu host

es, interdum in solitudine per
gere: saepe in fuga ac paulo po
st in armis spem habere: dub
itare virtutis suae an fidei pop
ularium minus credere quod
intenderat res adversa erat.
Sed inter eas moras repente se
se metellus cum exercitu oste
dit. Numidae a iugurtha pro tem
pere parati instructique. Deinde
prelium incipitur: qua in parte
rex pugnae affuit atque aliquan
diu certatu est: Ceterum omnes
eius milites in primo congressu
omni pulsi fugatique. Romani
signorum & armorum & aliquanto
numero hostium paucorum po
titi sunt: Nam ferme Numida
as in omnibus preliis magis
pedes quam arma tutati sunt:
Et a fuga iugurtha impensus
modo reliis suis diffidens

rum perfugis et parte equitatus
insolitudine. Deinde thalam
peruenit ad oppidum magnu
atq; opulentum ubi pleriq; the
sauri filiosq; eius multus pu
ericiæ cultus erat. Quæ postq;
metello compta sunt quaq; in
ter thalam flumenq; proximu
in spacio milium. Loca arida
atq; uasta esse cognouerat. tamen
spe patrandi belli si oppido po
titus foret. Omnes asperitates
superuadere ac natura etiam
vincere aggreditur. Igitur om
nia iumenta sarcinis leuari ui
bet nisi frumento dies decem
eter utres & alia aquæ ido
nea portari. Preterea congrui
ex agris quam plurimu potest
domiti pecoris, eoq; imponit
uasa cuiuscunq; modi. Sed ple
raq; lignea sunt collecta extu

4
gariis numidus. Ad hæc finiti-
mis imperat qui se post regis
fugam Metello dederant/ut
quam plurimum quilibet aquæ
appertaret. diem locumq; ubi
presso fuerit predicit. Iple ex
flumine quæ proximum oppi-
do esse supradiximus iumen-
ta honorat. eo modo instruc-
tus ad thalam proficiscitur.

DEinde ubi ad locum ventu-
rit quo numidus precepe-
rat & castra posita munita q;
sunt. tanta repente: celo missa
uis aquæ dicitur ut ea modo
latis exercitui superq; foret.
Præterea commensatis spe am-
plior. quia numidus sicuti ple-
riq; faciunt in noua dedicio-
ne officia intendit. Ceteri
milites religione pluma ma-
gis usi sunt cæres multum

ad fluminis

LXXXVI

animis circumdedit. Nam
ratulose deo immortalibus cu
ra esse. Deinde post hoc die co
tumaciter impunit et adha
lam pervenit. Oppidam quise
le lulase asperitate munus et
delevant magna atq; insolita
re pulsi. Nihilis seignis bel
lum pavore idem nostri fac
sed rex nihil iam infectu me
tello credens quippe qui am
ma sem et talia loca temporaria
turs denique extoris imperan
tem inuicta unvat. cum lib
eris et magna parte pecunia
ex oppido. No. tu profugit ne
q; postea in illo loco amplius
vna die aut nocte una moratus.
simulabat sese negotii gratia
propter. Ceterum prodicio
nem timebat quam uitate pos
se gloritate putabat. Nam to

17
A
ha consilia per se ex oppor
tunitate solent capi. At metel
lus ubi oppidanos per se ut
entel simul oppidum & ope
ribus & loco munita uidet
uallo fossaq; moenia circue
rit. Deinde in locis maxime
ad omnis umas agere sup^{per} p^{per}da
aggere moenia & sup^{per} aq^{per} orem
impositis turribus opus ad
munitos tutari. Contra ha
oppidum festinare parare pro
rsus ab utroq; nihil reliquu
ri. Diu nq; romani multo ante
labore pedibusq; fatigati post
dies decem xl q; conueniunt er
at oppida munda petite sunt.
propterea omnis alij fugis corru
pta est. Et post qua muru ar
ibus ferunt resq; suas afflicto
uident. aurum argentuq; & a
lia que prima dicuntur domo

regiam comportant. Ibiq; & uino
et epulis onerati illaq; & diuinum
& semet ioni corruptum put.
Et quas uicti ab hostibus poe-
nas metus taceas ipsi uolen-
tes pendere. Sed pariter rei
capta thala legati ex oppido
lepti ad metellum uenerunt ora-
tes uti presidium praeficeretur
mitterent. Amulare quendam
hominem nobilem factionum
nouis rebus studere: aduer-
sum quem neq; imperia ma-
gistratum neq; leges ualere.
Iussu id festinaret in summo pe-
riculo suam salutem & illorum
fore socios. Nam leptitania
ante a principio belli iugur-
thini ad bestiam consulem &
postea romam miserant ami-
cicia societatemq; rogatum.
Deinde ubi ea sunt patrata

semp boni fidelesq; mansere:
et cuncti a beatha Albina me
tello imperata grauitate fece
rant: itaq; ab imperatore faci
leg; petebat adepti sunt: mi
lesunt eo coheres ligurum
m^{is} & Q. annus prefectus d. LXXVIII.
oppidum a sidonius conditu
est quos accepimus p^{er} singas
ob discordias ciuiles nambis
in eos locos uenisse. Ceteru
situm inter duas furthes qui
bus neme exre inditu est:
Nam duo sunt sinus prope
in extrema africa impares
magnitudine pari natura quo
rum loca proxima terre per
alta sunt. Cetera ut fors tulit
alta alia in tempestate uadosa.
Nam ubi mare magnu esse
& seuire uentis coepit limum
arenam et saxa ingentia iluc

et trahunt ita facies locos cum
uentis simul mutatur. Surthes
ab trichunomate sunt eiusci
uitatis lingua modo ouersa et
conubio nimida. Leges cul
tusque pluraque uisitata sidon
ique eo facilius retinebant
quod procul ab imperio regis
atatem agebant. Inter illa et fre
quente numidium multi ui
sti locierunt.

LXVII A

Sed quoniam in has regiones
pleptimorum negocia ueni
unt non indignum uidetur eg
regium atque mirabile facinus
dicere karthaginensium memor
are. Eam rem locus nos admon
uit: Quae tempestate carthagin
enses plerique africae imperitab
ant. Cyrenenses quoque magni
atque opulenti fuere. Ager in me
die arenosus una specie neque

quo

126
Flumen neq; mons erat qui fin
es oculi discerneret. Quia res e
ss in magno diurnoq; bello in
ter se habuit. postq; utriusq; le
giones item classes saepe fuisse
fugatas & alteri alteros aliq̃tu
atque uicant. Veriti ne mex uic
tos uictores defessos alius ag
grediretur p̃ inducias spensio
nem faciant. Vti certe die lega
ti domo proficiscerentur. Quo
in loco inter se obuij fuissent.
Is communis utriusq; populi fi
nis haberetur. Igitur carthag
ine duo fratres missi quibus
nomen philenes erat. maturi
uere iter pergere. Curcenses tu
dius uere id recordiam an casu
acciderit paru cognouit. Ceteru
solet nullis locis tempestas ha
ud secus atq; in mari retinere
homines. Nam ubi per loca sq

C

lia & nuda gignentui uentus co
hortus arenam humo excitau
rat. Ea magna ui agitata ora ho
minū oculosq; implere solet. Ita
prospectu impedito morari iter.
Postq; Cyrenenses aliquanto po
steriores se fesse uident & obre
corruptam domi poenas metu
unt. criminari carthaginienses
ante tempus domo digressos
D conturbare rem: deniq; omnia
malle quam uicti abirent. Sed cu
phileni aut peni aliam conditio
nem tantummodo equam pete
rent: græci optionem carthagi
nensiam faciunt ut illi. o fines
populo suo peteret: ibi uiui ob
ruerentur uel eadem conditio
ne sese quem in locum uellet
processuros. Phileni conditio
ne probata: seq; uitamq; suam
rei publicæ cōdonauere. Ita uiui

126
sunt obruta cathaginenses in eo
loco philemis fratribus aras co-
secrauerunt. Alijque illis domi ho-
nores instituti sunt. Nunc ad
rem redeo. iugurtha postquam ami-
ssa tala thala nihil satis esse fir-
mum contra metellum putat
per magnas solitudines cum pau-
cis profectus puenit ad getulos
genus hominum ferum incu-
litumque & eo tempore ignarus
nominis Romanorum & multitu-
dine in unum cogit ac paulatim
consuefacit ordines habere se-
qui signa impium observare
item alia militaria facere. Præ-
terea regis bocchu proximos
magnis muneribus & maiori-
bus promissis ad studiū suū p-
ducit. Quibus adiutoribus re-
gem aggressus impellit uti ad-
uersum romanos bellū incipiat.

Id ea gratia facilius promittitur
fuitque boecchus munice humiliter
commodi belli legatos romam mi-
sit fœdus & amicitia petitum
Quam rem opportunissima pau-
ci impediuerunt Incepto bello
et auaritia quis omnia honesta
quæ atque inhonesta uendere mos
erat. & cum iugurtha filia boecchi
nupsit. Verum ea neccitudo
apud numidos maurosque leuis
existitur quia singuli pro opibus
quisque quam plurimas uxores
omnes aliam alii plures habent sed
reges et numero amplius ita mi-
nus multitudinem uxorū distra-
hitur nullam profocia optinet.
pariter omnes uiles sunt. Igitur
in locum ambobus placitū exer-
citus conueniunt. Ibi fides data
& accepta iugurtha boeci animu
oratione accendit dicens roma

117
nos iniustos profunda auaritia
omnes omni hostes esse. Ca
dem illos causam belli cum hoc
elio habere quam scum & cu
alijs gentibus libidine impe
randi quis omnia regna abue
ria sunt. Tum sese paulo ante
carthaginenses. Item rege per
sem: post ubi quisp opulenti
simis uidentur. Ita hostem
romani fore. huius atq; alius ta
libus ductis ad cyrtam oppidu
iter constituit: Quod ibi & ni
bellus praedam captiuosq; & im
pedimenta locant. Ita iugu
rtha ratus aut capta urbe ope
praeium fore aut si dux roma
nus auxilio suis fratribus ue
nisset: praelio sese esse certatur
os. Nam callidus id modo se
stinabat bocchi pacem immi
nuere: ne agitando moras aliud

quam bellum mallet. Imperator
postquam de societate regum co
gnouit non temere neq; uti sa
pe iam uicto iugurtha consueue
uerat omnibus locis pugnandi
copiam facit. Ceterum haud pro
cul a cyrta castris munitis re
ges operitur melius esse ratus
cognitis mauris quia is no
uus hostis accesserat ex como
do pugnam facere. Interum ro
ma per litteras certior fit proui
ciam numidiam mario data.
Nam consulem factum antea ac
ceperat. Quibus rebus supra
bonum aut honestum percussus
neq; lacrimas tenere neq; mo
derari linguam. Vir egregius
in alijs artibus nimis molliter
egritudine patitur. Quam rem alij
in superbiam uertebant alij bo
num ingenium contumelia acci

4
nsum esse multi quod iam par
ta victoria a manibus eripere
tur nobis satis cognitu est. Il
lum magis honore marii qua
in iuria sua excruciatum neq
tam anxie latuisse si ade
mpta prouincia alij qua mario
crederetur. Igitur eo dolore im
peditus, & quia stulticia uide
batur alienam rem suo pericu
lo curare. Legatos ad bocchum
mittit. postulatu ne sine causa
hostis romani populi fieret:
habere tum magnā copia socie
tatis amicitiaq; iungenda
que potior bello esset: & q̄q̄ opi
bus suis confideret tamen nō
debere incerta pro incertis mu
tare. Omne bellum facile sumi:
ceteris acerrime desinere. Non
in eiusdem potestate initium eius
et finem esse. Incipere cuius

Si ignis licet non deponi nisi
cum victores uolint. Proinde
sibi regnoq. suo consulere: ut
florantis res suas cum uiguri
hæ peditis misceret. Ad ea rex si
tis placide uerba facit. sese pace
cupere. sed uiguri hæ fortunam
miseri: si eadem illi copia fiet:
omnia conuentura. rursus impe
diter contra postulata bocchi nu
cios mittit. Ille partim probare:
alia abnuere. Eo modo sepe ib
utroq. missis: remissisq. nun
tis tempus procedere: & ex me
telli uoluntate bellum intractu
trahi. At marius ut supradixi
mus cupientissima plebe cons
ul factus. Postq. ei prouinciam
Numidiam populus iussit: ana
tam infestus nobilitati: tum ue
ro multus atq. ferox instare sin
gulos modo uniuersos ledere.

LXXXIV

dictare sibi solatium exuatis
illis spolia cepisse. Alia præter
magnifica prole & illis dolentia.
Intum bulio que opus erant pri
ma habere: postulare legionibus
supplementum: auxilia a populis
et regibus sociisque arcescere. Ete
rera exlatio fortissimu qui n. p.
plerosque militia: paucos fama co
gitos accire & ambiendo cogere.
Homines e meritis stipendios
secum proficisci: Neque illi fama
tus: quanquam aduersus erat de il
lo negotio negare audebat. Ce
terum supplementum etiam latus de
creuerat: quia neque plebs: nolo
re militiam putabatur aut ma
rius usum belli aut studia uul
gi amissum: sed ea res frustra
sperata tanta libido cum mario
eundi plerosque uniuersat sese
quisque præda locupletem fore.

uictorem domū rediturum Alia
huiusmodi animos trahēbāt
et eos non paululū oratione
sua marcus arrexerat. Nam
postq̃ omnibus quā postulare
rat decretis milites scribere
uult. hortandi causa simul et
nobilitatem uti consueuerat ex
agitandi contionem populi
aduocauit Deinde hoc modo
dixit.

LXXXV

Scio ego quurites plerūq̃ no
uisdem artibus imperius
a uobis petere & postquā ade
pti sunt gere primo indust
rios supplices modicos esse
Deinde p̃ ignauia & superbia
etatem agere Sed mihi contra
ea uidentur uniuersa res p̃ q̃
consulatus aut praetura eo maio
re cura illam administrari qua
hac peti debere Neq̃ me fal

lit quantum cum maximo benefi- A
 cio in isto negotio sustineam
 bellum parare: terrarum parce- simul at-
 re cogere ad mililia eos quos
 nolis defendere: domi forisq[ue]
 omnia curare: & ea agere inter
 inuidos: occurrentes tactos
 et epumione quiritis asperuise.
 Ad hæc tialu deliquere uetus Q
 nobilitas: in uorum fortia fac-
 tæ cognatos et alii nu opes in
 ulte clientele: omnia hæc præ-
 sidio illis ad sunt. Mihi spes
 omnes in me inest: sit quas ne-
 cesse est uirtute et innocentia
 tutari. Nam alia infirma sunt
 & illud intelligo quiritis om-
 num ora in me conuersa esse:
 Sed scio equos bonosq[ue] faue-
 re: quippe mea benefacta rei
 publicæ præcedunt: nobilitate
 locum in uadendi querere quo

E mihi acris ad intendendum est ut
neque uos capiamini & illi frustr
aueant Ita ad hanc etatis a pue
ritia sui ut omnes labores et
pericula consueti habeamus qui
ante uestra beneficia gratuito
faciebam ea mihi accepta merce
de deferam Non consilium qui
rites illis difficile est intempe
ratibus potestatibus tempera
re qui per ambitione sese pro
bos simulauere. Mihi qui om
nem etatem in optimis artibus
conbeneficere iam ex consuetu
dine in naturam uertitur. Bellu
me gerere cum iugurtha uassi
this quam rem nobilitas egerri
me tulit Quis reputate cum
animis uestris num id mihi ui
melius sit. Si quidem ex illo glo
bo nobilitatis ad hec aut ad al
iud tale negotium mittitis ho

minem veteris profapia ac mu-
ltarum magni et nullius st-
pendij scilicet ut tanta te igna-
rus omni utripidit festinet su-
mat aliquem ex populo monitor-
em officij sui itaq; euenit pleru-
p ut quem uos imperare uulistis
d' imperatorem alium querat
Atque ego scio quicquid qui po-
tissimum consules facti sunt
& acta maiores et grecoru mili-
taria precepta legere ceperunt
prepositi homines Nam q-
ueret consilium quam t. exitem
perre posterius est re atq; usu
prius est Compente me qui
rites cum illos sapia me
hominem nouum. Quia illi au-
dire & legere solent eorum
partes uiri Alia egunt ges-
ta que illi audire et legere sol-
nt litteris ego militanda dudi-

B

na regere
q. p. h. ipa

ci. Nunc uos existimate facta
an dicta pluris sint: Contem
pnuunt nouitatem meam: ego
illo ex ignauiam: mihi fortuna
illis probra obiectantur: quia
quam ego naturam unam &
communem omnium existimo:
Sed fortissimum quendam et ge
nerosissimum esse. Ac si iam ex
patribus albi^{ne} queri posset
me an illos ex se gigni malue
rint: quid responsuros credi
tis mihi sese liberos quam op
timos uoluisse. Quod si iure
me despiciunt: faciant idem
maioribus suis quibus uti mihi
ex uirtute nobilitas cepit. In
uident honori meo: ergo ui
uideant labori & innocentie
periculis etiam meis quoniam
hæc per illum cepi. Verum ho
mines corrupti supbia ita etiam

aut bestie

43
te in agunt quasi uel res bono
res contempnant ita hoc petunt
quasi honeste uixerint: nonne
illi falsi sunt: qui diversissim
as res pariter expectant: igna
miae uoluptatem & praemia
uirtutis. Atq; et cum apud uos
aut in senatu uerba faciunt:
plerumq; oratione maiores suos
extollunt eorum fortia facta
memorando clariore se se pu
tant: quod contra est. Nam qu
to uita illorum praeclearior: ta
nte horum socordia flagitiu
ior. Et profecto ita res sese ha
bent maiorum gloria poster
ius lumen est: neq; bona neq;
mala eorum in occulto patitur:
huiusce rei ego uisum pa
tior quites. Verum id quod
multo praeclearius est mea bene met
facta mihi dicere licet nunc

videte quam iniqui sunt. Quod
excellentia virtute arrogant. id
mihi ex mea non occidit: scilicet
quod imitator non habeo.
Et quia mihi non nobilitas est
quod mihi peccasse melius
est quam accipere corruptum.
Equidem non ignoro ego sum
mihi respondeo. Sed et abunde
illis tarditatem et compositionem
orationem fore. Sed in maxima
vestro loco ficio cum omni
locis me usque. Maledictio habet
eum. non placent reticere. neque
modestum in consuetudinem de
iure. Nam quidem ex animi
sententia nulla oratio ledere
potest. Quippe non recedit. et
eum predicent falsam tantum more
usque mei superant. Sed quoniam
vestra consilia acutissimum que
mihi summi hominem & in hoc

ferre: praesidia agitare: nihil me
tuerem nisi turpem famam: hic me
aestatem iuxta pati humi requi
escere: Eodem tempore in opiam
& laborem tollerare: Huic ego p
ceptis milites hortabor: neque
illos arte colam: me opulenter:
neque faciam gloriam meam la
borem illorum: hoc est utile:
hoc est civile imperium. Nam
cum tute per molliciam agas
exercitu supplicio cogere: id e
dominū non imperatorem ee

Haec atque alia maiores nostri faci
endo seque remque celebrauerunt
Quis nobilitas freta ipsa dis
similis moribus nos illorum em
ulos contemnit & omnes hono
res non ex merito sed quasi
debitos a uobis repetit. Ceteri
homines superbissimi procul er
rant maiores eorum omnia quae

4
 licet illis reliquere diuitias:
 imagines memoriam suam: pr
 a claram: uirtutem non relique
 re: neq; poterint ea sola neq; da
 tur dono neq; accipitur Sordi
 dum me & incultis moribus
 auiunt: quia parum late diuinum
 exorno neq; strionem ullum ne
 q; pluris rixen cocum quam ui
 llicum habeo: quae mihi libet co
 fiteri quiritis. Nam ex parente **B**
 meo et aliis sanctis uiris ita acce
 pi munditias mulieribus: labo
 rem uiris conuenire: omnibusq;
 bonis oportere plus gloria
 quam diuitias esse Armano
 suppellectilem decori esse. Qui
 ergo quod iuuat: quod carum
 existimant id semp faciant. A
 ment poterit ubi adolefcentia
 habuerit ubi senectute agant:
 in conuiuiis delecti uentri &

Turpissimę parti corporis sudore
puluerem campi et alia taliare
linquant nobis quibus illa op
ulū iocundiora sunt. Verum no
ita est. Nam ubi se flagitiosus de
decorauere turpissimū uiri bo
nerum premia ereptum eunt
ita inuictissimū luxuria et igna
ria possunt artes illis qui colue
re eas nihil efficiunt neq; publi
ce innoxie diti sunt. Nunc quo
nam illis quantum mei mores no
diorum flagitia poscebant respo
di pauca de re p. loquar. Primum
omniū de nimidiū bonum ha
bere minime quirit. Namq; ad
hoc tempus uiguerit tutita st
omnia remouisti. auariciam im
periciam atq; superbiam. Deinde
exaruit ubi est locus sciens.
Sed unum me hercule magis
serrum quam felix. Nam mi

gna pars eius: auaritia et temeritas
 te ducum attrita est. Quam ob
 rem nos quibus militaris est
 artis adiutissimi mecum et capel
 lite rem. p. neq. queng. exc. lam
 itate aliorum/aut imperatoru
 supbia motus ceperat egomet
 in agmine aut in praelio consu
 ltor idem et socius periculi ue
 liscum adero: meq. uos in omib.
 rebus iuxta geram: et profecto
 diu iuuantibus omnia matura
 sunt uictoriae praedalaus. Que
 si dubia aut procul essent tamen
 omnes bonos. R. P. subuenire
 decet. etenim nemo ignauum
 mortalis factus est: neq. quisq.
 parens liberis uti aeterni forent
 p. se optauit: magis uti boni ho
 nestiq. uitam exigerent. Plura
 dicerem quiritis si timidis uir
 tutem uerba adderent: Nam

B

quidam

strenuis abunde dictum puto.

LXXVVI

H Vniuscemodi oratione habi-
ta Marius postquam plebis
animos arrectos uidet: propere
committit: stipendio: armis: ali-
isq; utilibus naues onerat: cum
his Mallum legatum profici-
sci iubet: ipse interea milites
scribere non more maiori: neq;
ex classibus: sed ut cuiusq; libi-
do erat: capiti censos plerosq;
id factum: alii inopia bonorum
alii per ambitionem consulis
memorabant: quod ab eo ge-
nere celebratus auctusq; erat:
& homini potentiam queren-
ti egentissimus quisq; oportu-
nissimus: cui neq; sua cura qui-
ppe que nulla sunt nulla &
omnia cum aliquanto maiore
pretio honesta uidentur: Igitur
marius cum aliquanto maiore

Aulum

ture

ferat

132
numero quam decretum erat
africam profectus paucis die
bus uticam aduehitur. Exerci
tus ei traditur a .P. Rutilio nā ^{o legato}
metellus conspectum mari
fugerat ne uideret ea quæ animus
audita tolerare nequebat. Sed
consul expletis legionibus co
hortibus auxiliariis magnum
fertilem & præda onustum pro
ficiscitur: ubi omnia captami
litibus donat. Deinde castella
& oppida nata parum munita ^{pet unis}
aggreditur: prælia multa. Ceteris
alia leuia alijs locis facere

Interim noui milites sine
metu pugnae adesse: uidere
fugientes capi aut occidi: forti
ssimū quæq; tutissimū armis
libertatem patriam parentes
quæ & omnia alia regi gloriam
atq; diuitias queri. Sic breui

spatio non utereturq; coaluerunt
& iura omnia equalis facta est.
At reges ubi de aduentu mari
comentum diueri in difficiles
locos ibeunt: ita iugurtha pla
cuerat speranti mox effulos ho
stis inuadi posse Romanos: si
cuti pleriq; remoto metu lux
ius licentiusq; futuros. Metel
lus interea remam profectus
contra ipem suam letissimis
animis accipitur: plebsq; patri
ribusq; postquam in uisibilia dec
flent iuxta caus fuit: sed mari
us impigre prudenterq; suos
& hostium res pariter attendere
cognoscere quid boni utriusq;
ut contra esset Explorare itinera
regum: consilia: & insidias ante
uenire: nihil apud se remissum
neq; apud illos tutum pati Itiq;
getulis & iugurtham exlocis

LXXXVIII

nostris praedat agens saepe ag A
 gressus in itinere fuderat: ipse
 q. regem laud procul ab oppido
 Cythra armis exierat: quae post
 quam gloriola modestum neq. ^{facta}
 belli parandi copiam ceptum
 statuit urbesq. inris aut loco pro
 hostibus & aduersum se oppor
 tunissimae erant singulas circu
 uenire: ita in quartam rursus aut
 praedictis nudatum si ea patere
 tur aut praelio certatur. Nam B
 beechus nuncios ad eum saepe
 miserat: dicens se uelle p. R.
 amicitiam: nequid a se hostile
 timeret: is simulauerat ne quo
 impraeus grauior accederet
 in nemobilitate ingeni pacem
 atq. bellum mutare solitus pax t p/bh/ce
 exploratum est: sed consul uti
 tueret oppida, castella, munita
 aduersumq. uitalia metuant parant

auxilium

illum

†

per ac intro

taque

præmia ostentando auertere ab
hostibus: ac primo mediocria
gerebat: existimans iugurtham
ob suos tutandos in manus su
as venturum. Sed ubi procul
abesse: & alius negotius intentum
esse accepit: maiora et magis
aspra aggredi tempus visum
est. Erat inter ingentes solitudi
nes oppidum magnū atq; uale
ns nomine capsa: cuius conditor
hercules libys memorabatur
Eius ciues apud iugurtham in
munes leui imperio et ob ea fi
delissimi habebantur: muniti
aduersum hostes non moenib
us modo & armis atq; uiris.
Vere etiam magis locorum suorum
asperitate. Nam præter loca op
pido propinqua alia omnia
uasta: inculta: egentia: atq; infe
sta serpentibus: quorum uis sicuti

A

omniū ferarū inopia tibi acrior
erat. Ad hāc natura serpentū
satis p̄ se prutiosa siti magis
quam alia re accenditur. Eius
oppidi potumdi maxima ma
rum cupido inuaserat cum p̄
usum belli: tum quia res aspera
uidebatur: & metellus oppidū
thalam cum magna gloria cep
erat. haud dissimiliter situm mu
nitumq; nisi q̄ — apud thalā
non longe a moenibus aliquot
fontes erant. Capsenses una mo
do atq; ea quae erat intra oppid
um iugraqua: cetera pluvia ute
bantur. Id ibi quā in omni afri
ca quae procul amari incultius
agebatur eo facilius tolleraba
tur quia numida plerumq; lac
te & ferma carne uescebantur:
& neq; salem neq; alia irritame
ta gula querebant. Cibus illis

affidua
a ibiq; et

bit

pot?

[illegible]

nere facto cursum. Item pro
xima facit. Deinde tertium mu
lto ante lucis aduentum per
uenit in locum tumultuosum
a capsa non amplius diuum
mulum intervallo. Ibiq; qui
occultissime potest cum omni
bus copis diem operitur. Sed
ubi dies coepit & numide in
lul hostile metuentes multi
oppido egressi repente omne
equitatum & cum his uelocis
sumos pedites cursu tendere
ad capsam et portas obsidere
iubet. Deinde ipe intentus pro
pere sequi: neq; milites pre
dari sinere. Quia postquam op
pidam cognouere res trepide
ingenti metus: malum improbi
sum. Ad hanc pars ciuium ex
tra moenia in hostiu potestate
cogere uti deditionem faceret.

Cetera oppidum incesum: Nu
 mide pueres interfecti. & a
 lii omnes uenundati. praeda
 militibus diuisa. Id facinus
 contra effugius belli non avar
 tia neq. consulis admissum. sed
 quia locus iugurthe opportu
 nus. nobis aditu difficilis. ge
 nus hominum mobile. infidum:
 antea quoq. beneficio neq. re
 tu coercitum. Postquam pe
 regit tantam rem. nullus sine
 ullo suorum incommodo ma
 gnus & clarus antea. maior &
 clarior haberi coepit. omnia no
 bene consulta in uirtutem trahere
 bantur. Milites modesto im
 perio habitus simul & locupletes
 id caelum terre. Numide ma
 gis quam mortalem timere:
 p. ostremo omnes socii atq. hos
 tes credunt illi aut mentem

p. scelere

cohercebat

esset

B

Edimam autem non deoq. mutua
non parandi sed conuulsi-
res bene mouit ad dei oppida
pergit p. me. rep. u. p. n. i. u. s.
nummus cap. p. l. a. d. e. c. e. p. e.
e. p. t. e. r. n. i. s. i. u. m. m. i. l. e. r. u. m. c. u.
n. e. t. t. i. m. p. a. l. i. s. t. a. t. q. c. o. d. e.
m. i. n. i. s. p. l. o. r. e. D. e. n. i. q. m. u. l. t. i. s.
l. o. r. i. s. p. o. l. i. t. i. s. a. p. l. e. n. i. s. q. e. x. e. r. c. i. t. i.
m. e. n. t. i. s. t. h. u. m. t. e. m. s. e. g. r. e. d. i. t.
n. o. n. c. a. s. t. u. m. s. p. e. c. i. t. a. t. e. q. u. e. c. a. p.
s. e. d. i. m. u. s. t. e. c. u. m. h. a. u. d. s. e. c. i. t. a.
d. i. u. l. a. m. N. a. m. q. h. a. u. d. l. o. n. g. e.
a. f. l. u. m. i. n. e. m. u. l. t. i. t. u. d. q. u. o. d. i. n. q.
u. n. i. u. s. l. o. r. i. s. t. e. c. e. g. r. a. m. d. i. s. c. u. l.
g. e. l. a. m. E. r. a. t. i. n. t. e. r. e. t. e. r. a. m. p. l. a. n.
s. i. m. m. o. n. t. s. i. c. e. t. a. m. m. e. d. i. e. t. i. c. i.
s. t. i. l. l. o. s. a. n. t. p. a. r. e. n. t. u. m. u. n. i. t. i. s.
u. n. i. t. i. s. e. d. i. t. i. s. u. n. i. t. i. s. p. e. r. a. n. g. u. i. t. u. a. d.
u. n. i. t. i. s. t. e. N. a. m. l. o. r. i. s. t. e. m. i. d.
u. n. i. t. u. m. a. d. u. t. o. p. e. r. a. t. i. s. t. u. l. e. t.
p. a. t. r. e. p. o. q. u. e. l. o. c. u. m. N. i. l. u. n. i. t. i. s.

oppida

quod de regibus durissimam erant. A
 summa enimque intentio: sed
 ea res turpiter quam in consilio
 melius posita. Nam inge castre
 illo virorum atq; armorum litis:
 magna vis & frumenti: fons aq
 ue: aggerib; turbulisq; turrib;
 usq; atq; aliis machinacionib;
 locus importunus: iter castella
 non angustum ad modum diffici
 le: utrinq; precipit & uincit cu
 moenti periculo frustra atq;
 intur: Nam cum hec ianex B
 paulo processerant ignavit la
 pidibus corripelant: milites
 neq; spe poterat consistere: ppu
 quitate in locum neq; ~~in~~ in
 sine periculo administrare. Op
 timus q; p cedere: aut lauciari:
 ce teris metui iugeri. At mariq;
 multis diebus & laborib; sup
 er: anxius trahere cu animo suo

pmitte

C

omitteret ne inceptum quicquam
frustrum erat. An fortuna opper-
retur. quia saepe prospere usus
fuerat. Quia cum multos dies
noctesque restans agitaret. forte
quidam ligus ex cohortibus auxili-
ariis gregarius miles castris aq-
uatu egressus. haud procul a
latere castelli. quod aduersum
praeliantibus erat. animaduer-
tit inter saxa repetentes cocleas.

reperes

¶ quarum cum una atque altera dein
plures peteret. studio legendi
paulatim prope ad summum montem
egressus est. ubi postquam solitudi-
nem intellexit. more ingenii hu-
mani cupido difficilia faciundi
animum uertit. & forte in eo loco
grandis illex coaluerat. inter sa-
xa paulum modo prona. deinde
flexa. atque aucta in altitudinem
quo cuncta gignentium natura fert.

cepit

in qua altitudinem

A

p^o m

cuius ramis modo eminentibus
 saxis nifus liquor castelli plani
 cum pericribit q̄ cuncti num
 ida intenti praeliantibus adre
 rant: Exploratis omnibus qua
 mox usui fere ducet at eodem
 regreditur nō temere uti ascen
 derit. sed tentis omnia & circu
 spiciens. Itaq; mariu propere a
 diut. acti edocet hortatur ab ea
 parte qua descenderat: castelli
 tentet pollicetur sese itineri ducē.
 periculiq; nihil ēē docet. Marius cum B
 ligure promissa eius cognitus
 ex presentibus misit: quorū uti
 cuiusq; ingeniu erat itare diffi
 cilem aut facilem renuciare.
 Consul tamen animus paulū est
 arrectus: itaq; excepia tibicini
 & cernicini quāq; numero que
 locissimos delegit & cū his prae
 sidio q̄ foret iū^r ceturiones: oēs q̄

itinerē

ad cognoscendū

C

2014

et ceteris
ornati

liguri parere iubet. Sed in gaudio
proximo die videntur. Sed illi ex
parte pro tempus usum parat
is peritibus omnibus ad locum
ont. Ceteri illi qui ascensuri erant
prae docti abduce arma ornamento
tunc, intineret capite atque pedi
bus nudis, unprope hinc usque
per saxa facilio foret. Super terga gli
di & scuta vetera et numidia ex
alio. Gra pendens simul & offensa
quo leuius iter periret. Igitur progre
dientibus saxa & si qua radices
virtutis eminebat. Liqueis uni
cibusque bus allevati milites faci
lius ascendere. Interdum timides
in solentia itineris. Leuare ubi pa
ulo asperior ascensus erat. Incol
os prole inermes mittere. Quia
ipso cum illis armis sequi. Quia
cubna visui videbantur. Periculosis
us tentare. ac sepius ascendere.

uictus
de

man

eadem et de fœderibus deinde fla
 tum diotrichens ceteris audacia
 agere: Ientur diu nulluq. fati
 gati tandem in castru pueniunt
 desertum ab eis pate q. omnes
 sicut alio diebus aduersu hos
 res adierunt. Marus ubi exnu
 cus cognouit quid ligus coeget
 q. toto die intentos p. se mu
 nidas habuerit. Tum uero coh
 ortatus milites & p. ex animi
 ad coressus est ut adine actia
 succedere & simul hostem ter
 mentis sagittariisq. & timido
 ribus eminus terrere. At nunc
 sepe antea uicinis romanor. sub
 uel. item incensis no castru
 moribus sese tutabant sed
 pro muro dur. noctisq. agitare
 maluerat romani. At natio
 uxorcia obiectare militibus
 nostris iugurtha seruiciu min

an: secundis rebus feroces esse:
Interim cibus roais hostibusq;
prælio intentis magna utrinq;
in pro gloria atq; imperio his:
illis pro salute certantibus re
pente atergo signa canere ac
primo mulieres & pueri qui ui
sum processerat fugere. Dein
uti quisq; muro proximius erat.
Postremo cuncti armati mer
mesq;. Quod ubi accidit eo acer
ius romani intare: fundere
atq; plerisq; tantummodo fauci
are. deinde super occisorum ua
dere corpora: audi gloria cer
tantes murum ascendere: neq;
quenq; omni præda morari. sic
forte correpta mari temeritas
gloriam ex culpa uenit. Ceterum
Cum ea res geritur l. Sylla qu
ætor cu magno equitatu inci
tra uenit. Qui uti exercitu ex

XCV

milites

Latio & a sociis cogeret Romae
 relictus erat. Sed quoniam nostra
 triumphales res admonuit idoneum
 uisum est de natura cultuque eius
 paucis dicere. Neque enim in alio
 loco de syllae rebus dicturi su-
 mus: & lucius sillena optime &
 diligentissime omnia quae eas
 res dixere persecutus: & mihi
 libere ore locutus uidetur. Ig-
 uat illa gentis patritiae nobi-
 lis fuit: familia prope iam exti-
 ncta maiorum ignauia. litter-
 is graecis atque latinis iuxta atque
 doctissime eruditus. Animo i-
 genti: cupulus uoluptatu: sed
 gloriae cupidior. ocio luxurio-
 so esse: tamen in abnegocis ni-
 quae uoluptas remorata. nisi quod
 de uxore potuit honestus co-
 sul: facundus: callidus: & ami-
 citia facilis ad simulanda nego-

C. in altitudine ingenii incredibili
 multas res & maxime pecunia-
 lariorum atque illis felicissime om-
 nium ante civilem uictoria nun-
 cup. industriam fortunam tunc in
 aliis dolorem fortior esset an-
 tibi. Nam postea quo fecerit
 incertum habeo: prout maioris ar-
 piget differere. Agitur syllabi
 dictum est postquam in artem itq
 in castra mari cum equitatu ve-
 nit: rudis ante et ignarus belli
 collectus inanis omnium in paucis
 tempestatibus factus est: Ad hoc
 milites benigne appellare mul-
 tis rogantibus alibi se ipse dare
 beneficia: munus accipere: sed
 ea properantius quam ac mu-
 tum reddere: ipse a nullo in-
 tere: magis in libere ut illi
 plurimum Deberet: doci atque tera-
 tum humilissimis agere in operibus

magnitudineq; ad ingulsi ad ill. 4
Neq; interea quod prauis omib;
hic tale et consules aut consilios
boni animi ledere: immo de me
q; consilio neq; manu p. non in
alium p. t. p. l. et q; interuenire:
Quibus utiq; scartibus breui
maius & militibus carissimis fa
ctus est. At Augustus postq; ex xvii
pudam cap. consilii q; l. et q; mu
nitio et fieri utiles simul & mag
nam pecuniam amiserunt. Ad hoc. R
clum nuntios mitti q; primu
numidia armatoru l. omni cop
ias adduceret. p. t. l. q; l. et q; l. et
n. p. u. ad hoc. Quam ubi amictu
acceptu. dubia belli atq; pacis ra
tiones trahere. simul uti ante
proximos eunt. corripit. Ipse q; donis
Lecche pollicetur munus & ter
ram parte. si aut romanu africa
essent expulsi: aut integris suis

finibus bellum compertū foret.

En premio illectis bellum in
magna multitudine iugurtham
accedit. Ita amboꝝ exercitu iunc
to mariū in hibernia proficiscen
tem iuxta decima parte die reliq
inuiadunt: rati nocte que iam ade
rat s. uictis sibi mōnimento fore.
& si uicissent nullo impedimen
to: q. locor scientes erant: contra
romanos utrunq. casum intene
bris difficilem fore. Igitur simul
consul ex multis de hostiū aduen
tu cogitauit & ipi hostes aderant.
& priusquam exercitus aut instrui:
aut sarcinas colligere: deniq. in
quam signū aut imperiū ullum
accipere quīuisset: equites mau
ri atq. gentili non acie neq. ullo mo
re praelij. Sed cateruntim uti qu
osq. fors cōglobauerat in hostes
ocurrūt: Qui omnes trepidi in

ga

difficiliore

quit

prouide metu & tamē uirtute A
 memores aut arma capiebant
 aut capientes alios ab hostibus
 descendebant: Pars equos ascen-
 dere obuium ut hostibus pu-
 gna latrocumio magis q̄ praelio
 similis sine signis sine ordini per
 bus equites peditesq̄ p̄mixti
 cedere alios alios trucidare Mu-
 lios contra aduersos hostes ac-
 cume pugnantes a tergo circum-
 uenire: neq̄ uirtus neq̄ arma
 suis nostros tegere: Quod hos B
 tes numero plures & undiq̄ cir-
 cumfusi erant. Deniq̄ romani
 uictos nouiq̄ & ob ea scientes
 belli: si quis locus aut casus con-
 unxerat orbes facere atq̄ ita
 ab omnibus partibus simultes tutti
 & instructum hostium suble-
 tabant: neq̄ in eo tam aspero ne- pov
 gocio Marius territus aut ma

cōfētissimū

manu

quodam antea dum ille animo fu-
 it. Sed cum tuus tua quique ex
 tortissimis magnique ex familia
 rissimis parauerat uigari cassum
 ac me de laborantibus suis suc-
 curere: in hostes ubi asstrie-
 tissimi instabant incedere Ma-
 ry consulere militibus quoniam
 impetum centurionis omnibus
 non poterat. Immo erat dies co-
 sumptus cum tamen barbari nih-
 il remittere: atque uti reges prece-
 perant noctem perire rati acrius
 instare. Tunc manus excopia
 rerum consiliū trahit: atque uti suis
 receptui locus esset colles duos
 propinquos inter se occupat: que-
 tum in uno castris parum amole
 fons aquæ magnus erat alter
 castrorum usui oportunitus: quia
 ex magna parte editus & citu-
 pl paucis mōnūmenta gerebat.

Quamvis apud aquam bellam cu-
 equitibus nocte in agitare uis:
 Ipsi discesserunt multo paulatim
 neque minus hostibus turbatione
 in unum trahit deinde cum
 et pleno gradu in cellem sub-
 ducit: Ita ingens loci difficultas
 in curia si populo deterreretur ne-
 que tanta sine lenocinio abire si-
 munt: sed utroque parte multa
 ad hunc circumdatus et uisum am-
 dere: Deinde erectis ignibus
 factis plerumque noctis barbari
 more suo letari exultare atque
 ore uocibusque ipsorum terrore:
 quod non iugere de se promic-
 tori exagere sed ea omni re
 manio eximio et uisum
 locis facilia uisum magnosq. hor-
 tamento erant: Plurimum uero
 marius imperitia hostium conf-
 irmatul quam maximu iuletum

eure

COR

Cubet habere neq; signa quide
uti p. vigiliis solebant cauere.

¶ Deinde ubi lux aduentabat de-
fessus iam hostibus ac paulo
ante somno captis de impro-
uiso uectigales item cohortu
turmarum legionu tibicines

et omnes
et omnia fig. carere

simul omnes amere & milit
es clamore extollere ac port
as erumpere iubet. Mauri atq;
getuli ignoto atq; horribili
sonitu repente excitati neq; fu-
gere neq; arma capere neq;
omnino facere aut providere
quicq; poterat. Ita cunctos stre-
pitu clamore nullo subuenie-
te nostris imitantibus tumu-
lto terrore formidine quasi
uacordia acceperat. Deniq; om-
nes fusi fugatiq; arma & sig-
na militaria pleraq; capta sunt.
pluresq; eo prelio q; oib; aliis

superioribus intercepti sunt. Nam
 sompno & metu insolito impe-
 dita fuga est. Deinde uti mar-
 ius ceperat in hibernia profici-
 scitur per ~~hibernia~~ comitatu in
 oppidis maritimis agere de-
 creuerat. Neque tamen ex uic-
 toria securus aut insolens factus
 esset. Sed pariter ac in conspec-
 tu hostium quadrato agmine
 incedere. Sylla cum equitatu a-
 pud extremos in sinistra parte
 Aulus maelius cum funditori-
 bus & sagittariis. Preterea
 cohortes ligurum curabat: pr-
 imos & extremos cum expedi-
 tis manipulis locauerat. Perfu-
 ge minime cari & regionu sci-
 entissimi nostri iter explora-
 bant. Dimul consul quasi nul-
 lo imposito omnia providere:
 apud omnes adesse: laudare &

A

C

B

tribunus

Cinereque mercibus. Ipse ita am-
 monebatur, ut non milites legere
 neque secus atque iter faceret. Est
 et munus exultationis, quod
 cohortes exequuntur, ut prius
 eos equites auxilium mittere.
Perterea alios in munimentis se
 nullum habere. Virgilius ipse circ-
 uire non tam diffidentia futu-
 ros, quae imperauisset, quam
 uti milibus. Exequatur, um
 impatore labor uelentibus ad-
 esset. Et sane marcus ille atque
 q. temporibus iugurthum belli
 pudor, magis quam male exer-
 citum cohercebat, quod multa
 per ambitione fieri uidebat, quod
 a pueritia ita, consuetam ducit
 et alia, q. ceteri milites
 uocant uoluptatibus habuisset
 nisi tantum rei p. pariter ac seu-
 timus imperio bene atq. donec

futuri

exequatur

in

Lingvita. Igitur quarto die de A
 niq. haud longe ab oppido et
 undiq. simul exequi turres citi
 sese ostenderut: quare hostes quor
 intelligitur. Sed quia dux et
 deunte alius illa parte atq. om
 nes ad eum signum abint. Consul
 incertus quoniam modo autem in
 struxit. nullo ordine commutatio
 aduersum omnia paratus ibidem
 operitur. Itaq. in gurgite spes B
 frustrata est. qui deinde inquit
 uer partes destruit ut patet
 omnibus. Equi aliquot atq. co
 hostibus uentures. Interea sul
 la qui in primis hostes attinge
 rant cohortatus suis firmatim
 & quam maxime contentis equi
 ipe aliq. manu inuadunt. Cui
 in loca manentes aduersus emi
 ssis et missis corpora regere:
 & in qui in manus uenerant obi

C

runcare: Dum eo modo equites
preliantur bocchus cum pediti-
bus quos Volux filius eius add-
uxerat neque in priore pugna in
itinere morati affuerant. Postro-
mam romanoru aciem inuadunt.
Tum marius apud primos erat:
quod ibi uigurtha cum pluri-
mis instabat. De inde numida
cognita bocchi aduentu clam cu
paucis ad pedites se ouertit: ibi
latinae. Nam apud numantiam
loqui didicerat: exclamat nostr-
os frustra pugnare: paulo ante
mariuum sua manu interfectum
esse dicebat: simul gladium san-
guine oblitum ostendere: que
in pugna satis impigre occiso
pedite nostro cruentauerat: Quod
ubi milites acceperunt: magis atro-
citate rei quam fide nuncii terre-
rentur: simulque barbari animos

tollere: & impercul. ses roman
 of acutus incidere: Iamq; paul
 ulum a fuga aberant cum Sylla
 profligatis his quos aduersum
 ierat rediens Mauris. ilatere
 incurrit: Bocchus statim auer
 titur: At iugurtha dum subste
 taret suos & prope iam adepta
 uictoriam retinere cupit: circu
 uentus ab equitibus dextra &
 sinistra omnibus occisus solus
 inter tela hostium uitabundus
 erūpit: At interim marius fu
 gatis equitibus occurrit auxilio
 suis: quos pelli iam acceperat
 Deniq; hostes iam undiq; fusi
 sunt: Tum spectaculum horri
 bile uisum est in campis paten
 tibus sequi effugere: occidit
 prequiatq; uiri afflicti sunt
 ac multi uulneribus acceptis ne
 q; fugere posse neq; quietem pati.

cum multisque armis armatis. Et
 inter omnia quae videtur erat am-
 plectens armis: quibusque re-
 mittere lumen infecta sanguine.
 Postea loci consilium haud dubie
 iam victor peruenit in oppidum co-
 rinthum quo initio profectus mi-
 serat. Ex persequenti dum quatuor
 barbari mille pugnauerat legati
 à boccho veniunt qui reos ver-
 bus à maro petuere ut dūos quā-
 situlinos ad eum mitteret: ut
 de tuo & de populi romani co-
 modo dānamus. Ille ite-
 rum d. Syllam & aulum mihum
 iubet qui quinq; astiti ibant.
 tamen plura verba ad eos
 facere quae ingenium et aut actum
 sum dūctum. aut cupida pado-
 rum iuribus accenderent. Itē
 q. Sylla cuius facundia non ex-
 tra malleo omnes sum. Sp. Pauli

[illegible]

omnium fuisse. Atque hoc uti
tibi a principio praeceperat profe-
to ex populo romano ad hoc tem-
pus multo plura bona accepisse
quam mala perpassus esse. Sed
quoniam humana rerum fortu-
na plerumque regit cui scilicet opor-
tuit iuvam et gratiam nostram te
experiri. Nunc quoniam periculum
licet festinat atque uti coepisti pro-
ge. Multa opportuna habes quae
facilius errata officio superes.
Postremo hoc impetum tunc di-
mitte nunc per te Beneficentis unde
tum te. Nam bello quid valeat
tute scis. Ad ea bene placide
et benigne simul pauca prode-
licto idem verba facit. Te non ha-
sili animo: sed obsequium tutan-
dum arma coepisse. Nam nuni-
dus partem inde iugurtham ex-
pulserunt bellum suum factum.

q^m

multa a^m

se

ut dicebat

...a vastari a mari nequiquis...
...Præterea missis ante romam
...locatis repulsum bonum...
...rum victoriam...
...si non per... legatos
...ad... missurum...
...pia... animus barbari...
...nihil... quos...
...gustulacum...
...metuens id quod parabat...
...nis... Maris interea
...in hibernaculis comp
...sito... expeditis cohortibus
...parte equitatis proficiscuntur
...in loca sola deserta obsecumtu
...rum regionem que iugurtha per
...rugas omnes præsidium impe
...nerat. Tum rursus boechus
...seu... reputando...
...sibi... putatis...
...ant... monumentis...
...amicis quos... iugur

sf

3511

... aut...
romanos...
reputando

[illegible]

fuisse utrumque de me paterfamilias natus
 qui pariter uolens ad omnia omnia
 incertitudine huiusmodi Igitur
 quatenus mundum benechi potest
 faciant. Similiter ab eo petunt ut
 fluitet cordis illiusq. filii dicitur
 ex his. Eadem enim similitudine regni
 sunt ista etiam que ad eum pertinet
 sup benevolentia per creditam
 orationem euclit. Deinde uelut
 omnia pollicetur docere quod ap-
 ud multos uelut ipse uel dicitur
 ubi inuenitur. Inter duo xl de
 dem queruntur multis uero C/V
 postq. singulis pluribus que sunt
 dicuntur. Et tunc dicitur. Et tunc
 legio. Unde circuli sunt. Et tunc
 id est. Et tunc ab omni parte
 beneficium. Et tunc. Et tunc. Et tunc.
 post tres annos. Et tunc. Et tunc.
 ubi dicitur. Cum gloriis. Et tunc.
 hoc est. Et tunc. Et tunc. Et tunc.

romam potestas mandata. & a
consule interea dum redeunt
inducere postulatur. Ea Sulla
& plerisque placuere. Pauci fer-
cius determinavit non irent
scilicet ignari reru humanarum
qua fluxe & mobiles semper
inaduersa mutantur. Ceterum
mauri impetratis omnibus re-
bus rei romam profecti sunt
cum CN. optatus raphone q-
quater stipendium in africanam
pertulerat. duo de regem red-
eunt. Ex his barthas cum re-
teratum maxime benignitate &
studium sylli libens accepit. Ro-
ma q- legum eius postq- gratia
se regem & iugurthae scelere
lapsum deponit. datus antea
dum & foedus petentibus hoc
modo respondere. Senatus &
p. R. beneficii & iurium meo

esse solet: Ceterum bocchus quoniam
 poenitet se delicti gratiam facit.
 Foedus amicitiae dabitur.
 cum meruerit. Quibus rebus
 comitus bocchus per litteras
 a Mario petuerat ut illa ad se
 mitteret: cuius arbitratus de com-
 muni negotio consulere.
 Is missus est in praesidio equitu-
 rum: peditum funditorum & baleato-
 rum. Preterea iere sagittarum
 cohorti peligna quae fortior erat
 cum uectaribus armis uenerat
 properandi causa neque his secun-
 da atque alius armis aduersum tela
 hostium ea leuia sunt muniti
 erant. Deinde in itinere quinto
 die denique uolux tuui bocchi repe-
 rit in campis patentibus cum mille
 non amplius hominibus equi-
 tibus sese ostendit qui tenere se
 multis equis. Si quis aliusque

nihil dolo factum inquit calliditas
 et ingenium dicebat cuius uid
 et speculanti iter sui cogni
 tum erat. Ceterum quomodo ingen
 rem multitudine haberet & ip
 se opesque ex patre suo pender
 ent ut crederet illum nihil pa
 li aurum cum ipse filius testi
 adisset. Quare optimu factu ui
 deri per mediam eius castra pala
 transire. Ibi premisis uel ibid
 em relictis Mauris cum Sylla se
 ducebat solum itur. ea res uti
 tali negotio probata est ac sta
 tim profecti sunt quia de imperio
 nullo accidentis dubio atque hesi
 tante uigilantia in columen tra
 seunt. Deinde paucis diebus
 quo ire intenderant peruenitu
 est. Ibi cum Boccho Numida
 quidam nomine aspar multum
 familiariter agebat. se premisu

neq

et

crederet illu

pse

R

C

[illegible]

pater
 coram
 omnia bona

105

River

22

A

magis fide punit quam de
 que perducit. Comul romanos
 et multitudinem paces obtinui
 ite: multumq. cum amicitia
 uoluerit solutum. Insuper
 comitibus illi se libitum
 libidinem eum aduersus
 multum pro nobis illum
 fuisse conuenio. Igitur pauci
 sperant. Illi se libere locutus
 Ceteri aut nullorum quum pau
 cillano presentibus. Inimici
 ut qui tibi responderent
 p. est. Si uoluerat. Ezechias
 ait. Si uoluerat. Illi se
 Si uoluerat. Illi se
 ab eo. Si uoluerat. Illi se
 rursus. Si uoluerat. Illi se
 cum. Si uoluerat. Illi se
 iohannes. Si uoluerat. Illi se
 se. Si uoluerat. Illi se
 ambo. Si uoluerat. Illi se

C/X

Foram

B

centee

sed ubi plerumque noctis p[re]s-
esset: Sylla a Lucio Catulo
cerfuitur: & ab utroque tantum
fidei interpretes adhibentur
preterea dabat internuntios
sanctum et exsententia comura-
uerat. imbobus: ac statim ita
incipit

Quamquam ego ratus sum: uti rex
maximus in hac terra: & com-
muni quos nemini proutate homi-
ni oratias deberet: & hercule Sy-
lla ante te cognitu multis ora-
ntibus: alius ultro egomet optu-
tuli: Nullius indignum esse
imminutum mihi: quod cet-
ri dolere solent: ego letor: Fui-
rit mihi pretium aliquando ego-
nisse tue amicitia: qua apud
animum meum nihil carius hab-
eo: Id ideo experiri licet tibi
arma: viros: pecuniam. Postea

mo quid animo libet sume ut
 Et quo aduines nunq[ue] gratia ^{ad}
 meam relictam putaueris sem ^{redditam}
 per apud me integra erit De
 neq[ue] nihil me sciret frustra
 uoles. Nam ut ego extimo re
 gem armis quam munificen
 tia uincti minus flagitiosus e
 Ceterum de re n[on] ista p[er] cuius
 curator huc missus es paucis
 uerbis accipe bellum. Ne ego
 neq[ue] feci neq[ue] factum unqu[am] ³
 uolui. Fines inter aduersum
 matorum armis tutatus sum. Idue
 re obmitto q[uod] uobis ita placet
 gerenti uultis cum Iugurtha
 bellum. Flumen mulicam d[icitur] ^{Rege}
 inter me p[er] meum fuit non
 egrediari neq[ue] id intrare Iugu
 rtham suam. Praterca siquid
 meq[ue] uobis p[er] dignu[m] petiueris
 hanc repulsus abibis. Ad ea CXI

[illegible]

re bellum. Inter se promittit
Ceterum ad singulorum pacem
eiusmodi deest. Nam bellum
indivisum est. Quod si bellum
fuit et istud. Ita compositum de
lo digressum est. At rex postquam
die ad pacem arguitur. Legum
appellat. Quod sibi per dabitur
et illa cognoscitur. Nam omni
omnibus bellum perit. Nam obit
regis. Ita sententia exquiritur.
Ille lenis in iudicio. Iudicium
presens. Deinde edictum ab
illo edictum. Nam prope ita
prope dicitur. Nam prope
edictum. Nam prope
nam cupere. Nam prope
rentur. Nam prope
amplius. Nam prope
tibus. Nam prope
fuisse. Ceterum si amicitia bene
nam prope. Nam prope

CXII

letidaret eam ut una ab omnibus
quasi de pace in colloqu ueniret
retur. Ibiq; Sylla traderetur. Cu
talem uirum impetitus habun
t. utrumq; uti iussu lenatus
um. P. R. roedus firretur q; ho
minem nobilem non sua captu
ignauit. Obtemperant hosti
potestas. Edictum in. Ea manu
ut fecum ipa duruoluntis tan
dem promittit. Cetera dolo am ue
ro cunctatus parum comperim
us. Sed plerumq; n. g. e. uolun
tates. ut in h. m. n. t. s. f. l. mobi
les sunt. h. a. p. e. p. e. s. i. l. i. a. d. u. e. r. i. t. a.
Postea de p. l. o. c. o. s. i. t. u. l. i. u. i. n. c. o. l.
loqu. uti de pace ueniret ut.
Bocchus Syllam modo: modo
iugurthae legatum appellare
benigne utroq; habere. Idem
ambobus polliceri: ulli pariter
let. ac ipi boni esse pleni. Sed

nocte ea quæ proxima fuit
diem colloquio decretū Mau-
rus adhibitis amicis ac statim
in mutata uoluntate cet
motus ad id tempus multi
quæ uoluntate motu corpo-
ris patitur atq. uacuis animo.

Quæ licet ego nunc po occultis per-
turbis in mutata uoluntate
ille de hanc postremo
docentur et ex illius sententia
numidae in idio tenet: Deinde
ubi dies aduenit ex mauro ex mau-
ro nunciatum est lugurthum h-
uius prope ab esse cum paucis
amicis et quætorum nostro quasi
ebrius hinc in uoluntate
Intumulum facillime in idio
diantibus Eodem numida cum
plerisque necessariis suis inerm-
is uti dictum erat accedit a sta-
tum signo dato undiq. simul ex-

Quæ licet
turbis in
motu corp-
oris patitur
atq. uacuis
animo.

[illegible]

Flumina in Africa

Malua

Sauus

Andus

Ampaga

Brigadas

Catada

Triton

Cinyphus

Questo Silabro cor.

Giuseppe Saccarini

Di Vo. C. C. Dickian

Aruspere ab omnia et spiritus dicitur quia apparetur
auguria Tarugna

Giuseppe Antonis
Saccarini

Se non era cosmo mai frate oratore di Milano
se frate no era duca di Milano mai Ferrando
era Re di Napoli.

chi ben guerreggia ben patteggia
s'è noltra a un frate ch' se' gl' mancasse n' ha
rebbon al far un di segno
Cascar dalla padella nella Bragia
Canaro el pie d'una panchola no lo metter in
pao di ferro a pogare ah panchaccia

10ca gals. nuovi flori

144

